

TC.
KADIRHAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME ANA BİLİM
DALI

**ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİ
TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN
YAKLAŞIMI**

Yüksek Lisans Tezi

LEVENT ÜNALAN

İSTANBUL- 2008

TC.
KADIRHAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME ANA BİLİM
DALI

**ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİ
TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN
YAKLAŞIMI**

Yüksek Lisans Tezi

LEVENT ÜNALAN

Danışman: DOÇ.DR. UĞUR ÖZGÖKER

YR.DOÇ.DR. BURAK SAMİH GÜLBOY

İSTANBUL- 2008

ÖZET

Bu tezde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış politika'da Filistin Sorunu'na yaklaşımı incelenmiştir. Konuya giriş bağlamında Filistin Sorunu'nun doğuşu incelenip, Adalet ve Kalkınma Partisinin Dış politika yaklaşımı özetlenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'de birinci iktidar dönemindeki Filistin Sorunu'na yaklaşımı araştırılmış, Tamamlayıcı boyut olarak da Türkiye'nin Filistin siyaseti ele alınmıştır.

ABSTRACT

In this dissertation, its analyzed position of Palestine's politics problems in "Adalet ve Kalkınma Partisi' at foreign policy. For this illustration purposes , firstly its analyzed origin of Palastine's politics problems and then approched AKP's position. It's searched AKP's approched to Palestine's politic problems at first AKP's ability. On the other hand its taken up that problems at Turkey's foreign policiy.

ANAHTAR KELİMELER

Filistin sorunu, Türk Dış Politikası, Hamas, İslami Kurtuluş Örgütü, Adalet ve Kalkınma Partisi, Soğuk Savaş, İsrail Filistin çatışması, Orta Doğu, El Fetih, İntifada, Büyük Orta Doğu Projesi, İlimli İslam Modeli, Hükümet Programı, İsrailoğulları, Vaat Edilmiş Topraklar, Yahudi Tarihi, Milliyetçilik.

ÖNSÖZ

Türkiyenin her daim arabuluculuk yapmaya çalıştığı İsrail –Filistin sorununda Adalet ve Kalkınma Partisinin tabanı itibari ile muhafezakar bir kimliğe bürünmesi türk Dış Politikasındaki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisinin iç siyastte söyledikleri ile Uluslar arası ilişkilerdeki söylemleri çoğu noktada bir biri ile çelişmektedir.

Oysa ki Cumhuriyetin kurulmasından itibaren Batıya yönelen Türk Dış Politikası NATO şemsiyesi altına girdikten sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tehdidine karşı güvenilirlik sağlasada grup içi çatışmalarda yalnızlığa itilmiştir. Bunun sonucu olarak Türk Dış Politikası diğer yapılanmaların gerisinde kalınmaması gerektiğini acı bir şekilde öğrenmiştir.

Bu çalışmamda hiçbir katkıyı esirgemeyen değerli hocalarım Yr. Doç.Dr Burak Samih Gülboya, Doç Dr Levent Ürere, Doç Dr Uğur Özkökere, Ahmet Ali Gökdemire, Bilge Özlüere teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İstanbul, 2008-06-03

Levent ÜNALAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ANAHTAR	
KELİMELELER	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1.FİLİSTİN SORUNU’NUN TARİHÇESİ	
1.1. Milliyetçilik Öncesi Ortadoğu	2
1.1.1. Hristiyanlık Öncesi Ortadoğu	3
1.1.2. Hristiyanlığın Ortaya Çıkışı ve Bölgeye Etkileri.....	3
1.1.3. İslamiyet Dönemi Ortadoğu	5
1.2. Filistin Sorununun Doğuşu.....	7
1.2.1. Osmanlı Düzeni İçerisinde Yahudiler.....	10
1.2.2. Siyonizmin Doğuşu ve Gelişimi.....	13
1.2.3. İsrail Devletinin Kuruluşuna Giden Süreç.....	16
1.3. İsrail’in Kuruluşu Sonrası Filistin Sorunu.....	21
1.3.1. Arap – İsrail Savaşları ve Filistin Sorunu.....	23

1.3.2. Filistin Sorununda Dönüşüm: Çatışma ve Uzlaşma.....	30
--	----

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN GELİŞİMİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA FİLİSTİN SORUNU

2.1. Türk Dış Politikası'nın Gelişimi.....	35
2.1.1. Kuruluşla Başlayan Zorlu Süreç.....	35
2.1.2. II. Dünya Savaşı Döneminde Türk dış Politikası.....	37
2.1.3. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası.....	37
2.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası.....	40
2.2. Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Filistin Yaklaşımı.....	45
2.2.1. 1948 – 1960 Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Filistin yaklaşımı.....	45
2.2.2. 1960 – 1989 Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Filistin Yaklaşımı.....	48
2.2.3. 1989 - 2002 Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Filistin yaklaşımı.....	51

3. AKP DÖNEMİ GENEL SİYASET VE FİLİSTİN POLİTİKASI

3.1. AKP'yi Yaratan Nedenler, AKP'nin Siyaset Yaklaşımı ve Dış Politika.....	55
3.1.1. Türk Siyasal Hayatın Gelişimi.....	55
3.1.2. Türkiye'nin Güncel Siyasi Durumu ...	61
3.2. AKP'nin Yükselişi ve Siyasi Anlayışı	63
3.2.1. Yükselen Fundamentalizm Akımına Cevap	63

3.2.2 AKP'nin İktidardaki Eylemleri ve Konjonktürü Kavrama	64
3.3. AKP Hükümetlerinin Dış Politika Program ve Pratikleri Çerçevesinde ; Dış Politika	65
3.3.1. AKP Hükümetlerinin Dış Politika Program ve Pratikleri Çerçevesinde Filistin Yaklaşımı.....	73
SONUÇ	83
EKLER	85
KAYNAKÇA	92

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
AT	:Avrupa Topluluğu
BM	:Birleşmiş Milletler
UNSCOP	:Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi
FKÖ	:Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS	:İslami Direniş Örgütü
UNRWA	:Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Ajansı (United Nations Relief and Work Agency)
El-Fatah(El fetih)	:Filistin Ulusal Kurtuluş Örgütü (Harakat al-Tahrir al-Watani al-Filastini)
UNEF	:Birleşmiş Milletler Barış gücü Askerleri (FIRST UNITED NATIONS EMERGENCY FORCE)
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
NATO	:Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
İKÖ	:İslam Konferansı Örgütü (Organization of the Islamic Conference)
CENTO	: Merkezi Anlaşma Örgütü
DP	:Demokrat Parti
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
TİP	:Türkiye İşçi Partisi
MCP	:Milliyetçi Çalışma Partisi
CGP	:Cumhuriyetçi Güven Partisi

MSP	:Milli Selamet Partisi
MGK	:Milli Güvenlik Kurulu
ANAP	:Anavatan Partisi
HEP	:Halkın Emek Partisi
SHP	:Sosyal Demokrat Halkçı Partisi
OHAL	:Olağan Üstü Hal
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
DSP	:Demokratik Sol Parti
AKP	:Adalet ve Kalkınma Partisi
TÜGİAD	: Türkiye Genç İşadamları Derneği
EJB	: Mısırlı İşadamları Derneği
TOBB:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

GİRİŞ

Filistin'deki saldırı haberlerinin gündemden düşmediği bir dönemde neden bu sorunun uzun süredir devam ettiğini ve bir çözüm bulunamadığını görmekteyiz. Bu kadar şiddetli bir mücadelenin yaşandığı bu bölgede olaya bütün büyük devletler müdahil olduğu halde hala bir kayda değer bir gelişmenin olduğunu söyleyemeyiz. Üç büyük semavi dinin kutsal toprakları olan ve tarihi, coğrafi ve kültürel olarak çok derin bir temele dayanan bu bölgeye, dünyanın ilgisi sürecek gibi görünmektedir. Her zaman sıcak çatışmaların yaşandığı ve ideolojik tartışmaların odağı olan bu bölgeyi yakından inceleyerek sorunun kaynağının keşfedeceğiz. Küresel ilişkilerin hızla yoğunlaştığı günümüzde bir kangren olarak kalan bu bölge devletler ve halklar arasındaki ilişkilerin en çetrefilli konularından biri ve en çok da dünya üzerinde ilişkileri etkileyen olgulardan biridir. Uluslar arası ilişkilerin bir disiplin olarak önem kazanmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmış, ama Soğuk Savaşın sona ermesiyle kabuk değiştirerek yeni bir sürece giren bu yeni düzende karakterini değiştirmemiş olan bu mesele insanlığı her gün gözler önüne serilen kanlı olaylarla meşgul etmeye devam etmektedir. Bu yüzden bu sorunun çözümü uluslar arası politikanın temel amaçlarından biri haline gelmiştir. Dünyayı şok içinde bırakan Yahudi Soykırımına benzer olayların günümüzde burada yaşanıyor olması durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bundan dolayı, bu konuyu ele alarak uluslar ilişkilerdeki görelî gelişmelere neden ve nasıl böyle bir durumun devam ettiğini anlamaya çalışacağız. Bölgeyle yakın bağları olan Türkiye'nin olaya yaklaşımını inceleyeceğiz. Muhafazakar tabanlı, bölgedeki en büyük söz sahibi güç olan ABD'yle yakın ilişkileri olan AKP'den büyük beklentiler içinde olunan bu dönemde AKP'nin bölgeye ilişkin politikalarını inceleyerek kaydedilen gelişmeleri belirlemeye çalışacağız.

1.Filistin Sorunu'nun Tarihçesi

1.1 Milliyetçilik Öncesi Ortadoğu

Ortadoğu kavramının literatüre girme sürecinde, yaşanan olayların ya da ortaya çıkan sorunların sonrasında farklı tanımlamalara maruz kalmış bir adlandırmayla karşı karşıya kaldığımızı söyleyebiliriz. Geniş bir tanımlama ile “ Ortadoğu; Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan Kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği, Güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarım adasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı coğrafya olarak tanımlanabilir.”¹ Daha dar anlamıyla ise, batıda Mısır, kuzeyde Türkiye ve İran'ın yer aldığı doğuda yine Umman körfezi'ne güneyde ise Aden Körfezi ve Yemen'i içine alan bölge Ortadoğu olarak tanımlanabilir.² Bu iki tanımada bakıldığında ilk tanımın ABD'nin Büyük Ortadoğu planında yer alan coğrafya ikinci tanımda ise bölgede sorun teşkil eden ve tezimize konu olan coğrafya olarak adlandırılır. Bizce ise Yakın Doğu olarak da tanımlanan ikinci tanımdaki yer Ortadoğu olarak ele alınmalıdır.

“Eğer tarih insanlığın kayıt altına alınmış geçmişi olarak tanımlanabilirse, Ortadoğu, dünyanın geri kalan her tarafından çok daha uzun bir tarihe sahiptir. İnsan türü muhtemelen Afrika'da ortaya çıkmış olsa da uygarlığın başlıca kırılma noktaları Orta Doğu'da gerçekleşti. İlk temel gıdalar burada yetiştirildi, en çok çiftlik hayvanları burada evcilleştirildi, ilk tarım köyleri burada kuruldu. Yine burada en eski kentler, ilk hükümetleri, en eski din ve hukuk sistemleri ortaya çıktı.”³ “Antik Çağlardan itibaren Ortadoğu'da yazı sanatına rastlanır. Kendisinden önceki çeşitli simge, işaret ve resim dizgelerinin büyük ölçüde geliştirilmesi sayesinde bulunan ilk alfabenin anavatanı

¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, s.25.

² Arı, s.25.

³ Arthur Goldschmidt ve JR- Lawrence Davidson, **Orta Doğu'nun Kısa Tarihi**, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2005, s.35.

Ortadoğu'dur. İbrani, Arap, Latin ve Yunan Alfabeleri Levant (Doğu Akdeniz) kıyısında yaşayan ve ticaretle uğraşan halkların ilk alfabelerinden kaynaklanmıştır.”⁴

Yukarıda verilen bilgiler ışığında uygarlığın oluşumunda Ortadoğu'nun etkisini tanımlayabiliriz; fakat Ortadoğu'da medeniyetin oluşumunda ve uygarlığa gelişiminde ki en büyük etken tek tanrılı dinler olan Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in bu coğrafya üzerinde doğması ve bu coğrafyayı kutsal topraklar olarak ele alması öncelikli etkindir.

1.1.1 Hıristiyanlık Öncesi Ortadoğu

Ortadoğu adını verdiğimiz bölge, Hıristiyanlık çağının başlangıcında iki büyük imparatorluk arasında, bölgenin yazılı tarihinin binlerce yılında ne ilk ne de son olarak paylaşılmayan bir yerdi. Bölgenin Boğaziçi'nden Nil Deltasına kadar uzanan Doğu Akdeniz kıyısındaki ülkeleri içine alan batı yarısının tamamı, Roma İmparatorluğu'nun bir parçası durumundaydı. Bu bölgenin eski uygarlıkları yıkılmış ve eski kentleri Roma valilerinin ya da kukla prenslerin yönetimine girmişti. Bölgenin Diğer yarısı ise Pers İmparatorluğu'na aitti.⁵

Bu bölgede Hıristiyanlık'tan önce yaşayan topluluklar önce Meçler ve Perslerin daha sonra Makedonlara ve Romalılara boyun eğmişler ama daha sonra onları kendi kültürleri içinde eritmişlerdir.⁶ Bu bölgedeki Hıristiyanlık öncesi ilk devlet oluşumlarına çok özel olarak Yahudilerin bölgedeki varlığını dönem olarak ele aldığımızda ayrıntılı biçimde döneceğiz.

1.1.2. Hıristiyanlığın Ortaya Çıkışı ve Bölgede Etkisi

“Roma İmparatoru Konstantin (313–337), Hıristiyanlığı benimseyerek hem Ortadoğu'da hem de Batı'da tarihin akışını değiştirmiştir. Roma artık bir Hıristiyanlık toplumdur.”⁷ Roma egemenliği Ortadoğu'da bazı halklara yarar sağladı. Ticaret ve zanaat kentleri daha önce olduğu gibi gelişti. Helen Suriyeli ve Mısırlı tüccarlar Avrupa,

⁴ Bernard Lewis, **Orta Doğu**, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2007, s.11.

⁵ Lewis, s. 27.

⁶ Goldschmidt ve Davidson, s. 36.

⁷ Goldschmidt ve Davidson, s. 38.

Asya ve Doğu Afrika arasındaki ticaretle zenginleştiler. “ Ancak Roma İmparatorluğunun karanlık yüzü de vardı. Antik dünyanın tahıl ambarı olan Suriye ve Mısır, büyük işgal ordularını ve Roma ve Konstantinopolis’in yüksek bürokrasisini desteklemek amacı ile ağır biçimde vergilendirilmişti.”⁸

İlkesel olarak, başkalarının inanç ve adaletlerine yönelik hoşgörü Roma aristokratlarının belirgin özelliği idi. Yine de, Hıristiyanlığın benimsenmesinden çok önce Roma askerlerin Kudüs’teki ikinci tapınağı yıkarak bir Yahudi isyanını bastırmayı denediklerini belirtmek gerekir. İsa’nın ilk taraftarlarının birçoğu da, Roma İmparatoruna ibadet etmedikleri için işkenceden geçirilmiş ve öldürülmüştür.” Hıristiyan Roma daha da az hoşgörülü olmuştur”⁹

Hıristiyanlık çağının yani ilk altı yüzyılı, yani Hıristiyanlığın doğuşundan İslamiyet’in doğuşuna kadar geçen süreyi, hem uygarlıkların hareketlerindeki hem de yaşanan olaylar zincirindeki önemli gelişmeler şekillendirmiştir. İlk gelişme ve birçok açıdan en önemli olanı, Hıristiyanlığın yükselmesi, benimsenmesi ve yaygınlaşmasıdır. Persler ve Museviler dışında Hıristiyanlık’tan önceki tüm dinlerin yok olması ya da en azından etkisini kaybetmesidir. İkinci en önemli gelişme, Roma İmparatorluğu’nun ağırlık merkezinin batıdan doğuya; Roma’dan Konstantin’in doğu başkenti yaptığı Konstantinopolis şehrine taşınmasıdır. 395’te İmparator Teodosius’un ölümünün ardından, İmparatorluk, Konstantinopolis’ten yönetilen Doğu ve Roma’dan yönetilen Batı olarak ikiye bölünmüştür. Batı çok geçmeden art arda gelen barbar istilalar sonrasında çökmeye başladı ve zaman içinde yok oldu. Doğu imparatorluğu ise zor koşullar altında bin yıl daha ayakta kalmayı başardı. Doğu İmparatorluğu bir zaman sonra Modern bilim adamları tarafından Bizans olarak anılmıştır. Üçüncü önemli gelişme, yüzyıllar önce, Büyük İskender ve halefleri tarafından Mısır ve Suriye imparatorluklarında başlatılmış olan Ortadoğu’nun Helenleşmesidir. Yunan kültürü, Roma devletini de Hıristiyan Kiliselerini de etkilemiş ve bu ikisi sayesinde daha çok yaygınlaşmıştır.¹⁰

⁸ Goldschmidt ve Davidson, s. 39.

⁹ Goldschmidt ve Davidson, s. 39.

¹⁰ Lewis, s. 47.

“İran İmparatorluğu tarihinde Hristiyanlığın ilk altı yüzyıllık bölümünde, önce Sasani ve sonra Part dönemi olarak iki önemli dönem vardır. İslam halifeliğinin ortaya çıktığı döneme kadar bölgede Pers-Roma sonrada Pers-Bizans rekabeti siyasi duruma egemen olmuştur. Bu dönemle birlikte Roma ağır yenilgiler almış fakat ayakta kalabilmeyi başarmıştır. Fakat İran’ın başkenti ve bütün toprakları ele geçirilmiş bir Arap-İslam İmparatorluğuna dahil olmuştur.”¹¹

Bu dönem ortaya çıkan savaşların temelini günümüzdeki tarihçiler toprak olarak göstermektedirler. Modern tarihçiler toprak dışında başka nedenlerin olduğunu da belgelemişler ve bu nedenlerin başında Doğu ile Batı arasındaki ticaret yollarını ele geçirme isteğidir. “ Akdeniz dünyası için Çin’den ipek Hindistan ve Güneydoğu Asya’dan baharat olmak üzere iki büyük ithalat çok önem taşımaktadır.”¹²

1.1.3. İslamiyet Dönemi Ortadoğu

İslamiyet’in doğusu, kurucusu ilk kabul edenleri ve inanları ile ilgili bilgiler yalnızca İslam hadisleri, metinleri ve tarihi anılardan sağlanabilmektedir. İslamiyet’in dış dünyada tarafından fark edilmesi ve dışarıdan bakanlarca el alınması uzun zaman sonra olmuştur.¹³

İslamiyet’ten önce Arabistan karmaşık bir siyasi ortama sahipti. 525 yılına kadar var olan karmaşa, Etiyopya’nın Güney Arabistan’ı ele geçirmesi ile sona erdi. O dönem Arabistan’ı üç dış güç ele geçirmeye çalışıyordu: Ortodoks Hristiyanlığın başını çeken Bizans İmparatorluğu, Zerdüştlerin yönetiminde bulunan fakat Nesturi Hristiyanları, Yahudi, Budist, muhalif Maniciler ve başka mezhepleri misafir eden Samaniler. Bu süreçte bu üç topluluğun yandaşları olan kabileler sürekli birbirleriyle savaşıyor, toprak ve ticaret yollarını ele geçirme kavgası hiç durmadan sürüyordu. İslamiyet’ten hemen önce bölge önce 525–575 yılları arasında Etiyopya’nın, 575–625 yıllarında Perslerin egemenliğine geçmişti.¹⁴

¹¹ Lewis, s. 49.

¹² Lewis, s. 50.

¹³ Lewis, s. 65.

¹⁴ Goldschmidt ve Davitson, s. 48.

Arap Yarım adasının Müslümanlar açısından önem kazanmasının asıl tarihi, Mekke’de yaşayan köklü ailelerden Kureyş ailesine mensup Abdülmuttalip’in torunu olan Hz. Muhammet’in 571 de dünyaya gelmesi ile başlar. 40 yaşına geldiği sıralarda sık sık tek başına kalmak için gittiği Hira dağında 610 da Cebrail aracılığı ile Allah tarafından kendisine peygamber olduğu bildirilmiştir.¹⁵

Hz. Muhammet, Müslüman ümmetinin lideri olarak yasa ve adalet dağıtıyor, vergi topluyor, diplomasiyi yürütüyor, savaş ve barış yapıyordu. Başlangıçta bir topluluk olan ümmet, artık bir devlet olmuştu, bir süre sonrada İmparatorluk olacaktı.¹⁶

Hz. Muhammet’in ölümü takipçileri arasında, İslam ümmetinde, büyük bir boşluk bıraktı.¹⁷ Hz. Ebubekir, Hz. Peygamberin vefatından sonra dağılma tehlikesiyle karşı karşıya olan İslam toplumunu bir araya getirerek, Mekke’de denetimi sağlamayı başardı.¹⁸ Hz. Ebubekir Kabileler arasındaki çatışmaları sona erdirmek ve onları bir arada tutmak için Bedevilerin savaşçı enerjisini Bizans (Roma) ve Sasani (Pers) imparatorluklarına yöneltti.¹⁹ Ebubekir’den sonra Halife olan Hz. Ömer ise Sasani ve Bizans İmparatorluklarını yenerek, İran’ı, Suriye’yi ve Filistin’i denetimi altına aldı. Böylece bir İslam İmparatorluğunun temelleri atılmış oldu.²⁰ Roma’nın Ortadoğu’daki topraklarının on yıldan kısa sürede alınmış, bütün Sasani İmparatorluğu’nun topraklarının alınması ise bir kuşaklık zaman aldı. Bir yüzyıl içinde Müslüman askerler kuzey Afrika ve Ortadoğu’yu batıda İspanya’dan, Doğuda Çin sınırlarına uzanan bir bölgeyi ele geçirdiler.²¹ Arap Orduları’nın bu kadar hızlı fetih yapmalarının sebebi olarak birincisi; Arap ordularının küçük, Roma ve Pers ordularına göre daha az donanımlı olmalarına rağmen birbirlerine daha bağlı topluluk olmaları, ikinci olarak diğer kutsal dinlere inanan insanlar üzerinde baskı oluşturmaması sayesinde Arap orduları içerisinde Hristiyan ve diğer dinlerden olan kabilelerinde bulunmasıdır. Hristiyanlık içindeki teolojik veya daha ziyade christological ayırım sonucu Mısır’lı Kıptiler ve Suriye’deki benzerleri Müslüman Arapları Bizans boyunduruğundan

¹⁵ Arı, s. 49.

¹⁶ Lewis, s. 68.

¹⁷ Goldschmidt ve Davitson, s. 81.

¹⁸ Arı, s. 40.

¹⁹ Goldschmidt ve Davitson, s. 83.

²⁰ Arı, s. 40.

²¹ Goldschmidt ve Davitson, s. 83.

kurtulmuş olarak gördüler ve Arapları genel olarak hoş karşıladılar. Sonraki sebep olarak da Sasani ve Bizans İmparatorlukları arasında ki uzun süreli savaşların her ikisinin de kaynaklarını ve insan gücünü tüketmiş olmasıdır.²²

1.2. Filistin Sorunu'nun Doğuşu

İsraillilerin Filistin'in erken tarihini referans göstererek Filistin'i Yahudi milletinin tarihi toprağı olarak tanımlamaları, Filistin sorununun, tarihin erken döneminden itibaren ele alınmasını göstermektedir. Filistin bölgesinde ilk insan izlerinin bulunması M.Ö dört bine kadar inmektedir.²³

“İsrailoğulları'nın tarihi Tevrat'a göre M.Ö 1750'lerde başlar. Tevrat'ın yaratılışa ait olan ilk kitabı Genesis'e göre, Yahudi kavminin başlangıcı İbranilerdir ve Yahudi dinin kurucusu İbrahim(Abraham)'dır. Kuzey Sami kavimlerinin atası sayılan ve Hz. İbrahim'in soyundan geldiği kabul edilen İbraniler, kendilerini tanrının “seçilmiş kavmi” olarak görmüşlerdir. Bu halkın inancına göre Tanrı; Hz. İbrahim'in kişiliğinde, İsrail oğulları ile gerçekleştirdiği anlaşmayla onları yalnızca kendisine tapınmakla görevlendirmiş, Hz. İbrahim'i Tanrısal gerçekleri dünyanın bütün kavimleri arasında yayması için seçmiştir. Bu topluluğa ait bir din olma ayrıcalığına inanılarak varlığını sürdürmüştür

Tevrat'a göre Yahudiler, Hz Nuh'un oğlu ve Sami ırkının atası sayılan Sam neslindedir. Sami Irkına mensup olan Yahudilerin en eski vatanları Mezopotamya idi. Yahudiler uzun süre Arabistan çöllerinde yaşadıkten sonra Fırat ve Dicle Nehirleri'nin uzandığı Mezopotamya ile Akdeniz sahillerini içine alan, Yeşil Hilal olarak adlandırılan tarıma elverişli alanlara göç etmişlerdir. Mezopotamya ile Suriye arasında çobanlıkla geçinen ve ilkel bir topluluk olan Yahudiler, daha sonra Filistin'e yerleşmişlerdir. Tevrat'a göre Hz. İbrahim, Yehova(Allah)'nen emriyle kabilesinin başında Basil'deki Ur şehrinden Tanrı tarafından vaat edildiğine inanılan “vaat edilmiş toprak” Kenan diyarına göç etmişlerdir. Tevrat'a göre Tanrı'nın Hz. İbrahim'e “ Mısır Nesrin'den büyük olan Fırat'a kadar Kananlılar, Keriziler, Kadmoniler, Hattılar, Perizziler, Recailer,

²² Goldschmidt ve Davitson, ss. 84-85.

²³ Will Durant ve Roger Lambelin, **Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri**, İstanbul: İnkilap Yayınları, 1992, s. 22.

Amoriler, Gir gaziler ve Jebuzilerin memleketini senin nesline veriyorum” dediğine inanılır. Kenan diyarına gelen Yahudiler, bölgeye hakim olan Kananılar ile baş edemeyince Mısır’a göç etmişlerdir. Bölgedeki kuraklık da göç etmelerine eklenen diğer bir nedendir.²⁴

Yahudilerin, tarih sahnesinde var olmaya başlamaları ile başlayan süreç,

- Göçebelik ve birinci esaret
- Mısır’dan çıkış “vaat edilen toprağa yerleşim
- Devlet haline gelme
- Şevket ve ikbal devri
- Düşkünlük ve parçalanma
- Basil’den dönüş ve yarı milli hayata kavuşma
- İzmihlal ve ikinci dağılma(Diaspora)²⁵

Olarak yedi dönem de incelenebilir.

Mısır’a yerleşen İbraniler, zaman içinde Mısır’da sayıca artmaları nedeninden dolayı Firavun, İbrani soyundan gelen kadınların erkek çocuklarının öldürülmesi emrini verir. Bunun üzerine Hz. Yakup’un soyundan gelen Lavı’nın sülalesinden gelen bir kadın, dünyaya getirdiği bir erkek çocuğunu bir sepete koyarak Nil nehrine bırakır. Firavunun eşi tarafından bulunan bu çocuk, Hz. Musa olup Firavun(II.Ramses)’un karısı tarafından büyütülür. Ancak Musa’nın peygamberlik iddiası o sırada tahtta bulunan Firavun (III.Ramses) ile Musa’yı karşı karşıya getirir. Bunun üzerine Musa kavmini de alarak Mısır’ı terk eder. Bu olaya Exodus denmektedir. Ve yaklaşık MÖ 1176 yılında gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

²⁴ Malike Bileydi Koç, **İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgedeki Etkileri**, İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2006, s. 60.

²⁵ **Kitap-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit**, İstanbul : Kitap-ı Mukaddes Şirketi, Tevkin-i Bab, 1976, s. 10.

Yaklaşık 40 yıl Sina Çölünde süren bir yolculuktan sonra MÖ.1136 yılında önce Kenan'a gererek memleketin iç bölgelerine yerleşen Hz Musa'nın ölümünden sonra kavminin başına komutanlarından Yuşa geçmiştir. İşte İsrail halkını oluşturacak olan bu göçebe topluluk Kenan ülkesine girdiğinde burada kendileri gibi Sami asıllı ama yerleşik hayata geçmiş, tarımla uğraşan bir halkla karşılaşırlar. Kitap-ı Mukaddes'in Yuşa kısmında anlatıldığına göre, yerli halkın kökünün kazınılması İbranilerin açık politikası olarak gösterilmektedir. İbranilerin başına Yuşa'nın ölümünden sonra Hz Davut geçmiştir. Hz. Davut zamanında, yaklaşık M.Ö 1030 yılında ilk Yahudi Devleti kurulmuştur. Hz. Davut'un ölümünden sonra kavmin başına gecen Hz Süleyman zamanında ağlama duvarı olarak bilinen ve Yahudilerce kutsal sayılan şimdiki Mescit-i Aksa'nın bulunduğu yere mabet yaptırmıştır. Hz Davut zamanında kurulan Yahudi Devleti Hz Süleyman'ın ölümünden sonra yaklaşık 70 yıl daha devam edip iç çekişmeler yüzünden, güneyde başkenti Samiriye olan İsrail krallığı adında ikinci bir devlet kurmuştur. Güneyde iki kabileden oluşan Yahuda devleti ise MÖ 589'da Babil Kralı Nabukadnezar tarafından yıkılmıştır. Kudüs'te bulunan Yahudi halkının bir kısmı burada bırakılarak büyük bir kısmı Babil (Irak) ülkesine getirilmiştir. Babil'e getirilen Yahudiler için tarih yeniden yeni bir sürgün hayatını ortaya çıkarmıştır. M.Ö 382'de Babil ordusunun Pers Kralı Büyük Cyrus tarafından yenilmesi ile birlikte Persler Yahudilere kendi topraklarına dönmesine izin vermiştir. Yahudiler Refah içinde geçirdikleri Perslerin egemenliğinin ardından, MÖ 331 de Pers Kralı III.Darius'u mağlup eden Makedon Kralı Büyük İskender'in egemenliğine girmişlerdir.

MÖ 140'da Kudüs'te ayaklanma çıkararak yeniden bir Yahudi Devleti kurmayı başaran Yahudilerin kurduğu bu devlet yaklaşık 70 yıl kadar yaşadıktan sonra bölgeyi işgal eden Roma İmparatoru tarafından ortadan kaldırılmıştır. Nitekim M.S 66 yılında Roma İmparatorluğa karşı başlatılan ayaklanma üzerine MS. 70 yılında Filistin'de yaşayan bütün Yahudilere karşı başlayan toplu sürgün hareketi gerçekleşmiştir. 'Diaspora' olarak anılan bu toplu sürgün sonucunda Yahudilerin büyük bir kısmı Filistin'den çıkarak dünyanın dört bir yanına dağılmıştır.²⁶

²⁶ Arı, s. 36.

1.2.1 Osmanlı Düzeni İçerisinde Yahudiler

Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilmesinde sonra 1308'de yıkılmasının ardından yerine kurulan bağımsız beylikler arasından, Osmanlı Beyliği'nin diğer beylikleri de denetime alarak genişlemesi sonucu ortaya çıkmıştır.²⁷

Osmanlı Devleti'nde 1326 -1360 yıllarında başta olan Orhan, devleti kuzeybatıda Çanakkale ile doğuda Ankara'ya kadar genişleterek Müslüman egemenliğinin başka özelliklerini de hayata geçiren ilk Osmanlı devlet adamı olmuştur.²⁸

1389 yılında Kosova Savaşında haçlıları yenen Orhan ve 1395 yılında Niğbolu savaşında ikinci bir haçlı ordusunu yenen I. Beyazıt, Osmanlı Devleti'nin Balkanları tam olarak egemenliği altına almasını sağlamıştır.

1453 yılında II. Mehmet, Konstantinopolis'i alarak Osmanlı'nın yeni başkentini İstanbul olarak değiştirdi. Bizans İmparatorluğu'na son veren bu kuşatması sonrasında Osmanlı Devleti artık bir İmparatorluk haline gelmekteydi.

1512 -1520 yıllarında tahta bulunan Yavuz Sultan Selim, Osmanlı İmparatorluğunu Müslüman dünyasının batı saçaklarındaki bir Gazi Devlet olmaktan çıkararak ilk halifelikten beri kurulan en büyük imparatorluk haline getirmiştir.²⁹

Yavuz Sultan Selim, Ortadoğu'da Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini başlaması anlamına gelen 1516'da Mercidabık savaşıyla Memluk ordularının yenilmesi ve Suriye ve Filistin'in alınması, 1517 yılında ise Ridaniye Savaşı'nın ardından Mısır, Mekke ve Medine'nin Osmanlı Egemenliğine girmesini sağlamıştır.

Öte yandan Kanuni Sultan Süleyman(1520 -1566) döneminde, 1520'de Cezayir'in 1534'de Tebriz Azerbaycan ve Bağdat'ı alması ve II Selim'in 1571'de Kıbrıs, Fas ve Tunus'un alınmasıyla Ortadoğu'da egemenlik sınırları genişletilmiştir.

²⁷ Arı, s. 67.

²⁸ Goldschmidt ve Davitson, s. 188.

²⁹ Goldschmidt ve Davitson, s. 193.

Osmanlıda Yahudi varlığı sanıldığığının aksine- 1492 de Yahudilerin İspanya'dan Türkiye'ye göçleri ve 1453'de İstanbul'un fethi ile başlayan süreç-Konstantinopolis'in fethinden önceye gitmektedir.³⁰

Konstantinopolis'in fethinden önce İmparatorluğun başkenti olan Edirne 1376'da Yahudilerin göç ettiği şehirdir. Ayrıca, 1394 yılında Fransa'dan uzaklaştırılan Yahudilerinde aynı kente geldikleri bilinmektedir.³¹

İlk anlardan itibaren, Osmanlıların Yahudilere yaklaşımında çıkarlar belirleyici olmuştur. Osmanlı'da Türk toplumunun temelini asker ve köylüler oluştururken, özellikle ticaret gibi diğer faaliyet alanları azınlıktaki Hristiyanlara ve yabancılara bırakılmıştı. Becerileri ile yararlı olacağı kesin olan ve Osmanlı karşıtı duygular beslemesinden ya da devletin tasarladığının dışına çıkmasından pek de kuşkulandırılmayan Yahudiler, bu alanlara girebilir ve yararlı bir güç oluşturabilirlerdi.³²

31 Mart 1492, İspanya Yahudileri için Osmanlı topraklarında büyük göçün başlangıç tarihi oldu. Bu tarihte yayınlanan sürgün fermanı ile 200 binden fazla Sefer ad Yahudi'sinin yaklaşık yarısı II Beyazıt zamanında (1481-1512) Osmanlı topraklarına yerleşti. Kudüs de dâhil olmak üzere genelde büyük şehirlere yerleşen Yahudiler, buralarda ticaret ve yönetimde söz sahibi oldular.³³

Yeni gelenler başta İstanbul, Selanik Edirne olmak üzere Osman toprakları sınırları dâhilin de Korcu, Manastır, Kudüs ve Safer'e varana denk yayıldılar. İstanbul 30 bin nüfus ve 44 sinagoguyla Avrupa'nın en büyük Yahudi yerleşim yerini oluşturdu.³⁴ Osmanlı'da İstanbul ve Balkanlar'daki diğer illerde yaşayan Yahudilerin yüksek ekonomik konumları nedeniyle Osmanlı Sultanları topraklarına Yahudi göçüne sıcak bakıyor ve destekliyorlardı. Yahudiler zaten Sultanların demografik ve ekonomik politikalarına uyum sağladıklarını göstermişlerdi ve 1492 sonrası göçmenlere ev sahipliği yapmakla da devlet karlı çıkmıştır. Bu göçmenler en ufak bir politik sorun

³⁰ Naim Güleriyüz, **Türk Yahudileri Tarihi**, İstanbul: Gözlem Gazetecilik ve Basın Yayın, 1993, s. 13.

³¹ Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 79.

³² Benbassa ve Rodrigue, s. 77.

³³ Ahmet Almaz ve Pelin Batu, **Yahudilik Tarihi**, İstanbul: Nokta Kitap, 2007, s. 157.

³⁴ Almaz ve Batu, s. 158.

yaratmadan ülkenin refahına yararlı olabilirdi. Bir başka deyişle yalnızca gelmelerine izin verilmekle kalınmamış bu göç cesaretlendirilmiştir.³⁵

Büyük göçten önce Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudilerin çoğu elen dilini konuşan Romanyotlar'dı³⁶. Romanyotlar esas olarak ticaretle meşguldüler ve toprak vergilerinin, gümrük paylarının ve hazineye ait paralarının toplanmasında önemli görevleri vardı.³⁷

Dünya üzerindeki Yahudi düşmanlığı eski zamanlardan beri ola gelen bir durumdur. Hatta ilk çağlarda Roma ve Bizans'ta yoğun bir Yahudi düşmanlığı gözlenmiştir. Bundan sonraki Yahudilere karşı başlatılan düşmanlık Orta Çağ'da Batı Avrupa'da antisemitim dalgadır. Yahudilere Karşı başlatılan bu Düşmanlık kampanyası sonucunda Yahudiler 1290 da Fransa'dan 1392'de İngiltere'den 1492'de İspanya'dan ve 1497 yılında Portekiz'den göçe zorlanmışlardır. Bunların bir kısmı Doğu Avrupa ülkelerine yerleşirken bir kısmı da Osmanlı yönetimindeki topraklara göç etmiştir.

Filistin Sorunu'nun Osmanlı Devletindeki önemini, Filistin Sorunu'nun doğuşunun özünü oluşturan sistemli Yahudi göçleri ve Yıshuv(Yahudi Toplumu) kurma projelerinin başlamasından almaktadır. Filistin Yahudileri Çarlık Rusya'sının yoğun Yahudi nüfus barındıran yerleşimleriyle bağlantı kurmayı başarmalarıyla, I.Aliyah ile I.Dünya savaşı arasında (1881 – 1914) Osmanlı Hükümeti'nin şüphe ile baktığı Yahudi göçlerini çeşitli yollarla önlemeye çalışmıştır.³⁸ Bu konuda adımlar atan Osmanlı yönetimi, 1867'de yabancı uluslar tarafından Osmanlı topraklarının alımının yasaklanması kararını büyük devletlerin baskısıyla iptal etmiştir. II. Abdülhamit 1891'de Filistin'e Yahudi göçüne imkân veren bir muhtırayı bu isteklerin ileride bir Yahudi hükümeti'nin kurulması sorununa sebep olacağını ifade ederek geri çevirmişti.³⁹1892'de yabancıların toprak alımının tamamen yasaklandığı kararname yabancı konsolosların müdahalesiyle iptal edilmiş ancak Yahudilere toprak satımı resmi

³⁵ Benbassa ve Rodrigue, s. 84.

³⁶ Steven Bowman, **The Jews of Byzantium**, University of Alabama Pres, 1985, s. 35.

³⁷ Mark Alan, **Epstein, The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries**, Fribourg: Klaus Schwarz, 1980, s. 9.

³⁸ Paul Johnson, **Yahudi Tarihi Gorny, Zionism and The Arabs (1882 – 1948)**, Clarendon Press, Oxford, 1987, s. 15.

³⁹ M. Lütfullah Karaman, **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1991, s. 26.

izne bağlanmıştır.⁴⁰

Başka yerlerde barındırılmayan Yahudilere topraklarını açan Osmanlı İmparatorluğu, onların Filistin'e yerleşmesini uzun bir dönem de engellememiştir. Aslında Yahudilere karşı bu hoş görü bölgenin Müslümanların eline geçtiği 7.yy.dan itibaren devam etmiştir. Ancak Yahudilerin Filistin'deki Müslüman nüfusa oranı hep düşük kalmıştır. 1523'de Filistin'de 4000 az Yahudi vardı ve bu rakam 1570'de ancak 5000'e çıkmıştır. Filistin Arapların durumu ise farklıydı. Onlar oraya göç etmemişlerdi; orada çok eskiden beri yaşayan insanların çocuklarıydı. Başka bir ifade ile 1800'lü yılların sonunda başlayan Avrupa ve Rusya'daki antisemitim dalgaya kadar Yahudiler Filistin'e ilgi duymamışlar ve bu toprakların kutsallığını hatırlamışlardı. Oysa yaklaşık son 1500 yıldır Müslüman toplumların Filistin'e ilgisi hiç değişmemiş; bu konuda bir süreklilik söz konusu olmuş; artmış ama asla azalmamıştır.⁴¹

Tayyar Arı'ya göre Yahudiler, Fransız devriminin yaydığı Milliyetçilik akımına kadar ulus olma bilincine varmamışlardır. Yahudilerin Filistin'i yurt edinmeye yönelik milli bir şuur etrafında örgütlenmeleri anlamına gelen Siyonizm'in doğuşunda özellikle Fransız Devriminin yaydığı milliyetçilik fikirlerinin Avrupa ülkelerine yerleşmeye başlamasıyla ortaya çıkan yabancı düşmanlığının etkisi yadsınamaz.⁴²

1.2.2 Siyonizm'in Doğuşu Ve Gelişimi

Ortadoğu ve Batı arasındaki ilişkinin değişimini bir dizi tarihsel olayla ifade etmemiz mümkündür. 1663'de Osmanlı'lar Habsburg İmparatorluğu'nun başkenti Viyana'yı almayı başaramadılar. 1699'da Macaristan'ı Habsburg ve Ege kıyılarını Venediklilere bırakan Karlofça Antlaşmasını imzaladılar. 1744'de Kırım'ı kaybettiler ve Rusya'nın, Ortodoks Hristiyan Osmanlı tebaası adına söz söyleme hakkını kabul ettiler. 1798'de Napolyon Bonapart, Mısır ve Filistin'i işgal etti. Bu arada Hindistan'daki Babürler, Safeviler ve İranlı halefleri gibi Müslüman hanedanlarda 18. yy. da gücünün zirvesine ulaşan Avrupa karşısında soluklaşmışlardı ancak Osmanlı yeni

⁴⁰Yosef Gorny, *Zionism and The Arabssy*, Clarendon Press, 1987, s. 17.

⁴¹ Arı, s. 114.

⁴² Arı, s. 115.

güçlere en yakın Müslüman hanedandı. İslam adına savaşma geleneğine sahiptiler ve Avrupalıların topraklarını paylaşması halinde kaybedecekleri en çok şey onlarındı.⁴³

Haçlı Seferleri'nin ardından Ortadoğu'ya düzenlenen ilk askeri sefer Fransa tarafından gerçekleştirildi. 1798 yılında General Bonapart otel komutasındaki bir ordu o zamanlar Osmanlı eyaleti olan Mısır'a girerek ülkeyi kolayca ele geçirdi ama Fransız işgalini Filistin'e kadar genişletmesi mümkün olmadı. 1801 yılında Fransızlar Mısır'dan geri çekildi ama Fransızların Mısır'dan geri çekilmesinin nedeni ne Osmanlılar ne de Mısırlılardı. Sorun teşkil eden mücadele İngilizler ve Fransızlar arasında çıkmıştır. Burada önemli olan iki husus; Batılı bir devletin küçük bir ordusu Ortadoğu'da kolayca toprak alabilir ve Ortadoğu'da bir batılı devleti ancak diğer bir batılı devlet topraklardan çıkarabilirdi. Bu çifte ders daha sonra çok kötü sonuçlar doğurabilecek bir durumu işaret ediyordu.⁴⁴

Burada dikkate değer başka bir noktada İngilizlerle bölge içi rekabette üstünlük sağlamaya çalışan Fransızların, İngiliz birliklerine yenilmesi ile daha sonra bölgeye yapacağı girişimleri Yahudilerden faydalanarak takviye etmeyi amaçlamasıdır.⁴⁵ Napolyon'un Filistin'de bir Yahudi Devletini yeniden kuracağına ilişkin 22 Mayıs 1799 da yayınladığı bildiri Yahudiler tarafından destek görmemiştir. Napolyon'un Mısır ve Filistin seferleri ile İngiltere'nin Hindistan ile bağlarını koparmayı amaçlamıştı.⁴⁶

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu bölgede otoritesini iyiden iyiye kaybetmiş ve gönderdiği valiler, bölgede yönetimi yerel otoritelere kaptırmışlardı. Napolyon'un Mısır'ı işgali ve daha sonra İngiliz ordularının desteğiyle Mısır'dan çıkarılan Fransız yönetimi sonrasında bölgedeki otoriteyi tekrar ele geçirmek isteyen Osmanlılar, Mısır'a Arnavut asıllı olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı 1805'de vali olarak atamışlardır. Ancak Kavalsalı'nın amacı bununla yetinmek değil, bölgede kendi egemenliğini kurmaktır. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğundan bağımsız davranmaya başlamış ve 1830'larda merkezi bir bürokrasi ve bir ordu kurmuş, Sudan'ın kuzeyini Batı

⁴³ Goldschmidt ve Davitson, s. 211.

⁴⁴ Lewis, s. 355.

⁴⁵ Süleyman Kocabaş, **Vaat Edilmiş Toprak Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm**, İstanbul: Vatan Yayınları, 2005, s. 9.

⁴⁶ Koç, s. 86.

Arabistan'ı Suriye'nin tamamını ve Anadolu'nun bir kısmını ele geçirmişti. Mehmet Ali Paşa batı devletleri ile kurduğu doğrudan ekonomik ve diplomatik ilişkilerle Mısır'ın batıya açılmasını sağlamıştı.⁴⁷

1831 yılında Toroslari aşarak Osmanlı Ordusunu yenen Mehmet Ali Paşa, Rusya'nın Osmanlılara yardıma gelmesi ile Ortadoğu'da uzun yıllar devam edecek güçler dengesinin önemli bir etkeni olmuştur. Dönem dönem Rusların boğazlar ve Akdeniz üzerindeki planları karşısında İngilizler ve Fransızlar Osmanlı topraklarını savunmuş bazen ise Ruslar İngiliz ve Fransızların Osmanlı toprakları üzerindeki emellerine ulaşmamaları için Osmanlı ordusuna yardım etmiştir.

19.yy ortalarında Fransızların Ortadoğu'da ki planlarının farkına varan İngilizler Hindistan yollarını elinde daha güvenli şekilde tutmak için Filistin'i kontrol altına tutma hırsına düşmüştür. Fransızların, Katoliklerin hamiliğini üstlenmiş olmaları, İngilizleri Yahudilere yöneltmiştir. 1704'de İngilizler Cebelitarık Boğazını ele geçirerek İspanya'nın karşı çıkmasına rağmen buraya Yahudilerin yerleşmesine göz yummuştur. İngilizlerin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Yahudilere taviz vermesinin nedenleri olarak Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğundaki Katolik Hristiyanlara ve Rusların Ortodoks Hristiyanlara Hamilik yapması olarak gösterilebilir⁴⁸

1890'lara kadar İngiltere, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunsa da Almanya ve Rusya'nın Ortadoğu'da var olan Müslüman olmayan toplulukların üzerindeki etkiyi arttırarak İmparatorluk parçalandıktan sonra kendilerine düşecek payı garantiye almaya çalışmaları, İngilizler için Yahudilerin Filistin'de kurulacak olan Yahudi Devleti'nin kendi çıkarları adına gerekliliğini derinleştirmektedir. Bunun adımı olarak 1838 yılında Kudüs'te bir Konsolosluk açmış Filistin'de bir Yahudi Devleti projesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Daha sonra Kudüs'te 1839 yılında Rusya, 1843 yılında Fransa, Prusya ve İtalya, 1844 yılında Amerika 1849 yılında Avusturya ve 1854 de İspanya konsolosluklar açmıştır.⁴⁹

⁴⁷ Arı, s. 97

⁴⁸ Koç, s. 87.

⁴⁹ Kocabaş, s. 127.

Kudüs ve Filistin'deki Hristiyanlığın kutsal yerlerinin koruma amacı Avrupa devletlerinin bu bölgeye önem vermelerinin diğer bir nedeni olarak gösterilebilir.⁵⁰

1.2.3. İsrail Devletinin Kuruluşuna Giden Süreç

Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının Avrupa'da yayılması ile beraber yabancı düşmanlığından Yahudiler, fazlasıyla etkilenmiştir. Bu süreçte ilk ciddi etki, 3 milyon Yahudi'nin yaşadığı Rusya'da ortaya çıkmıştır. Çar III.Aleksander(1881-1894) ve Çar II.Nikola(1894-1917) zamanında Çar III.Aleksander'in öldürülmesiyle başlayan Aliyah adı verilen kitle halinde ilk göç dalgası 134.000 Yahudi'nin ABD'ye 5.000 Yahudi'nin Filistin'e 10.000 Yahudi'nin başka ülkelere göç etmesine neden olmuştur. 1881'de Rusya'da ortaya çıkan antisemitik dalga daha sonra Romanya'da ortaya çıkmış 60.000 Yahudi başka ülkelere göç etmiştir. Rusya'da devam eden baskıların ardından 500.000 Yahudi, başta ABD olmak üzere dünyanın diğer ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Şüphesiz bunlar Amerika'nın iç ve dış politikasında etkili konuma gelerek bir anlamda ileride ortaya çıkacak olan Yahudi Devleti'nin temellerini burada atacaklardır.⁵¹

Bu göçleri özetleyebilmek için aşağıdaki tablo, sürecin başından son dönem göçlerin analizi aşağıdaki gibidir.

⁵⁰ Lewis, s. 369.

⁵¹ Arı, s. 114.

Tablo 1 – İsrail’e Ana Göç Dalgaları⁵²

Göç Dönemleri	Göçmen Sayısı	Köken	Göçün Özelliği
1982-1903 (1. Aliyah)	20-30 bin	Rus	"Siyonun Sevenleri"
1904-1923 (2./3. Aliyah)	35-40 bin	Rus,D.A.	Öncü Sosyalistler
1932-1938 (5. Aliyah)	217 bin	Alm.,Pol.	Entelektüel, Yönetici
1939-1948 (6. Aliyah)	153 bin	Toplama Kampları	Kaçak Göçmenler
1948-1951	687 bin	A.Ü,O.A.	
1952-1960	54 bin 165 bin 75 bin	Magrip Mısır(1956) O.A.	
1961-1964	228 bin	Fas	
1965-1971	81 bin 116 bin	A.B.D.,B.A. L.A.	
1972-1974	143 bin	S.S.C.B.	
1975-1989	230 bin	A.B.D.,B.A.,L.A. İran(1979),Eti.	
1989-...	500 bin	Eski S.S.C.B.	

Rus: Rusya; Alm: Almanya; Poe: Polonya; Eti: Etiyopya; L.A: Latin Amerika;

B.A: Batı Avrupa; D.A: Doğu Avrupa; O.A: Orta Avrupa; A.Ü: Arap Ülkeleri

Göç dönemlerini birbirinden ayıran bazı özellikleri belirtmek için iki ana ayırım yapılabilir.

• Şekillendirici dönem olarak adlandırabileceğimiz 1882–1924 yılları arasında yapılan göçlerin iki önemli neden ve sonucu ortaya çıkmıştır. Rusya’daki anti-semitizmden kaçan Yahudi göçmenleri Filistin bölgesindeki milliyetçiliği canlandırmışlardır. Bu göçmenler tarımsal yeteneklerden ve maddi güçlerden

⁵² Massoulie, Francois (1999). **Crisis in the Middle East: A Century in Focus.** (Translated By: Angela Parker). Gloucestershire: The Windrush Press

yoksundu. David Ben-Gurion, Yitzhak Ben Zwi ve Yosef Shprinzak, yani İsrail'in ilk Başbakanı, ikinci Cumhurbaşkanı ve ilk Meclis Başkanı bu göçle gelmişlerdir.

• Kurdukları siyasi organizasyonlar ülkenin geleceğini şekillendirmiştir. Yeni gelen göçmenler ayrıca tarımsal faaliyetlerde, sanayide gelişime hız vermişlerdir. Bunun yanı sıra Yahudi kültürel yaşamına da katkılarda bulunmuşlardır.⁵³

En az 2000 yıl sürecinde Yahudilerin çoğu ne Yudalı'ydı ne de Kudüs'e sahipti, Yahudiler, dinsel inançları, Museviliğe sadakatleri ve bir halk olarak yaşama arzuları sayesinde, bir vatana, ortak dile, devlete yani ulus olabilmek için sayılan özelliklerin birçoğuna sahip değillerdi ama ayrı bir halk olarak kimliklerini hep korumuşlardı.⁵⁴

Yahudilerin ilk örgütlenmesine yönelik ilk girişimler; 1.Aliya'dan sonra, Zion'u Sevenler adı altında toplanmaya yönelik adımlar olsa da bu girişimler pek başarılı olmamıştır.⁵⁵ Bu konuda asıl gelişme Theodo Herzl'in öncülüğünde gerçekleşmiştir. Budapeşte doğumlu bir Macar asıllı Seferdi Yahudi'si olan Herze, hukuk mezunu olmakla beraber Avusturya'nın etkili gazetelerinden birinde (Neue Frele Presse) muhabir olarak çalışmaktaydı Alfred Dreyfus adında ki bir Yahudi yüzbaşının Fransız ordusunda Almanya lehine casusluk yaptığı suçlamasıyla 1894'te yargılanarak hapse konulmasına tepki gösterenler arasında Herzl de vardı. Herzl, Avrupa'da yayılan antisemitizmin, önyargıyla ilgili bir konu olduğunu görmüştü. Herzl, Yahudilerin ayrı bir toprağı ve devletinin olmasının en iyi bir yol olduğunu düşünen görüşünü, politik siyonizmin ideolojik temellerini oluşturan Yahudi Devleti adındaki kitabında toplamıştır.⁵⁶

Herzl, 1897'de İsviçre'nin Basel kentinde toplanan ilk Uluslararası Siyonist Kongresi'ne katılmış ve eserinde belirttiği düşünceler, kongrenin amacını oluşturmuştur. Herzl başında olduğu Siyonist Kongre ilk adım olarak bazı aşamalar

⁵³ Asher Arien, **The Second Republic: Politics In Israel**, CQ Press; 2Rev Ed edition, 2001, s. 22.

⁵⁴ Goldschmidt ve Davitson, s. 358.

⁵⁵ Ari, s. 114.

⁵⁶ Ari, s. 115.

kaydetmiş, hatta Britanya Hükümetinden Siyonistlere dünyanın belli yerlerine yerleşme fikri ortaya atılmıştır. 1. Siyonizm kongresinde alınan kararlar şunlardır.⁵⁷

* Siyonizm'in amacı, Yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukuyla güvence altına alınmış bir vatan oluşturmaktır.

* Kongre bu amaca ulaşmak için aşağıdaki adımların izlenmesine karar vermiştir:

* 1. Filistin'de, uygun yollarla, Yahudi tarım ve sanayi işçileri'nin koloniler kurmasının sağlanması.

* 2. Uygun kurumlarla, yerel ve uluslararası örgütlerle bütün Yahudiliğin bir araya gelmesini ve örgütlenmesini, her ülkenin uygun yasalarıyla sağlamak.

* 3. Yahudi ulusal duygu ve bilincini güçlendirmek ve beslemek.

* 4. Siyonist amaçların elde edilmesi için zorunlu yerlerde hükümetlerin rızasını almak üzere hazırlık çalışmalarını yapmak.

Siyonist Kongre'de kurulan Dünya Siyonist Örgütü'ne bağlı Yahudi ajansı, Filistin Toprak Fonu gibi kuruluşlar Dünya Yahudiliğini fiilen bir hükümet gibi yönetmiştir. Ekim 1898'de Alman Kayser'i II. Wilhelm'le İstanbul'u ziyareti sırasında görüşen Herzl, Almanya himayesinde Siyonistler tarafından işletilecek imtiyazlı bir Arazi Kalkınma Şirketi'nin kurulmasını teklif etmiş ancak Kasım'da Filistin'de tekrar görüştüğü Wilhelm teklifi büyük devletlerin şiddetli tepkisine yol açacağını gerekçe göstererek reddetmiştir.⁵⁸

II. Abdülhamit'le de iki kez görüşen (1898, 1902) ve istekleri geri çevrilen Herze, İngiltere üzerinde diplomasiye yönelmiştir. Siyonist Yönetim Kurulu'nun özerk bir Yahudi bölgesi kurulması için İngiliz Hükümetiyle Sina Yarımadası'nın bir kısmının kendilerine verilmesi görüşmeleri Mısırlılar tarafından ileri sürülen şartlar nedeniyle

⁵⁷ Goldschmidt ve Davitson, s. 364.

⁵⁸ Arı, s. 116.

sonuçsuz kalmış, 1903'de İngiltere Hükümeti Siyonistlere Uganda'yı önermiş fakat VI. Siyonist Kongresi'nde mutabakat sağlanamadığından Herzl'in öneriye çekimser kalmasıyla öneri gündemden düşmüştür. 1904'de Herzl'in ölümüyle Siyonizm iki gruba bölünmüştür. Birinci grup Herzl gibi, esas problemin uluslararası bir onayın sağlanması ve Filistin'de veya başka bir yerde Yahudi sorununa acil bir çözüm bulunmasını savunan “ politikler” idi. İkinci grup ise “ Siyon Aşıkları “hareketinin kültürel dirilişçiliğini benimseyen ve Yahudi vatanını Filistin dışında hiçbir yerde kabul etmeyen “Pratikler” idi. 1905'de VII. Siyonist Kongresi'nde, Siyonizm'in ancak ve ancak Filistin'de gerçekleşebileceğini deklare eden önergeyi kabul ettirmeleri pratikler için önemli bir başarıydı. Bundan sonra Siyonizm, ilk safhası, 1880'ler de başlamış olan Filistin'i kolonileştirme faaliyetlerine yoğunlaşacaktır.

İngiltere, 2 Kasım 1917'de Dışişleri Bakanı Lora Arthur James Balford'un adıyla bilinen ve Balfour Deklarasyonu denilen Filistin'de bir Yahudi Yurdu kurulmasını İngiliz Hükümetinin destekleyeceğini ifade edildiği bir mektubu İngiltere'deki Siyonist Teşkilatları Federasyonu'nun Başkanı İngiliz Yahudi'si Baron Lionel Walter Rothdchild'e göndermiştir. Mektupta kısaca şöyle denilmektedir:⁵⁹

“Saygıdeğer Lord Rotschild,

Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudiler için bir milli yurt kurulmasına uygun karşılamaktadır ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarına ve başka ülkeler de yaşayan Yahudilerin sahip olukları hak ve politik statülerine zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmalıdır.

Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonu'nun bilgisine sunmanızda memnuniyet duyacağım.”

1917'de nüfusun %8'ini oluşturan Yahudiler, Filistin topraklarının da ancak yüzde 2,5 ine sahip olmuşlardı. 1947'de nüfusun %31'ini oluşturan Yahudiler, Filistin topraklarını tüm çabalarına rağmen hala %6-7'sini ele geçirmiş bulunuyorlardı. Böylece

⁵⁹ Arı, s. 122.

1. Dünya Savaşı'nın sonunda 60.000 dolayında olduğu tahmin edilen Filistin'deki Yahudi nüfusu 1929'da 170.000 çıkmıştı. En büyük artış 1930–1936 arası dönemde gerçekleşmiştir. 1930–1936 yılları arasında Yahudilerin nüfusundaki artış sayı olarak 200.000'dir. 1936'da Yahudi nüfusunun miktarı 400.000'e çıkarak toplam nüfusa oranı %31 olacaktır. 1947'ye gelindiğinde ise rakamlar değişse de oranlar değişmemiştir.⁶⁰

1.3 İsrail'in Kuruluşu Sonrası Filistin Sorunu

Balfour Deklarasyonu'nun ortaya çıktığı dönemde İngiltere'nin bölge üzerinde hiçbir hukuki hakka sahip değildi. Ama Yahudiler bu deklarasyon sayesinde, İngiliz manda idaresinden faydalanarak Siyonizm'in yıllardan beri amaç edindiği Filistin'de bir devlet kurma fikrini gerçeğe dönüştürecek kapıyı aralamıştı.⁶¹

Birinci Dünya Savaşından sonra San Remo'da toplanan Müttefikler Yüksek Konseyi Osmanlı topraklarının paylaşılması ve bölgelerin durumu hakkında kararlar almışlardır. Bu Konferansta Wilson Prensipleri gereğince fetih yoluyla toprak ilhakının kabul edilmeme ilkesi nedeniyle hukuki çözümü manda yöntemi ile çözmeyi mümkün hale getirmişleridir. 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti Sözleşmesi ile durum uluslararası alanda da kabul edilmiştir. Milletler Cemiyeti'nin 22. Maddesi; Osmanlı İdaresi altındaki toprakların geçici olarak manda rejimi altına alınması ve gereken şartlar oluştuğunda bu bölgelerdeki toplumlara bağımsızlık ve kendi iradelerini tayin etme hakkının verilmesi kabul edilmiştir.

İngiliz Mandasının Filistin üzerinde ki yönetimi devam ederken, Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmalar, Filistin' birçok araştırma komisyonunun gönderilmesine neden olmuştur. Komisyonların ortaya çıkardığı sonuçlar sonrasında, İngiltere, Araplarla arasını bozmamak amacıyla, Sömürgeler Bakanı Lora Passfield'in hazırladığı 1930 da yayınlanan Beyaz Kitap'ta, Yahudi-Arap topluluklarının temsilcilerinden oluşan bir yasama organının kurulmasını öngörmüş, Yahudi göçü ve toprak alımının kısıtlanması gerektiğini ele almıştır.⁶² İngiltere'nin hazırladığı bu belge

⁶⁰ Arı, ss. 121-122.

⁶¹ Koç, s. 102.

⁶² Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s: 53.

Arap görüşlerini destekleyen tek belge olsa da Yahudi göçünün devam etmesiyle aslında Arapları yatıştırmak niyetiyle hazırlandığı anlaşılmıştır.⁶³ Beyaz Kitap'a Yahudiler sert tepkiler vermişler Chaim Weizmann bu rapora kızarak Yahudi Ajansı liderliğinden istifa etmiştir.

1930'dan sonraki süreçte İngilizler, Araplar ve Yahudiler arasında bir takım çözüm planları hazırlamış ama bir sonuca varamamıştı. İkinci Dünya Savaşının yaklaşması ve bölgedeki Alman etkisinden korkan İngilizler Araplara bir takım önerileri sunmuştu. 17 Mart 1939 yılında İngiltere Sömürge Bakanı Malcolm Mac Donald tarafından hazırlanan raporda Filistin'in taksiminden vazgeçildiğini ve Filistin göçünün 75 binle kısıtlandığını belirtiyor ve 10 yıl içerisinde bağımsız bir Filistin devleti kurulacağını öngörüyordu. Rapor Arap Komitesi tarafından Yahudi toplumunun resmen tanınacağı görüşünden dolayı reddedilmişti.

İngilizler ve Yahudilerin arasında gerginliğe neden olan bu rapor, dönem dönem İngilizler ve Yahudiler arasında çatışmalara neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı esnasında bölgeye göçleri hızlandıran Yahudiler ve İngilizlerin göçleri engelleme adına aldığı tedbirler sonrasında sorun giderek büyümüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin gücünü kaybetmesi ve Amerika'nın Yahudi göçünün kısıtlanmasına ve toprak alımına engel konulması ile ilgili İngilizlerin kararlarına karşı çıkması ve sonucunda baskı altında tutması bölgedeki İngiliz kontrolünün zayıflamasına neden olmuştur. Filistin'de gerek Araplarla Yahudiler arasındaki çatışmaların, gerekse İngiliz makamlarına yönelik Yahudi terörünün gün geçtikçe artması üzerine İngiltere, 1947 Şubat'ında aldığı karar doğrultusunda Filistin sorununu 2 Nisan 1947'de BM'ye havale etmiştir. 21 ve 22 Nisan 1947'de Mısır, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan da Genel Sekreterden Filistin'deki mandanın sona erdirilmesi gerektiğini ve bağımsızlığın ilanını talep ettiyse de Arap teklifleri gündeme alınmadı. Bununla beraber İngiltere'nin isteği üzerine 28 Nisan 1947'de toplanan BM Genel Kurul'u, 11 üyeden oluşan bir BM Filistin Özel Komitesi'nin (UNSCOP) oluşturulmasını ve Komitenin 1 Eylül 1947 ye kadar çalışmasını tamamlayarak Genel Kurul'a rapor vermesini

⁶³ Koç, s. 110.

karalaştırmıştır.⁶⁴ Özel Komite Raporunu 31 Ağustosta tamamlamış ve 11 Eylül 1947'de genel sekretere sunmuştur. Özel Komitenin 7 üyesi Çoğunluk Planı'nı 3 üyesi Azınlık Planı'nı önermiş Avustralya ise Çekimser kalmıştır. Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay'ın önerdiği çoğunluk planına göre Filistin: Arap ve Yahudi devletleri ile BM vesayetinde Kudüs olmak üzere 3'e ayrılıyordu. Arap ve Yahudi devletleri 1 Eylül 1947'den itibaren 2 yıllık geçişten sonra bağımsız olacaklardı. Paylaşımına göre Filistin'in %42.88'i ayrılan Arap devletinin 725 bini Arap, 10 bini Yahudilerden oluşan bir nüfusa sahip olacakken Yahudilere ayrılan % 56.47 de 498 bini Yahudi ve 407 bini Arap Nüfus oluşturacaktı.⁶⁵

1.3.1. Arap-İsrail Savaşları ve Filistin Sorunu

İngiltere'nin 14 Mayıs 1948'de Filistin üzerindeki manda yönetiminin sona ermesinden birkaç saat önce İsrail Devleti'nin kuruluşu Musevi Ulusal Konseyi tarafından ilan edilmiş ve bağımsız İsrail'in tüm Yahudilerin vatanı olduğu açıklanmıştır.⁶⁶ Araplar ve İsrail arasındaki Filistin konusundaki anlaşmazlık hep savaflara neden olmuştur. İlk savaş 1948'de bu açıklamadan sonra başlamıştır. Beş Arap Devleti; Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak İsrail'e savaş ilan etmişlerdir. Birleşmiş Milletler bu savaşı durdurmak için arabulucu olarak İsveç Kontu Folka Bernadotte'yi bölgeye yollamıştır. Fakat Kont'un çabaları bir sonuç vermemiştir. İsrail, Batılı güçler ve Rusya'dan aldığı destek sayesinde savaşı kazanmıştır ve savaş sonunda 1947 Taksim Planı ile kazandığı %52'lik Filistin toprağını %78'e çıkarmıştır. Savaşın bitmesinde BM önemli rol oynamıştır çünkü hiçbir Arap ülkesi İsrail'le doğrudan görüşme yapmak ve İsrail'i fiilen tanımak istemiyordu.⁶⁷ Savaş bitiminde her Arap ülkesi İsrail'le ayrı ayrı ateşkes imzalamıştır. Ateşkes imzalanmasına rağmen Ürdün Batı Şeria'ya, Mısır da Gazze'ye asker yığmıştır. İsrail, Sina'nın büyük bir kısmını ve Kudüs'ün batısının kontrolünü ele geçirmiştir. Toprakları İsrail tarafından işgal edilmiş olan 750.000'e yakın Filistinli evini terk etti, komşu Arap ülkelerine sığındı ve mülteci durumuna düştü. Böylece günümüze kadar süregelen Filistinli mülteciler sorunu

⁶⁴ Arı, s. 220.

⁶⁵ Armaoğlu, s. 84.

⁶⁶ Koç, s. 125.

⁶⁷ Arthur, s. 388.

başlamış oldu.⁶⁸ Bu sorunun başlamasıyla birlikte BM'nin önlem alması gerekmiştir. Bu konuda BM'nin ilk girişimi 1949'da geçici olarak oluşturulan Filistinli mültecilere yardım kuruluşudur. 1 Mayıs 1950'de 'BM Yardım ve Çalışma Ajansı' (United Nations Relief and Work Agency - UNRWA) kurulmuş ve Filistinlilerin önemli bir bölümüne yardımda bulunmuştur.⁶⁹

İsrail'in savaşı kazanmasının başka bir nedeni de söz verdikleri gibi Arap Birliği üyeleri olarak savaşmaya ve ordularını Iraklı bir generalin komutasına vermemeleri ve böylece düzenli hareket edememeleridir.⁷⁰ I. Arap-İsrail Savaşı'ndan en karlı çıkan ülke İsrail oldu. Topraklarını 1/3 oranında genişletmiş ve bölgedeki varlığını fiilen meşrulaştırmıştı. Savaşı takip eden 2 yıl içerisinde İsrail nüfusu Yahudi göçü sayesinde iki katına çıkmıştır. Ayrıca bölgedeki sorunların devam etmesine rağmen, ilk kurulduğunda İsrail'i resmen tanımış olan Amerika ve Sovyetler Birliği'nin desteği ile İsrail, 11 Mayıs 1949'da BM üyeliğine kabul edilmiştir.

“1949 yılında Suriye ile İsrail arasında imzalanan anlaşma neticesinde her iki taraf için hassas olan bölgeler askersiz hale getirilmiş ve İsrail'in idaresine bırakılmıştır. İsraililer bu bölgede zirai çalışmalarını ileri sürerek birtakım faaliyetlere geçmişler, bu şerit içerisinde yer alan ve Suriye'ni de hak iddia ettiği gölün sularının yönünü değiştirme girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu olay üzerine iki ülke arasında çatışmalar yaşanmıştır.”⁷¹

“II. Arap-İsrail Savaşı'na kadar Ortadoğu'da yaşanan en önemli gelişme 1952'de Mısır'da darbeyle monarşiye son verilmesinin ardından 1954'te bütün denetimi ele geçiren Nasır'ın darbenin yıl dönümü olan 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı Şirketi'ni millileştirdiğini açıklaması olmuştur.”⁷² Nasır'ın Arap milliyetçiliği, batıdan uzaklaşma ve devletin ekonomi üzerindeki etkisini artırma politikaları yüzünden Amerika ve Dünya Bankası'ndan para alamaması dolayısıyla, Asuman Barajı projesinin finansmanı sağlamak için Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirme yoluna gitmiştir.

⁶⁸ Arthur, s. 392.

⁶⁹ Bülent Aras, **Filistin İsrail Barış Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007, s. 23.

⁷⁰ Arthur, ss. 389-390.

⁷¹ Koç, s. 134.

⁷² Arı, s. 237.

Bunun üzerine Mısır'ın Akabe Körfezi'ndeki ablukasını kırmak isteyen İsrail ile Süveyş Kanalı'nı kontrol altına almak isteyen Britanya ve Fransa savaş planları yapmaya başladılar. 28 Ekim 1956'da İsrail ordusunun Mısır'a girmesiyle beraber, önceden planlandığı gibi Britanya ve Fransa savaşı engellemek ve Süveyş Kanalı'na bir zarar gelmesini önlemek için kanalın kuzey yarısını işgal ettiler. “Ancak Sovyetler Birliği'nin oldukça sert tepki göstermesi üzerine bu devletin bölgede politik bir üstünlük elde etmesinden çekinen ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya baskı yapması üzerine bu devletler BM kararlarına uyarak 6 Kasım'da güçlerini işgal ettikleri bölgeden çektiler. Savaştan askeri anlamda başarısızlıkla çıkmasına rağmen Nasır, Arap dünyasında büyük bir saygınlık elde etmişti. Diğer yandan savaştan dolayı mayınlar ve batan gemiler nedeniyle ulaşımın kapanan Süveyş Kanalı temizlenerek 10 Nisan 1957'de tekrar trafiğe açılmıştır.”⁷³

Nasır Arap milliyetçiliğinin öncülüğünü yapmak için Arap dünyasında ön planda yer almayı hedeflemiş, Araplar arasındaki liderlik rolüne bağlı olarak siyasal ve ekonomik birleşmeyi destekleyip Arap federasyonu kurmayı tasarlamıştı.⁷⁴ “1 Şubat 1958'de başka bir Arap ülkesi olan Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti adını alan Mısır ile birleşmeyi Suriyeli Arap milliyetçileri ile Nasır taraftarları gerçekleştirmişti. Ancak Nasır'ın merkezi bir yönetim oluşturma çabaları, Suriye'nin tutumunu değiştirdi ve Suriye'nin 1961'de birlikten ayrılmasıyla birleşme hareketi son buldu.”⁷⁵

1948–1958 yılları arasında Filistinliler kendileri organize olamamış ve Arap ülkelerinin sorunlarını çözmelerini beklemişlerdir. 1958–1961 arasında Mısır ile Suriye'nin Arap Birliği kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlanınca, Filistinlilerin Arap ülkelerinden beklentilerinin gerçekçi olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Filistin milli bilinci de yavaş yavaş oturmaya başlamıştır.⁷⁶ Filistin hareketinin çekirdeğini 1959'da Beyrut'ta yayınlanmaya başlayan Yaser Arafat ve arkadaşlarının çıkardığı Filistinana (Bizim Filistinimiz) adlı aylık dergi oluşturdu. Filistinana Cezayir mücadelesinden dersler almanın zorunluluğunu ve Filistinlilerin kendi çabalarıyla Filistin'i

⁷³ Arı, s. 238.

⁷⁴ Koç, s. 148.

⁷⁵ Arı, s. 265.

⁷⁶ Dış Politika, **Filistin dosyası**, No:3, Ekim 1988, İstanbul, s.104.

kurtarmalarını işlemekteydi. Bu derginin yayınlanması El-Fatah'ın (El-Fetih) siyasi alana çıkışının habercisi olmuştur.⁷⁷ 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmuştur ve Filistin Milli Misakı kabul edilmiştir. Bu Misak'da Filistin'in kurtuluşunu Arap milletinin sorumluluğunda meşru bir savunma olduğu ve 1947 yılındaki paylaşımın geçersiz olduğu vurgulanmıştır. Misak 1968 yılında daha da sertleştirilmiş ve Filistin halkının yurt kurma hakkını öne çıkarmıştır. 1969 yılında da 1950'lerden itibaren El-Fetih örgütünde İsrail'e karşı mücadeleyi sürdüren Yaser Arafat FKÖ'nün başına getirilmiştir. 1960lı yıllarda İsrail ile Arap devletleri arasındaki çatışmalar ve karşılıklı çarpışmalar El-Fetih ve FKÖ'nün direnişi, saldırıları ve eylemlerinin de etkisiyle ciddi krizler haline gelmişlerdir.⁷⁸

Arap Birliği, 9 Ocak 1965'te toplanarak İsrail'i susuz bırakmak amacıyla Şeria Nehri'nin Suriye, Ürdün ve Lübnan'daki kollarının yatağını değiştirme kararı almıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün, Sina'daki Mısırlı fedailerin ve Suriye'nin desteklediği ve Ürdün'de üslenen El-Fetih komandolarının İsrail'e yönelik silahlı saldırılarını arttırmaları, İsrail ordusunun Ürdün, Lübnan ve Suriye'ye misilleme saldırıları yapmasına yol açmıştır.⁷⁹ Nasır'ın savaşın ilk zamanlarında savaşa girmek istememesi gözlerden kaçmamıştır fakat İsrail'in Suriye sınırına asker yığması ve Sovyetlerin de Nasır'ı itmesiyle, Nasır 16 Mayıs'ta, İsrail-Mısır sınırındaki BM barış gücü (UNEF) askerlerinin çekilmesi doğrultusundaki isteğinin UNEF komutanlığı tarafından geri çevrilmesi üzerine aynı isteği 18 Mayıs'ta BM Sekreterine bir mektupla başvurarak yapmış ve Genel Sekreter U. Thant'ın verdiği talimatla sınırdaki BM askerleri çekilmiştir. Nasır, 22 Mayıs'ta İsrail'in Akabe Körfezi'nden Kızıldeniz'e çıkışını sağlayan Tiran Boğazı'nı kapadığını açıkladı.⁸⁰

İsrail'in 5 Haziran'da ki saldırısıyla başlayan ve Altı Gün Savaşları olarak bilinen bu savaşta İsrail altı gün içerisinde Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. İsrail, savaş sonunda Ürdün'ün elindeki Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü, Suriye'ye ait olan Golan Tepeleri'ni ve Mısır'a ait olan Gazze bölgesi ve Sina

⁷⁷ Porat Yehoshua, **The Palestinian- Arab Nationalist Movement, The Palestinians, People, History and Politics**, Transaction Books, New Jersey, 1975, s.125.

⁷⁸ Armaoğlu, ss. 220-224.

⁷⁹ Koç, s. 163.

⁸⁰ Arı, s. 315.

yarımadasını işgal etmişti. Böylece İsrail, 1947 Taksim Planı'yla kendisine verilmiş olan topraklarını aşağı yukarı dört katına çıkarmış bulunuyordu.⁸¹ Savaş, Ürdün'de, Gazze'de, Lübnan'da ve Suriye'de sayıları toplam 1.700.000'e ulaşan çoğu Filistinlinin mülteci durumuna düşmesine sebep olmuştur. Ayrıca Filistin sorunun sahiplenilen Arap devletleri, savaştan sonra kaybettikleri toprakları geri almaya çalışmış ve Filistin temsilciliğini yürütmeyi bırakmışlardır. Bu boşluğu FKÖ doldurmuştur.⁸² Bu savaşın başka bir önemli sonucu ise Ortadoğu'da Nasır efsanesinin ve onun liderlik hayallerinin son bulmasıdır.⁸³

“1967 Savaşı'nda İsrail işgallerine karşı yükselen uluslararası kamuoyunun etkisiyle BM Güvenlik Konseyi Filistin Sorunu hakkında BM bağlamında alınan kararlardan en önemlilerinden birisi olan, bugüne kadar Filistin Sorunu'na yönelik çözüm planlarında temel alınan “242 Sayılı Kararı'nı” almıştır. 9 Kasım- 22 Kasım arasında 7 toplantı sonunda Arap, üçüncü dünya ve sosyalist bloğun desteklediği tasarıyla sorunun çözümünün temel öncülünün İsrail'in işgal ettiği yerlerden geri çekilmesi olduğu kararlaştırılmıştır.”⁸⁴

Savaştan sonraki dönemde Ürdün nüfusunun yarısından fazlasını Filistinliler oluşturmaktaydı. Ürdün içerisinde FKÖ'nün etkisinin artması yüzünden Kral Hüseyin'in iktidarı kontrol edemediği görüntüsü ortaya çıkmıştır. Fedain veya Komando olarak adlandırılmış olan Filistin güçleri “ De Facto” olarak devlet içinde devlet konumlarıyla Ürdün monarşisini tehdit edebilecek güce ulaşmıştı. 1970 yılında Filistinli güçler ve Ürdün ordusu arasında iç savaş başladı. İç savaş sonucunda 20 binden fazla Filistinli hayatını kaybetti ve bu olay Filistinliler tarafından “Kara Eylül” olarak adlandırılmıştır. İç savaşı bitiren 27 Eylül tarihli Ateşkes Antlaşması'nı kabul etmeyen George Habbaş'ın Filistin'in kurtuluşu için ve protesto için “Kara Eylül” adlı terör örgütünü kurmuştur.⁸⁵ 8 Ağustos 1973'de Filistin Ulusal Cephesi işgal altındaki topraklarda kuruldu.

⁸¹ Arı, s. 321.

⁸² Lewis, ss.421-428.

⁸³ Arı, s. 322.

⁸⁴ Aras, s. 25.

⁸⁵ Bernard Reich, **An Historical Encyclopedia**, Greenwood Pres, 1996, s.282.

28 Eylül 1970'de Mısır lideri Abdülnasır'ın ölümü üzerine devlet başkanlığına yardımcısı Enver Sedat'ın geçmesi Ortadoğu'da yeni bir dönem başlatmıştır.⁸⁶ 1967 Savaşı'ndan sonra Arap devletleri arasında yaşanan bazı anlaşmazlıklarla birlikte Ortadoğu'da Pan-Arabizm'in etkisinin azaldığı görülmektedir.

6 Ekim 1973 tarihli Arap-İsrail Savaşı Mısır ve Suriye'nin Yahudilerin Tövbe Günü'nde (Yom Kippur) iki cepheden İsrail'e saldırılarıyla başladı. Bu savaşta Arap devletlerinin amacı diğer savaşlardan farklı olarak 1967 Savaşı'nın sonuçlarını ortadan kaldırmaktır. Ayrıca, ABD'nin İsrail'e, Sovyetler Birliği'nin de Arap devletlerine giderek artan oranda silah vermeleri sonucunda ABD-Sovyet ilişkileri gerginleşmiştir. Savaşın giderek doğu-batı çatışmasına dönüşmesi ihtimali karşısında, BM Güvenlik Konseyi 22 Ekim 1973'de 338 sayılı kararı kabul ederek ateşkes ilan etmiştir. 338 sayılı karar, 1973 Ortadoğu Savaşı'nda acil ateşkes isterken 242 sayılı kararın bütün yönleri ile derhal uygulanması çağrısında bulunuyordu.⁸⁷ ABD, İsrail ile Mısır arasında 1973 Savaşı'nı sonlandıran mütarekenin imzalanmasının ardından, Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'ın mekik diplomasisi aracılığıyla, İsrail'in işgal ettiği topraklardan adım adım çekilmesini sağlamaya çalışmıştır.⁸⁸ Anlaşmalar tarafların aralarındaki ateşkesi sürdürmelerini sağlamış, İsrail ile Mısır ve Suriye arasında BM Barış Gücü'nün yerleştirildiği tampon bölgeler güvenliğe katkıda bulunmuştur.⁸⁹ 1973 Savaşı'ndan sonra Mısır ile Suriye arasında imzalanan mütarekeler, Cama Dav id Antlaşmaları'na giden süreci başlatmıştır. Mısır Başkanı Enver Sedat'ın 1973 Savaşı'yla kaybettiği toprakları tekrar geri almanın yolunun ABD ile ilişkilerini geliştirmekten geçtiğini görmesi Mısır'ın Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmasını ve batıya yaklaşmasını sağlamıştır.⁹⁰

ABD Başkanı Carter'in inisiyatifinde Enver Sedat ile İsrail Başbakan Menahem Besin arasında Ortadoğu barışı için bir çerçeve çizmeyi amaçlayan zirve toplantısı, Amerikan başkanlarının Washington dışındaki dinlenme tesisleri olan Cama Dav id'de 5 Eylül 1978'de başlamış ve zaman zaman kesilme noktasına gelen

⁸⁶ Koç, s. 181.

⁸⁷ Koç, ss. 188-189.

⁸⁸ Arı, ss. 370-371.

⁸⁹ Arı, ss. 372-374.

⁹⁰ Arı, s. 394.

görüşmeler prensip olarak Camp David Antlaşmaları denen belgelerin 17 Eylül 1978'de Washington'da imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Camp David Barış Antlaşması son yürürlüğe giren şekliyle Mısır ve İsrail arasında 26 Mart 1979'da imzalanması nedeniyle antlaşmanın resmi tarihi olmuştur.⁹¹ Camp David Barış Antlaşmaları'nı Ürdün, Suudi Arabistan, Suriye ve FKÖ kabul etmedi.⁹² Bundan Dolayı, Enver Sedat Arap devletleri tarafından dışlanmıştır. Bu anlaşmaya göre İsrail Sina Yarımadası'ndan tamamen çekilecek ve bu topraklar yeniden Mısır hâkimiyeti altına girecektir. İsrail gemileri Süveyş Kanalı ve Körfezi'nden serbestçe geçebilecek, Akabe Körfezi ve Tiran Boğazı uluslararası deniz trafiğine açılacaktır.⁹³ Nitekim 26 Nisan 1982'de Sina yarımadasının egemenliğini tamamen Mısır'a geçmiştir.⁹⁴ Fakat Batı Şerha'nın tamamından çekilmeyi kabul etmemiş, hatta bölgede yeni Musevi yerleşim birimleri kurmuştur.

Mısır'ın, Filistin topraklarına özerklik tanınması, Batı Şerha'dan çekilmesi, yerleşim birimlerini kaldırması taleplerini reddetmiştir. Bu tutumlar Filistin bölgesine özerklik verilmesi amacına yönelik olarak yürütülen görüşmelerin kilitlenmesine yol açmıştır. Ardından bu duruma bir de İsrail'in Kudüs'ü ilhak edip Başkent yapması eklenmiştir. 1981 yılında da İsrail Golün Tepeleri'ni ele geçirmiş ve müzakereler devam edemez bir noktaya ulaşmıştır. Bu arada İsrail'in Batı Şerha'da oluşturduğu sivil yönetim Filistinlilerin tepkisini çekmiş ve FKÖ direniş eylemlerini arttırmıştır. Böylece Başbakan Menahem Begin ve Savunma Bakanı Ariel Şaron hem FKÖ'nün varlığını sona erdirmek, hem Suriye'yi Lübnan'daki askerlerini geri çekmeye zorlamak hem de Falanjistlere yardım etmek amacıyla 6 Haziran 1982'de "Galilee Barış Operasyonu" adıyla Lübnan sınırlarından içeriye doğru oldukça kapsamlı bir saldırı başlattı.⁹⁵ Bunun üzerine İsrail, ülkedeki FKÖ merkezlerini, militanlarını ve onları destekleyenleri ortadan kaldırmak için 1982 yılında Lübnan'ın tamamına yakınına işgal etmiştir.⁹⁶ BM Güvenlik Konseyi İsrail işgalinin başlamasından iki ay sonra 1 Ağustos'ta oy birliğiyle ateşin kesilmesi ve askeri hareketin durdurulmasını öngören 516 sayılı kararı, 4

⁹¹ Aras, s. 34.

⁹² Arthur, s. 476.

⁹³ Armaoğlu, ss. 418-419.

⁹⁴ Arı, s. 406.

⁹⁵ Arı, s. 433.

⁹⁶ Arı, ss. 408-411.

Ağustos'ta İsrail askerlerinin Lübnan'dan tamamen çekilmesini öngören ve ABD'nin çekimser kaldığı 517 sayılı kararı ve İsrail'in ilgili kararları tanımaması üzerine ise 12 Ağustos'ta İsrail ile bütün ilgili taraflardan Beyrut'un içi ile etrafı dâhil bütün Lübnan topraklarındaki hareketi durdurmalarını ve sivil halkın ihtiyaçlarını karşılamak için kuşatmanın kaldırılmasını isteyen 518 sayılı kararı kabul etmiştir. Habib Planı olarak bilinen FKÖ ve Suriye'nin Beyrut'u boşaltması planı 18 Ağustos'ta FKÖ ve Lübnan, 19 Ağustos'ta ise İsrail tarafından kabul edilmiştir.⁹⁷ Ortadoğu'da çatışmaların yoğunlaşmasında İsrail'de Likud Partisi'nin yönetiminde olmasının etkisi de büyüktür. İsrail'in işgal ettiği Lübnan topraklarından çıkması 1985te başlamıştır. İsrail'in Lübnan'dan çekilmesiyle Lübnan içerisinde oluşan boşluk, İslami Cihad ve Hizbullah gibi örgütlerin kurulmasına ve saldırıyla tanınmalarına yol açmıştır. Bu örgütler dine dayalı bir Filistin devletinin kurulmasını istiyorlardı.⁹⁸

13 Kasım 1974'de FKÖ, BM'de gözlemci statüsü elde etmiştir. 6 Eylül 1976'da, FKÖ Arap Birliği'ne tam üye oldu. 1982 yılına gelindiğinde ise Arap Birliği Zirvesi'nde bölgede barışın sağlanabilmesi için FKÖ'nün Filistin halkının tek meşru temsilcisi olması gerektiği kabul edilmiştir.

1980'lerde Filistin Sorunu'nda ilk barış girişimi Temmuz 1980'de 9 Avrupa Topluluğu üyesi Venedik toplantısında diğer konular arasında Ortadoğu'daki gelişmeleri de ele alarak Venedik Deklarasyonu'nu yayınlamaları olmuştur. Venedik Deklarasyonu Filistin Sorunu'nda barışa yönelik ilk bağımsız Avrupa girişimi olmasıyla önemliydi.⁹⁹

1.3.2 Filistin Sorunu'nda dönüşüm; Çatışma ve Uzlaşma

1987'de başlayan İntifada hareketi, Filistinlilerin bağımsız bir devlet kurma ve İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarından çekilmesi amacına yöneliktir. Taşlı intifada olarak da adlandırılan bu Filistin ayaklanması, işgal altında yaşamın kötüye gitmesinden ve Yahudi yerleşimlerinin artmasından kaynaklanmıştır. Ayaklanmada sadece taş kullanılmıştır. Hizbullah, İslami Cihada, İslami Direniş Hareketi (HAMAS) gibi İslami

⁹⁷ Arı, ss. 438-440.

⁹⁸ Arı, ss. 438-446.

⁹⁹ Everett Mendelson, **A Compassionate Peace**, Journal of International Affairs, 1982, s. 224.

direnış örgütleri de İntifadayı desteklemişlerdir. İsrail tarafından terörizm olarak tanımlanan ve bastırılmaya çalışılan bu hareket birçok Filistinlinin hayatını kaybetmesine, yaralanmasına veya hapsedilmesine yol açmıştır.¹⁰⁰ İntifadanın başlamasından bir yıl sonra 1988’de Cezayir’de toplanan FKÖ, Filistin Ulusal Konseyi 1948 bölünme sınırlarını esas alan ve başkenti Kudüs olan sürgünde bağımsız bir Filistin Devleti’nin kurulduğunu açıklarken, geçici Filistin hükümetinin devlet başkanının FKÖ Genel Sekreteri ve Yürütme Komitesi Başkanı Yaser Arafat olduğu açıklanmıştır.¹⁰¹ Bu dönemde Filistin politikasında asıl değişiklik 242 ve 338 sayılı BM kararlarının ve İsrail’in var olma hakkının kabul edildiğinin açıklanması olmuştur. İntifada hareketi, Filistin’in bu politika değişikliği ve ABD hükümeti ile İsrail kamuoyunun bastırması sonucu 1989 Mayısında harekete geçen İza Şamar hükümeti, Cama Dav id temelinde ve Batı Şerim ve Gamze dışında ikamet eden Filistinliler tarafından temsil edilmemek koşuluyla FKÖ ile dolaylı görüşmeler başlatmayı kabul etmiştir. 1992 yılındaki seçimleri İşçi Partisi’nin kazanması ve başa Irak Rab in’in gelmesiyle barış süreci yeni bir dinamizm kazanmıştır.¹⁰² Aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin dağılması ile Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ABD’yi bölge üzerinde daha etkin hale getirmiştir. 30 Ekim 1991’de İspanya’nın başkenti Madrid’de başlayan Ortadoğu Barış Konferansı’na Mısır, İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistinliler katılmıştır.¹⁰³ 1991 yılında İsrail ile Lübnan, Suriye heyetleri ve Ürdün heyeti içinde temsil edilen Filistinliler arasında Madrid’de ikili görüşmeler biçiminde yürütölen Ortadoğu Barış Konferansı, tarafları ilk defa resmi bir doğrudan görüşme zemininde bir araya getirmiştir.¹⁰⁴ ABD ve Sovyetlerin gözetiminde başlayan Madrid Konferansı’nda İsrail Başbakanı Irak Şamil’in “barışa karşı toprak” ilkesini kabul etmeyeceklerini bildirmesi ve ikili görüşmelerin İsrail dâhil Ortadoğu ölkelerinde gerçekleştirilmesini istemesi nedeniyle konferans çıkmaza girmiştir.¹⁰⁵ Daha önce bahsettiğim gibi, 1992’de Irak Rab in’in İsrail’in başına gelmesiyle beraber Ortadoğu barış görüşmeleri hızlanmıştır. Aynı tarihlerde Körfez Savaşı’nın çıkması ve FKÖ’nün Irak’tan yana

¹⁰⁰ Charles D. Smith, **Palestine and Arab-Israeli Conflict**, New York: St. Martin’s Press, 1996, ss. 297-301.

¹⁰¹ Arı, s. 459.

¹⁰² Arı, ss. 460-461.

¹⁰³ Koç, ss. 227-229.

¹⁰⁴ Smith, s. 313.

¹⁰⁵ Koç, s. 229.

tutum sergilemesinden dolayı FKÖ hem Filistinliler içinde hem de uluslararası platformda desteğini kaybetmiştir. Madrid Konferansı'nda, Filistinliler Ürdün heyetine dâhil olmalarına rağmen ilk defa uluslararası bir platformda katılımcı olarak bulunmuşlardır. Filistinliler ve İsraililer birbirlerinin varlığını ilk defa kabul ederek aynı müzakere masasına oturmuşlardır. Aynı zamanda ABD ilk defa arabuluculuk rolünü resmen üstlenmiştir ve Filistinlilerin varlığını resmen tanımıştır. Barış görüşmelerinin üçüncü aşaması, 29 Ocak 1992'de Moskova'da başlamış, Çin, Japonya, Kanada, ABD, Türkiye ve Avrupa Topluluğu ülkeleri de görüşmelere katılmıştır.¹⁰⁶ Konferansı taraflar arasında uzlaşma ve barışı sağlamada başarısız olmuştur.

Madrid Konferansları'ndan sonra İsrail-Filistin arasındaki sorunu çözmek için gerçekleştirilen girişim Oslo Konferansı olmuştur. Oslo Anlaşmaları, 9-10 Eylül'deki mektup teatisi şeklinde gerçekleşen karşılıklı tanıma anlaşmasından ve 13 Eylül'de imzalanan Gamze ve Eriha'ya özerklik ve çekilme konularına ilişkin çerçeve anlaşma niteliğindeki İlkeler Anlaşması'ndan oluşmaktaydı.¹⁰⁷ 13 Eylül 1993'te imzalanan, Filistin Özerklik İlkeler Deklarasyonu'nda, 5 yıl sonra Filistin'de özerk bir devletin kurulması öngörülmüştür. İsrail'in işgali altında bulunan Batı Şerim ve Gamze'de Filistinlilerin kendi yönetimlerinin oluşturmaları için öngörülen takvim ana hatlarıyla belirtilmekteydi. İlk etapta Gamze ve Eriha'da bir geçici özerk yönetim oluşturulmasını ve bir parlamento seçilmesini öngören anlaşmanın asıl amacının 242 ve 338 sayılı BM kararları çerçevesinde nihai barışı gerçekleştirmek olduğu ifade edilmekteydi. İsrail askerlerinin çekilmesiyle Eriha ve Gazze'de sivil otorite Filistin Otoritesi'ne geçecekti. Beş yıllık geçiş döneminin Gazze ve Eriha'dan çekilmeyle birlikte başlaması ve üçüncü yılın başında ise nihai statü yani toprak, mülteciler, Kudüs'ün statüsü, yerleşimler ve komşu ülkelerle ilişkiler konularının ele alınacağı görüşmelerin başlaması öngörülmekteydi. Anlaşma ayrıca yürürlüğe girdikten en geç dokuz ay içinde (13 Temmuz 1994) Filistin Konseyi için doğrudan seçimlerin yapılmasını öngörmekteydi.¹⁰⁸ Oslo Prensipler Deklarasyonu ile sonuçlanan Oslo gizli görüşmeler sürecinde iki nokta dikkat çekmiştir. Birincisi Oslo sürecinde, İsrail'in ABD ile geleneksel işbirliği çerçevesinde düşünüldüğünde ihtimal verilmeyen bir tutumla

¹⁰⁶ Koç, s. 229.

¹⁰⁷ Arı, s. 677.

¹⁰⁸ Arı, ss. 678-679.

ABD'yi es geçerek, yakın işbirliğine girmemesidir. İsrail'in ABD'den bağımsız tavrı İsrail'in Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikada perspektifini genişletmek istemesi ve bölgedeki varlığını sadece ABD hakimiyet eksenine dayayan bir ülke konumundan çıkma siyasetine bağlanmıştır. İsrail'in yeni yöneliminin ipuçlarını veren gelişmeler de yaşanmıştır. ABD'ye danışılmadan Aralık 1992'de Hamaslıların sürgüne gönderilmesi, 1993 Martında Filistin işgal toprakları sınırlarının İsrail'e kapatılması ve 1993 Temmuzunda Güney Lübnan'a yönelik Sorumluluk Operasyonu'nun başlatılması gibi güvenlik veya dış politika kararları uygulanmıştır.¹⁰⁹

Oslo Anlaşmalarının ardından 1994 yılında imzalanan Gamze-Eri ha Anlaşması ile İsrail askeri ve sivil yönetimi Gazze ve Eriha'dan çekilmiş, bölgenin idaresini Filistin yönetimine bırakmıştır. Bu anlaşma taraflar arasındaki barış sürecinin devamını sağlamıştır. Anlaşmanın ardından İsrail'in işgal ettiği toprakları Filistin idaresine bırakması süreci devam etmiştir. 1995 yılında imzalanan Oslo-II ya da Geçici Anlaşma ile İsrail 900 Filistinli mahkûmu serbest bırakmış, Batı Şerha'nın Karlata, Kabatiya ve Yatta kasabalarından, Cenin'den, Nablus, Tulkarim, Beytullahim ve Ramallah'tan geri çekilmiştir.¹¹⁰

İsrailli ve Filistinli aşırılık yanlıları barış sürecini saptırmak için çaba içine girdiler. Başbakan Rabin 1995 Kasımı'nda bir barış mitinginde konuşma yaptıktan hemen sonra bir Yahudi köktenci tarafından öldürüldü. 1996 seçimlerinde, İşçi Partisi yerine Likud Partisi lideri Benjamin Netanyahu seçildi. Likud, FKÖ ile görüşmelere karşıydı (ve gerçekten de kalıcı statüyle ilgili görüşmeler askıya alındı.), ama İsrail'in Oslo Anlaşmalarıyla altına girdiği taahhütlere uyma sözü vermişti.¹¹¹ Taraflar arasındaki bazı anlaşmazlıklar çözülmüşse de çözülemeyen bazı konular da vardır. Mültecilerin geri dönüşü konusu, Musevi yerleşimcilerin ne olacağı konusu, Kudüs'ün statüsü meselesi, İsrailliler ve Filistinliler arasındaki güvensizlik, İntifada hareketinin varlığı ve İsraillilerin Batı Şeria'dan çekilmeye soğuk bakmaları barış sürecinin geleceğinde sıkıntı yaratan konular olmuştur.

¹⁰⁹ Makovsky David, **Making Peace with The PLO, The Rabin Government's Road to the Oslo Accord**, Westview press, Oxford, 1996, s. 28.

¹¹⁰ Makovsky, ss. 680-682.

¹¹¹ Arthur, s. 541.

Filistin'in sürgündeki parlamentosu Filistin Ulusal Konseyi, 1996'da FKÖ Anayasası'nın İsrail'in yıkılmasını öngören maddesini değiştirme kararı almıştır. FKÖ'nün bağımsız Filistin devleti kurulması fikrinde önemli bir değişiklik yaparak özerkliği kabul etmesinin nedeni, HAMAS, İslami Cihada, Hizbullah ve dolayısıyla İran'ın güçlenerek Filistin'de etkili olma niyetiydi. İsrail'in Filistin ile aynı kaygıları taşıması nedeniyle barış anlaşmasını gerçekleştirebilmişler de, HAMAS ve İslami Cihada gibi örgütlerin güçlenmesine engel olamamışlardır.¹¹²

Taraflar arasındaki bazı anlaşmazlıklar çözülmüşse de çözülemeyen bazı konular da vardır. Mültecilerin geri dönüşü konusu, Musevi yerleşimcilerin ne olacağı konusu, Kudüs'ün statüsü meselesi, İsraililer ve Filistinliler arasındaki güvensizlik, İntifada hareketinin varlığı ve İsraililerin Batı Şeria'dan çekilmeye soğuk bakmaları barış sürecinin geleceğinde sıkıntı yaratan konular olmuştur.

İsrail'de 1999 yılında yapılan seçimlerde İşçi Partisi Başkanı Ehud Barak'ın seçilmesiyle barış süreci tekrar hızlanmıştır. İsrail ve Filistin arasında Şarm el-Şeyh Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Oslo barış sürecinin devam ettirilmesi amaçlanmış ve İsrail'in işgal ettiği bölgelerden çekilmesi için daha önce öngörülen takvimin uygulanmasına çalışılmıştır. Mahkûmların salıverilmesi konusunu görüşmek için ortak bir komitenin oluşturulması, tarafların terör ve şiddeti sona erdirmeleri için süratle girişimlerde bulunmaları gerektiği belirtilmiştir. Anlaşmanın ardından daimi statü görüşmeleri başlatılmıştır. Fakat bu görüşmeler neticesinde İsrail'in Ortadoğu politikasında temel bir değişikliğin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun en somut örneğini Musevi yerleşimcilerin sayısının artması oluşturmuştur.¹¹³

İsrail ile Filistin arasında ABD'de 11 - 24 Temmuz 2000'de Camp David'de yapılan görüşmelerde, İsrail, bağımsız Filistin Devleti'nin kurulması ve Batı Şeria'dan çekilmesi için Kudüs'ten çekilmeme şartı koymuş. Buna karşılık Arafat liderliğindeki Filistin idaresi ise Filistin'in başkentinin Doğu Kudüs olduğu düşüncesinden vazgeçmemiştir. Bu anlaşmazlığın yanında İsrail, kurulacak Filistin Devleti'nin tarafsız ve silahsız olmasını istemesi ve Filistinli mültecilerin eve dönüşleri konusunda taviz

¹¹² Koç, s. 236.

¹¹³ Koç, ss. 720-724.

vermemesi de II. Camp David sürecinin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.¹¹⁴

28 Eylül 2000 günü General Ariel Şaron Müslümanların kutsal saydıkları Harem'ül Şerif'e, yanında binin üzerinde asker ve polisle gösterişli bir ziyaret gerçekleştirmiştir.¹¹⁵ Şaron, ziyaretiyle olayları körükleyeceğini bile bile ve de isteyerek Barak'ın tavizlerini benimsemediğini göstermeyi, kutsal tepelerin Filistinlilere bırakılmayacağını ve Kudüs'ün hakiminin İsrail olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır.¹¹⁶ Şaron'un bu davranışı Filistinlileri çileden çıkardı ve Yahudi yerleşimlerine taşlı ve bazen de silahlı saldırılar başladı. Böylece II. İntifada başlamış oldu. İsrail hükümeti ağır silahları kullanarak o güne kadar Filistin yönetimine terk ettiği Batı Şeria'daki işgal edilmiş toprakları yeniden işgal ederken Filistin yönetiminin bunu önleyecek politik ve askeri gücü bulunmuyordu. Ancak söz konusu gelişmelerin yol açtığı karşılıklı şiddet ve inisiyatifin HAMAS, İslami Cihad, Filistin Halk kurtuluş Örgütü, El-Aksa Şehitleri Tugayı ve Tanzim gibi örgütlerin eline geçmesi Filistin yönetiminin yıpranmasına ve İsrail yönetimi karşısındaki pazarlık gücünün zayıflamasına yol açmıştır.¹¹⁷

2. Türk Dış Politikası'nın Gelişimi ve Türk Dış Politikasında Filistin Sorunu

2.1. Türk Dış Politikası'nın Gelişimi

2.1.1. Kuruluşla Başlayan Zorlu Süreç

“Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası, Osmanlı devletinin son yıllarına damgasını vuran sorunlar ve bu tarihi mirasın ortaya çıkardığı reflekslerle uluslararası konjonktürün gerektirdiği zorlukların kesişim alanı üzerine gelişmiştir. Yeni devletin bütün uluslararası mesuliyet ve iddialardan soyutlandığını iki temel unsur; I- Uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Misak-ı Milli sınırlarını koruma ve ulus-

¹¹⁴ Koç, s. 245.

¹¹⁵ Arthur, s. 543.

¹¹⁶ Bora Bayraktar, **Oslo Barışı'ndan El Aksa İntifadasına Ortadoğu**, İstanbul: Aykırı yayıncılık, 2003, sy. 226.

¹¹⁷ Arı, ss. 740-741.

devleti müdafaa stratejisi, II- Yeni Türk devletinin yükselen batı eksenine alternatif ya da muhalif değil, bu eksenin bir parçası olması olarak görülebilir.¹¹⁸

Türk Dış Politikası Osmanlının Batılı devletlerden geri kaldığını kavramasıyla beraber gerçekleştirilmeye çalışılan reformlarla temelleri atılan, Tanzimat'la şekillenen ve İmparatorluğun son dönemindeki karışıklık sürecinde uygulanmaya pek fırsat bulunamayan Batı'ya yönelişin esas olarak Cumhuriyet'le devam ettirilmesidir. Bununla beraber, yeni bir devletin inşasıyla gelen kökünden ilke bazında bir çeşit evrim geçirdiğini de gözlemlemekteyiz. Bundan dolayı Türkiye'nin uluslararası politikasının oluşturulmasını kendi iç dinamikleriyle ve onu etkileyen dış etkenlerle birlikte alırken kuruluşla ortaya çıkan bu zor dönem ve sonrasında gelişen olaylarla evrilen bir yapısı olduğunu görmekteyiz.

Türkiye'nin dış politikasını esas olarak jeopolitik konumu belirlemektedir. Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar, Karadeniz ve Orta Asya'nın kesiştiği bir bölgede yer alan Türkiye tarihi boyunca burada etkin olmak isteyen birçok güç için ilgi odağı olmuştur. Bu stratejik mevcudiyet daima önemini korumuştur. Özellikle Boğazlar her zaman gündemde olmuştur. Doğu ile Batının ortasında kalması her zaman büyük oyuncuların gidişata müdahalesine neden olmuştur. Diğer yandan, Türkiye modernleşmeyle yüzünü Batıya dönünce çizgisini de belirginleşmiş oldu. Türkiye'nin sürekli olarak batıya yönelmesinin 3 temel nedeni gösterilebilir; I.- Atatürk'ün dış politikanın temellerine ilişkin mirası ve Ulusal Kurtuluş Savaşının çarpıcı özellikleri, II- Türkiye'nin coğrafi konumu, uluslararası sistemdeki yeri ve bu özelliklerin yol açtığı güvensizlik duygusu, III- ilk iki etmenin hazırladığı siyasi çerçeve içinde gelişen bir ekonominin gerektirdiği tercihler.¹¹⁹ Cumhuriyetin kuruluşundan beri Orta Büyüklükte bir devlet olan Türkiye, askeri gücüyle öne çıkmaktadır. Kültürel olarak doğu kökeninden yavaş yavaş sıyrılan Türkiye, siyasi alanda ulus-devletin kurulmasıyla laik bir devlet esasına da geçmiştir. Tarihsel olarak bölgesindeki devletlerle yakın ilişkileri vardır. Ekonomik olarak kalkınma ve sanayileşme hedef seçilmiştir. Uluslararası alanda merkezi oluşturan Batılı ülkeler ve çevreyi oluşturan az gelişmiş ülkeler arasında gelişmekte olan bir ülke olarak 'yarı çevre' rolünü üstlenmiştir. Dış politikada

¹¹⁸ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 17. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 69.

¹¹⁹ Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara: İmge Yayınevi, 3.baskı,2006, s. 24.

Türkiye'nin genel eğilimi statükoyu devam ettirmek yani güvenlik ve siyaset temelinde dengeyi korumak Batılı çizgiden ayrılmamaktır.¹²⁰

2.1.2. II. Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası

Türkiye İkinci Dünya Savaşında coğrafi mevkiinin önemi dolayısı ile Müttefik ve Mihver devletlerinin yanlarında savaşa sokabilme amacıyla yoğun baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Savaşın tarafların bu baskısı karşısında Türkiye'nin politikası ise ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek amacı ile savaşın dışında kalmak ve büyük devletlerarası denge unsuru olma politikasını koruyarak saldırılardan kurtulmaktır.¹²¹

Burada dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise “ Türkiye İkinci Dünya Savaşında ‘tarafsız’ kalmamış, yalnızca savaş dışı kalmıştır. Bu savaş dışılığı da kesinlikle, İngiltere'nin çekirdeğini oluşturduğu Müttefiklerden yana bir durumdur.”¹²²

İkinci Dünya Savaşında ki Türkiye, bir Orta Büyüklükte Devlet'in olağanüstü bir ortamda ortaya çıkan dengeleri ve çelişkileri ustaca kullanarak ve ulusal çıkar kavramını en çıplak biçimde uygulayarak ayakta kalabilmesinin en mümtaz örneği olmuştur.¹²³

2.1.3. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası

Kırım savaşı ile Osmanlı - Türk Hariciye geleneğinde Osmanlının dış tehditlere karşı Avrupa-içi ihtilaflar kullanarak denge sağlamak suretiyle saldırganı bertaraf etme politikasının ilk misalidir. Osmanlı Devleti büyük güçlerin stratejik çıkarlarını dengeleyerek taktik manevra alanı kazanması hedeflenmekteydi. Bu dönemde de etkisini gösteren bu politika özellikle yakın/etkin düşmanın uzak/potansiyel düşmanlarla

¹²⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2002, s. 32.

¹²¹ “XII. Atatürk Sonrası Türkiye Dış Politika (1938-1995)” (t.y.)
<http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>. (24 Şubat 2008).

¹²² Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 393.

¹²³ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 398.

dengelenmesi şeklinde özetlenebilir. Avrupa-içi koalisyon ve ittifakına dayalı bu yaklaşım Soğuk Savaş dönemi dış politika geleneği halinde devam etmiştir.¹²⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan siyasi ve ekonomik durum, Türkiye'nin Batı Bloğu'nun içinde hareket etmesine neden olmuştur.¹²⁵ Bu dönem de Türkiye'nin Batıya yönelmesinin nedenlerinden önemli bir tanesi ise iki Süper Güç'ten biri olan Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yle ortak sınırı paylaşmadır. Cumhuriyetin ilk 20 yıl içinde Sovyetlerin Türkiye sınır komşusu olması, Bolşevik Rejimi'nden maddi ve siyasi destek sağlayan Türkiye açısından yararlı olmuştur. 1921 ve 1925 anlaşmaları ile anlatımını bulan iyi ilişkiler İkinci Dünya Savaşına kadar sürmüştür.¹²⁶ Yeni oluşan uluslararası durum gereği olduğunu öne sürerek 17 Aralık 1925'de imzalan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını Sovyetler Birliğinin feshetmesi ve 1945 yılında Montreux Sözleşmesinin değiştirilmesi, Boğazlarda, Sovyetlere kara ve deniz üsleri verilmesi, Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere iade edilmesi gibi isteklerin Türk hükümetine bildirmesiyle Türk-Sovyet ilişkilerinde diplomatik bir çatışma dönemi başlamıştır. Bu ortamda Türkiye Savaş döneminde İttifak içinde olduğu İngiltere ve savaştan büyük güç olarak çıkan Amerika'dan destek aramış, fakat gerek savaş döneminde tarafsız kalışıyla gerekse Türkiye'de büyük endişe uyandıran Sovyet davranışlarını Batı'da aynı endişeyi yaratmaması nedeniyle öncelikle destek alamamıştır.¹²⁷

Yükselen eksen ile işbirliği yapılarak yakın tehdidin dengelenmesi politikası Türkiye'nin güvenlik örgütü NATO ile bütünleşerek Sovyet tehdidini bertaraf etmeye sevketti,¹²⁸ ABD'nin Truman Doktrini ile başlattığı Çevreleme Politikası sürecinde, askeri ve jeostratejik konumu Türkiye'ye NATO üyeliği kapısını açtı. Kuzey Kore savaşına ABD'nin yanında katılan Türkiye sonuçta NATO üyesi ülkelerin yanında yerini aldı.

¹²⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 67.

¹²⁵ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 247.

¹²⁶ Sander, s. 83.

¹²⁷ <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>.

¹²⁸ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 71.

“Soğuk Savaş döneminde Türk Dış Politikası iki önemli parametreye bağımlı kalmıştı. Sovyet tehdidine karşı Batı Güvenlik Şemsiyesi içinde yer alma ve bu güvenlik şemsiyesi içindeki diplomatik alanı yine aynı Güvenlik Şemsiyesi’ndeki Yunanistan ile olan problemlere endekslemektir. Son derece önemli Avrupa Topluluğuna üyelik müracaatını bile, Yunanistan ile yaşanan blok içi mücadelede geri kalmama kaygısının ürünü olmuştur.

Bu iki boyut yaklaşım önce Johnson Mektubu sonra da Kıbrıs Bunalımı ile ciddi bir yara almıştır. Johnson Mektubu Yunanistan ile yaşanan bunalımların blok içi bunalımlara dönüşebileceğini ve bu konuda Türkiye’nin tek yönlü dış politikada kırılma riskini ortaya koyarken, Kıbrıs Bunalımı sonrası Sovyet tehdidi dışında kalan alanlardaki ulusal stratejik çıkarların tanımlanması ve korunmasındaki öncelikler problemini gündeme getirmiştir. Johnson Mektubu başta SSCB olmak üzere Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini ekonomi ağırlıklı olmak üzere tekrar gözden geçirmeye sevk etmiştir. Kıbrıs bunalımında özellikle BM platformunda yaşanan yalnızlık ise sömürge devrimleri ile ortaya çıkan yeni aktörlerin ihmal edilmesinin bir faturasını gözler önüne sermiştir. Böylece, başta İKÖ olmak üzere çift kutuplu yapının doğrudan etki alanı dışında kalan bölgeler ve ülkelere açılma gerekliliği görülmeye başlanmıştır.”¹²⁹

“Türkiye Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslara arası konumdan çok, sınırları boyu bir güvenlik anlayışına dayalı bir politika ve askeri stratejiler oluşturmuş ve uluslararası konumu bu güvenlik anlayışının dar kapsamı içinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Mesela uçak filosunun ikmal ve kapasite açısından Balkanlarda bile operasyon yapamayacağı gerçeği küresel ve bölgesel konumu ihmal eden ve sadece sınırlar boyu güvenlik anlayışını benimseyen yaklaşımın bir ürünüdür. Tipik bir ölçek küçülmesinin sonucu olan bu durum tarihi bir birikimin uluslararası konumu güçlendirici imkanlarını reddeden, maliyet ve risklerini ise üstlenen bir dış politika anlayışı ile bütünlük arz etmektedir.”¹³⁰

¹²⁹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 72.

¹³⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 73.

2.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası

Soğuk Savaşın bitişiyle, Türk Dış Politikası, çift kutuplu dünya düzeninin getirdiği bloklar arası çatışmanın içinde ki kısır ve tek vizyonlu döngüden psikolojik olarak kurtulmuş oldu. Yeni dönemde “ barış ve işbirliği olanaklarının çok arttığı uluslararası ortamda, Türkiye ekonomik ve toplumsal kalkınmasını gerçekleştirmek durumundaydı.”¹³¹ Dönemin uluslararası sisteminin oluşturduğu çok yönlü vizyon, dönemde etkili bir politika olarak ön plana çıkmaya başladı. Fakat bu dönemin Türkiye açısından diğer bir özelliği ise, Türkiye'nin çok yönlü ve kimi zaman belirsiz olan bir takım tehditler ve yeni imkanlarla karşılaşmış olmasıdır. Soğuk Savaşın sona ermesine paralel olarak dünyada oluşan iş birliği ve uzlaşma eğilimine rağmen Türkiye'nin bulunduğu coğrafya yeni bir çatışma alanı haline dönmüş, mesela uzun bir süredir istikrarsızlıkta adeta özdeşleşmiş olan Ortadoğu bölgesine, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri de eklenmiştir.¹³²

Bu dönemde doğuda ve kuzeydeki sınır komşusu SSCB'nin ve batı bölge komşusu Yugoslavya'nın dağılmasından sonra görel olarak daha aktif bir politika izlemeye başladı.¹³³ 1990'lara kadar Soğuk Savaşın getirdiği küresel politikalardan dolayı, Kıbrıs dışında ki Türk topluluklarla bağlantıları en aza inmiş olan Türkiye için yeni bir politik alan ortaya çıkmıştı. “Türkiye, yeni bir politik alan olarak görülebilecek bu bölgeye, Soğuk Savaş soransında gerek psikolojik gerekse diplomatik açıdan yeterince hazır girememiştir. Bu hazırlıksız Soğuk Savaş şartlanmaları ile yeni ortaya çıkan konjonktürün getirdiği imkan patlaması arasında intibak geçmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun yol açtığı gecikmeler dinamik bir nitelik kazanan bölgesel dengelere yönelik politikalarda zamanlama problemi doğurmuştur.”¹³⁴ Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan diğer bir politik alan ise Balkanlar'dır. Türkiye Balkanlar'da ki gelişmelere jeopolitik konumu, tarihi kültürel yakınlığı sebebi ile konjonktürün elverdiği ölçüde başarılı girişimlerde bulunmuştur. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması

¹³¹ Sander, s. 156.

¹³² <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>

¹³³ Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002, s.45.

¹³⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 128.

ile ortaya çıkan Cumhuriyetleri tanımış, Bosna- Hersek ve Kosova çatışmasında aktif bir dış politika izlemeye çalışmıştır.¹³⁵

Ortadoğu'da ise Soğuk Savaş öncesinde her ne kadar Batı'nın Ortadoğu'yu Sovyetlere kaptırmamak için gösterdiği çabalara yardım ederek dolaylı bir yolla stratejik bir rol oynamışsa da, Türk Dış Politikası'nda Ortadoğu öncelikli bir bölge olmamıştır.¹³⁶ 1950'lerde Sovyet baskısının Ortadoğu'da açıkça görülmeye başlamasıyla batı yanlısı oluşumlar olan Bağdat Paktı ve Merkezi Anlaşma Örgütü'nün (CENTO) kurulmasında aktif rol oynamıştır. Kıbrıs Bunalımı sonrasında uluslara arası alanda yalnız kalması ve 1970'lerde ortaya çıkan petrol krizi sonrasında Ortadoğu'daki Müslüman ülkeler ve İsrail ile bir takım konularda adımlar atılmışsa da 1980 ortaları ve 1990 sonrası Özal dönemine kadar süreç dağınık bir şekilde devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan jeopolitik durum ve izlenen aktif politika Ortadoğu ile ilişkilerin artması ve ilişkilere ekonomik boyut kazandırma çabası ile devam etmiştir. "Ortadoğu ile ilişkilerin gelişim sürecindeki en büyük etkenlerde biri ise Avrupa Birliği'nin Aralık 1997'de Türkiye'yi üyeliğe kabul müzakerelerinin bir sonraki turunda dışlama kararı"dır. "¹³⁷

Bir parlamenter demokrasi olarak Türkiye'nin dış politika kararlarının alınması ve uygulanması sürecine biçimsel olarak bakıldığında, TBMM ye karşı sorumlu tutulan Bakanlar Kurulunun yetkili olduğu bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Gerek Bakanlar Kurulu içindeki geleneksel ağırlığı ve devlet yapılanması içinde koruyabildiği özerk konumu, gerekse deneyimlerin ve birikimlerin sonucu olarak, Dışişleri Bakanlığı'nın dış politika kararlarının sadece uygulanması değil, oluşturulması aşamasında da etkili rol oynadığı gözlenmektedir. Bakanlar kurulu ve Dışişleri Bakanlığı yanında dış politika kararlarının oluşum sürecinde etkili olabilen kurum ve makamların arasında Cumhurbaşkanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı da yer almaktadır.¹³⁸

Soğuk Savaş dönemi sonrası politikada, yukarıda atfedilen dış politikanın oluşturulması ve uygulanması bazında, Genel Kurmay'ın dış politikanın belirlenmesi

¹³⁵ <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf>.

¹³⁶ Rubin ve Kirişçi, s. 151.

¹³⁷ Rubin ve Kirişçi, s. 151.

¹³⁸ Rubin ve Kirişçi, s. 18.

ve uygulanma aşamalarında etkisinde bir çoğalma olduğu göze çarpmaktadır. Bunun nedeni ise 'Çift Kutuplu' sistem sonrasında ortaya çıkan yeni jeopolitik konum, uluslararası ortamın getirdiği istikrarsızlık ve Türkiye'yi çevreleyen bölgelerde ki sorunların çatışmayla çözülme eğiliminin artmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 90'lı yıllara kadar dış politikada Sovyet sorunu, iç politikada ise demokratikleşememe sorununun ortaya çıkardığı sıkıntılar içinde, tek vizyonlu ve bunalımlı dönemler yaşayan Türk Dış Politikası, İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da ki birleşme çabasına kayıtsız kalmamak için adımlar atmıştır. Dönemin kısır döngüsünde yukarıda da bahsettiğimiz gibi Yunanistan'ın AT'ye başvurusundan sonra Yunanistan'ın ardında kalmamak adına 3 Temmuz 1959 da atılan adım sonrasında başlayan süreç, 1 Aralık 1964'de yapılan Ankara Anlaşması ile Avrupa Birliği ile diplomatik bir sürecin çerçevesi oturtulmuş oldu. Bu süreçten sonra Türkiye'nin 60'lı yıllarda ekonomi politikası olarak İthal İkameci bir politika seçmesi, daha sonrasında da Türkiye'nin demokrasisindeki kırılmalar ve Türk - Yunan ilişkileri, Kıbrıs Sorunu ile inişli çıkışlı bir yol olarak devam etti.

AB ve Türkiye arasında uzun süredir imzalanması planlanan Gümrük Birliği anlaşmasının Mart 1995'te Türkiye-AB Ortaklık Konseyi tarafından kabul edilmesi ve aralık ayında Avrupa Parlamentosunda onaylanması, Ortaklık Anlaşması'ndan bu yana Türkiye'nin Brüksel ile olan ilişkilerinde birer dönüm noktasıydı.¹³⁹ Gümrük Birliği sonrasında Türk Hükümetleri ve Kamuoyu, Gümrük Birliği'nin AB'ye girme sürecinde sadece bir basamak olduğunu düşünen bir tavır sergilemiştir. Gümrük Birliğinin imzalandığı dönemin Hükümet Başkanı Tansu Çiller; Gümrük Birliği bizim için yeterli değildir, bizim asıl amacımız AB'ye tam üyeliktir¹⁴⁰ açıklaması yapmıştır. 1997'de Lüksemburg Zirvesi sürecin kopuşuna neden olabilecek bir açılım olarak değerlendirilmiş, dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, Türkiye'yi AB üyeliğine aday ülkeler listesinden tamamen çıkararak zirve sonrasında AB ile siyasi diyalogun son bulduğunu açıklamıştır. Bu dönem sonrasında ortaya çıkan psikolojik durum 1999 yılına kadar süren bir karamsarlık şeklinde değerlendirilmiştir.

¹³⁹ Rubin ve Kirişçi, s. 65.

¹⁴⁰ **Milliyet**, "Türkiye Gümrük Birliği'ne girdi.", 17 Aralık 1995, s.3.

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni durum, 1999 Türkiye'nin Helsinki zirvesinde AB'nin üyelik adaylığını kabul edilmesi sonrası da pek farklılık göstermeyeceğini ortaya koymuştur. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, Helsinki Zirvesi sonunda yaptığı açıklamada; "Türkler 600 yıldır Avrupalıdır. Ama Türkler sadece Avrupalı değildir. Aynı zamanda Asyalı, Kafkas ve Ortadoğuludur. Türkiye Doğu Karadeniz'de Karadeniz havzasında ve Balkanlarda önemli bir güçtür. Hazar Havzası ve Kafkaslardaki doğal gaz ve petrol zenginliğinin dünya pazarına taşındığı enerji durağı haline gelmektedir."¹⁴¹ Bu sürecin ardından 2004'de AB'de müzakerelik tarihini aldığımız sürece kadar Türkiye yapısal reformlar yaparak sürecin hızlanması için elinden geleni yapmıştır, daha sonrasında Kıbrıs konusunda Annan Planı'nın Rum tarafından reddi ve bulunan hükümetin iç politikada ki yaklaşımları nedeniyle süreç yavaşlamıştır.

Zorlu aşamalardan geçen bu siyasi yapının özünü oluşturan temel etmenler yine onun doğasında yatmaktadır. Yani, bir ülkenin uluslararası politikasını belirleyen asıl faktörler olan coğrafya, tarih, kültür ve demografya Türkiye'nin de milletler arası arenadaki politikasının belirlenmesinde en önemli rolü oynamışlardır¹⁴². Türk siyasi hayatındaki uzak kutuplarda gidip gelme bu alana da yansımış, aslında dışişlerinin belli bir özerkliği olduğunu söyleyebiliriz, ama bu sınırlı kalmıştır, Türk Dış Politikası birbirine ideolojik olarak taban tabana zıt evrelerden geçmiştir. Günümüze ulaşan mevcut sistem birçok değişik alandaki akımların ve eylemlerin etkisinde meydana gelmiştir. Bu yüzden öncelikle modernliğin kabul edişi ve batıya yönelişle temelleri atılan ve genç devletin vücuda getirilmesiyle ve tutundurulmasıyla tarihsel yolculuğunu gerçekleştiren bu politikanın ana ayaklarını tespit ederek bugün ulaşılan dış politikanın ilkelerini anlayacağız.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde İkinci Dünya Savaşına kadar liderlerin belirleyiciliği öne çıkmaktadır. Milli mücadele ertesinde iç ve dış politikanın tayininde Atatürk'ün ağırlığı söz konusuydu. Bilindiği gibi Osmanlı büyük devletleri birbirine karşı ustalıkla oynamıştı. Kurtuluş Savaşı sırasında da Batılı Devletlerin arasındaki çatlakları iyi değerlendirilmiş, Sovyetlerin askeri ve diplomatik desteğini

¹⁴¹ Rubbin ve Kirişçi, s. 375.

¹⁴² Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 67.

sağlayabilmişti. İki Dünya Savaşı arasında da bu diplomasi geleneği başarıyla sürdürülmüştü. Savaş sonunda ABD'nin etkisine girilmiştir. Çok Partili rejime geçişle Dışişleri Bakanlığının etkisi artmış, Askeri müdahaleyle kamuoyu yükselişe geçmiştir. Darbeyle ordunun ağırlı artmış, daha sonra bunu iş dünyasının yükselişi izlemiştir. Askieri etki daha sonra yeniden hız kazandı. Tek parti iktidarıyla kısmen ekonomik ve siyasi istikrara ulaşan ülkede sivil toplumun sesini duyurma çabası ve Avrupa Birliği üyeliği en önemli konuları oluşturmaktadır.¹⁴³

Bugün Türkiye bir istikrarlı politika arayışı içindedir. Geçmişindeki süreksizlik mevcut duruma yansımış uluslararası planda kendine bir yer bulma çabası kısmen bazı konularda olumlu sonuçlar vermiş, buna karşın çoğu zaman bocalama devreleri geçirilmiştir. Bu pozisyon belirleme çabası esas olarak Osmanlı'nın son döneminden beri var olan büyük devletlerin çatışan emellerin ortasında kalarak burada ancak bir denge siyasetiyle ayakta kalabileceğinin bilincine varmış ve bu yönde adımlar atmıştır.¹⁴⁴

Son dönemde ayrılıkçı ve gerici sorunlarıyla uğraşan, demokratikleşme sürecini geri atan Türkiye, AB üye adaylığı sebebiyle iç siyasetinde bir dönüşüm geçirmektedir. Dış ilişkilerde, Batılı devletlerin değişim yönündeki baskıları ve çevresinde etkisizleşmesiyle aktif bir siyaset izleyememiştir. Ekonomide liberalleşme siyasal liberalizmi getirmemiş, ticaret devletinin yükselişi ve uluslararası ilişkilerin buna göre düzenlenmesi derin etkiler yaratmıştır. Batıyla bağların sıklaşması belli alanlarla sınırlı kaldı. Hukuksal altyapının oluşturulması uygulamadaki aksaklıkları gidermediği için istenen bütünleşme sağlanamadı.

Amaçlarını gerçekleştirmek için izlediği yol bazen istediği neticeler ulaşmış genelde ise bölgenin çok fazla etki altında kalmasından dolayı beklenmeyen olaylarla yeni gelişmelere açık bir görünüme bürünmüş bir ilerleme yönüne dönüşmüştür. Çok kere büyük devletlerin, özellikle Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğunun ki burada başı çeken ABD'dir, kendisine yeterli desteği vermediğinden dolayı hayal kırıklıklarıyla ve iki ana blok arasında gidip gelerek yönünü belirlemeye çalışmıştır. Artık, Soğuk Savaşın kesin olarak sona ermesiyle yeni seçimler yapmak zorunda kalan Türkiye şu

¹⁴³ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 479.

¹⁴⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 67.

anda daha ziyade iç siyasetin etkisinde hareket etmektedir. AB, ABD, bölgesi ve dünyanın kalanı ile ilişkileri her gün yeni bir boyut kazanmakta ve yeni gelişmelere gebe, çok yönlü bir geleceğe doğru yönelmektedir.

Batıyla yakınlaşmayı, ekonomik, siyasi, toplumsal, kültürel ve diğer açılardan gelişmeyi hedef olarak belirleyen Türkiye istediği sonuçlara pek de ulaşmış görünmemektedir. Çağdaşlaşma sürecinde ileri ülkelerin refah seviyesi yakalanamamıştır. İktisadi kalkınmanın motoru olması umulan, karışıklar içinde olan siyasal sistemi iyileştirmesi beklenen ve sosyal politikaları geliştirmesi ümit edilen Avrupa'ya uyum konusu sürekli iç ve dış olaylarla kesintiye uğradı ve ilerleme kaydedilememiş, Türkiye'nin ana uluslararası stratejik ortağı olan ABD'yle sürekli anlaşmazlıklara düşülmüş ve diğer ülkeler de beklediği biçimde gelişkin ilişkiler kurulamamıştır. Ama son günlerde birçok konuda adım atılmış olması umut vericidir.

2.2 Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Filistin Yaklaşımı

2.2.1 1948-1960 Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Filistin Yaklaşımı

İsrail –Filistin sorununun uluslararası platforma taşındığı 15 Mayıs 1947 tarihinde Türkiye sistem içinde bir politika belirleme çabası içine girmiştir. BM görüşülmeye başlanan ve Truman Doktrinine kadar var olan süreçte o dönemin dış politikasına uygun olarak Taksim Kararına olumsuz bakan bir tutum sergileyerek Arapların yanında yer almış ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına yönelik bir tavır belirtmiştir.¹⁴⁵

14 Mayıs 1948 yılında İsrail devletinin bağımsızlığını ilan etmesi karşısında Türkiye, Arap Devletleri olmaksızın kurulan bir Yahudi Devletine endişe ve temkinli bir yaklaşım sergiledi. Bu süreçte dönemin hükümeti iki konu üzerinde yoğunlaşarak kurulan devlete karşı çıkmaktaydı;

* Uzun yıllardır çözülemeyen Filistin Sorunu'nun bir Yahudi Devletinin tek başına kurulması ile daha karışık bir ortama neden olması düşüncesi

¹⁴⁵ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 636.

* İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki bloklu bölünme sürecinde yeni devletin hangi blokta yer alacağı konusundaki derin şüphesiydi.

İsrail Devleti'nin bağımsızlığını ilan etmesi sonucunda, Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak, İsrail topraklarına girdiler. Bu sürece kadar Arap yanlısı bir tavır sergileyen Türkiye, değişen toplu durum ve savaşın İsrail lehine ilerlemesi ile birlikte tavrını değiştirecektir. BM'nin çatışmaların durdurulması adına çıkardığı bildiri ve sonrasında 12 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu tarafından oluşturulmasına karar verilen Filistin Uzlaşma Komisyonu'na ABD ve Fransa ile birlikte Arap yanlısı olarak girme kararı aldı. "Fakat Arap yanlısı olmak bir yana Arap devletlerinin karşı çıktığı bu komisyonun kuruluşunu destekleyen ve komisyon üyeliğini kabul eden Türkiye, İsrail'in Bağımsızlığına ilişkin tutum değişikliğinin ilk işaretini vermişti."¹⁴⁶

Filistin'de savaşın sona ermesinden sonra Ocak 1949'da büyük devletler İsrail'i tanımaya başlayacaktır. Dönem içinde Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın etkisi Türkiye'nin yönünü Batıya çevirme görüşünü ortaya çıkarması ve iki Süper Güç olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin İsrail'i tanınması ve ABD'nin İsrail ile tutumu, Türkiye'nin İsrail'i tanınmasının öncelikli nedenidir.

Türkiye İsrail'i 28 Mart 1948'de 'de facto' olarak tanıyacak, bu kararı Arap Devletleri'nin İsrail ile müzakere başlamak suretiyle "zımnen veya sarahaten tanınmasından" sonra alınmış olduğuna dikkat çekecek, böylelikle "Arap dostlarımız ve komşularımız karşı beslemiş olduğumuz sevgi ve saygının belirtildiğini öne sürecektir."¹⁴⁷

Türkiye'nin Filistin Uzlaştırma Komisyonu'ndaki görevi devam ederken aldığı bu kararın temelinde iç neden vardır;

- Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası izlediği Batı yanlı politika,
- İsrail'in kuruluşundan sonra yaşanan gelişmelerde İsrail'in bir Sovyet uydusu olabileceği düşüncesinin ortadan kalkması,

¹⁴⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 640.

¹⁴⁷ Gencer Özcan, *Türkiye- İsrail İlişkilerinde Dönüşüm*, İstanbul: Tesev, 2006, s. 7.

- Türkiye’de devletçi- seçkinci aydınların, hükümetin Arap yanlı politikasını eleştirmeleri.¹⁴⁸

Türkiye’nin NATO’ya giriş sürecinde yaşanan problemler ve bazı batı devletlerin, Türkiye’yi NATO’ya alıp Sovyetlerle bu yüzden çatışmak istememesi üzerine ilk dönemler sonuçsuz ilerlemişti. Kore savaşı sonrası ortaya çıkan Sovyetlerin genişleme yönelimi ABD ve İngiltere’nin başı çektiği Batı Devletleri’nin Ortadoğu’da bir pakt kurma isteğini ortaya çıkardı. Bu sürecin ortaya çıkması ile Türkiye NATO’da konumunu biraz daha belirginleştirerek kurulan Ortadoğu Komutanlığı Projesi’nde başı çekerek etkin bir duruş sergilemiş oldu. Sonra ki dönemlerde Mısır’ın da bu projenin içinde olması gerektiği düşüncesi yanıtız kalınca bu proje altı aylık bir süreçten sonra,10 Kasım 1951 yılında proje değişime uğrayarak Ortadoğu Savunma Örgütüne dönüşmüştür. Fakat yeni oluşturulan süreçte aktifleşmemesi sonucunda 1953 yılında ABD’de başkan olan Eisenhower, oluşturulmak istenen işlevsizliğine değinerek; Arap dünyası için birinci sorun Sovyet tehdidi değil, İsrail’in olduğunu, Arapların özgürlüğünü yeni kazandıkları için emperyalizme karşı hassas oldukları, Arapların özgürlüklerini yeni kazanmış olduklarından ekonomik kalkınmayı ön planda tutacağı, Mısır’ın özel bir öneminin olduğu ve Mısır ile İngiltere arasındaki problem çözülmeyen sürecin başlayamayacağı düşünceleri sonucuna varmıştır.¹⁴⁹ Bu sürecin devamında ortaya çıkan bölgedeki durum, ABD’nin süreci üstleneceği ve Türkiye’nin başı çekeceği yeni bir oluşum olarak belirginleşti. Bu süreçte Irak Devleti’yle görüşen Türkiye, ABD ve İngiltere’nin desteğini alarak Bağdat Paktını 24 Şubat 1955 yılında imzaladı.

Bu süreçte hükümet Bağdat Paktını imzalarken temel hareket noktası olarak Ortadoğu’yu komünist tehlikeden korumak ve Batı çıkarlarını savunma tezi üzerinde ilerlemiştir.

1956 yılında Mısır’ın başında olan Nasır’ın Süveyş kanalını millileştirmesi kararı hemen sonrasında İsrail’in başlattığı ve İngiltere ve Fransa’nın katılımıyla başlayan yeni bir bunalım döneminde Türkiye’nin bu sürece verdiği tepki önceleri çok açık ve anlaşılır değildi. “Ankara bir yandan İngiltere ve Fransa’nın Nasır’a anladığı

¹⁴⁸ Oran, *Türk Dış Politikası*,s. 641.

¹⁴⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*,s. 620.

dilden konuşmasından hoşnutluk duyarken öte yandan Arap ülkelerinden gelen baskının etkisi ile BM Genel Kurulu'nda işgali kınayan tasarıya oy verecekti.¹⁵⁰ Daha sonrasında İsrail ile temsil düzeyini Maslahatgüzarlığa düşürecek, Filistin konusunda haktanır bir çözüme varılmadan görevine dönmek üzere Büyükelçi Şefkati İstinyeli'yi geri çektiğini açıklayacaktı.¹⁵¹

Diğer taraftan, Süveyş Krizi sonrasında bölgede Sovyet etkisinin artması üzerine 1957 Martında gündeme gelen ve ABD'nin bölgeye yönelik askeri angajmanlarının bir ileri aşamaya sıçraması anlamına gelen Eisenhower Doktrini'ne, bölge dışından İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra bölge ülkelerinden ilk olumlu tepki Türkiye ile birlikte Lübnan'dan gelmiş onu Pakistan, Irak ve Yunanistan izlemiştir.¹⁵²

2.2.2. 1960-1989 Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Filistin Yaklaşımı

1960 sonrasında izlediği dış politika ile Ortadoğu ülkeleriyle bir yakınlaşma içinde olmaya özen göstermiş ve 1967 savaşı öncesi ve sonrasında da bu tavrını sürdürmüş olan Türkiye 1967 Savaşı sırasında önekilere göre daha net bir tavır ortaya koyarak bu kriz esnasında Arap ülkelerini desteklemiş ve topraklarında bulunan Amerikan üslerinin Araplara yönelik bir saldırıda kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca bir oldubittiyi kabul etmesinin mümkün olmadığını açıklayan Türkiye, sınırların güç kullanılarak değiştirilmesine karşı olduğunu her fırsatta ifade etmiştir.¹⁵³ Bu dönemde Ortadoğu politikasının önemli bir unsuru haline gelen FKÖ'ye Türkiye'nin de sempati ile baktığı gözlenmiştir. Türkiye BM nezdinde ki toplantılarda Arap ülkelerini destekleyerek işgal altındaki Arap topraklarının boşaltılması ve Filistin'in devlet kurmayı da içeren var olma hakkının tanınması doğrultundaki çabalara destek vermiştir. Türkiye'nin bu politika değişikliği bölge ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. 1967 savaşının sonrasında yaşanan bir olay İslam ülkelerini örgütlenme çabalarını hızlandıran bir gelişme olmuştur. Kudüs'ün İsrail işgalinde bulunan ve İslam dünyası açısından kutsal olan Mescide-i Akça'nın 21

¹⁵⁰ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 3. baskı, İstanbul: Der Yayınları, 1998, s. 191.

¹⁵¹ Gencer Özcan, s. 11.

¹⁵² Arı, s. 173.

¹⁵³ Arı, s. 174.

Ağustos 1969'da yakılması, Müslüman ülkeler arasındaki dayanışmanın artmasında önemli bir dönüm noktası olmuş ve bunun arkasından 25 Ağustos'ta Kahire'de yapılan Arap Dışişleri Bakanları toplantısında bir Arap Zirvesi'nden ziyade bir İslam Zirvesi yapılması kararlaştırılmıştır. İslam Konferansı Örgütü'nün doğmasına sebep olan ve 35 ülkenin davet edildiği İslam Zirve Konferansı 25 ülkeden gelen temsilcilerle 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın başkenti Rabat'ta yapılmıştır.¹⁵⁴

Yom Kippur Savaşı Türkiye'de 1971 müdahalesi sonrasında yapılan ilk seçimlere rastlamış olması kamuoyunda çok fazla yer almamasına rağmen Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada 1967'den beri dile getirilen görüşler yinelenecek, çatışmadan duyulan "teessür ve endişe" belirtilerek. Türkiye'nin kuvvet kullanarak işgal edilen Arap topraklarının tahliye edilmesini, adil, devamlı ve barışçıl bir çözümün en önemli unsurlarından birisi olarak gördüğü vurgulanacaktır. İzleyen günlerde yapılan açıklamada İncirlik ortak savunma tesisindeki uçakların NATO savunma amaçları dışında kullanılmalarının söz konusu olmadığı dile getirilecektir.¹⁵⁵

1970'ler itibari ile petrol krizinin etkisi ile Türkiye'de oluşan ekonomik sorunlar petrol üreten Arap ülkeleriyle ikili ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vermiştir. Petrol krizinin yarattığı etkilerden Türkiye, inşaat sektörü alanındaki projelerden (özellikle Suudi Arabistan, Libya ve Irak'ta aldığı inşaat projelerinden) elde ettiği gelirler sayesinde kurtulabilmiştir. Bu koşullar altında gelişen siyasal ortam, Türk-Arap yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Kıbrıs bağlamında içine düştüğü siyasi yalnızlık Türkiye'yi 1975 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "Siyonizmin bir çeşit ırkçılık ve ırk ayrımı olduğunu" kabul eden 3379 sayılı karara lehte oy kullanmaya itmiştir.¹⁵⁶

1970'lerin ortası ile beraber Filistin Kurtuluş Örgütü(FKÖ) ile diplomatik ilişkiler sıklaşmış, FKÖ Siyasi Büro Başkanı Faruk Kaddumi ile Türk Dışişleri Bakanı görüşme yaparak, FKÖ'nün Filistin halkının yasal temsilcisi olma yönündeki BM kararını destekleyecektir.5 Ekim 1979 FKÖ'nün temsilciliği Türkiye'de açılacaktır. Bu

¹⁵⁴ Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası 1945-1970**, Ankara: Ankara Üniv. Siy. Bil. Fak. Yayınları,1972, s. 21.

¹⁵⁵ Gencer Özcan, s. 28.

¹⁵⁶ Gencer Özcan, s. 31.

süreçte³¹ Temmuz 1980’de İsrail’in Kudüs’ü daimi başkent yapma kararı ile Türkiye’nin İsrail Büyükelçisi Türkiye’ye geri çağırılacaktır.¹⁵⁷

Türkiye sürgünde ilan edilen Filistin Devleti’ni 15 Kasım 1988’de tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır.¹⁵⁸

1960-1980 döneminde İsrail ile ilişkilerde uzaklaşma ve soğuma yaşanırken, Arap devletleri ile yakınlaşma ve sıcak ilişkiler içine girilmiştir. Bu süreç 80’lerde İsrail ile ilişkilerde şekillenip 90’larda düzelmeye gidecektir.¹⁵⁹

Sovyetler Birliğinin dağılması ve Soğuk Savaşın bitmesiyle ilk anda Türkiye’nin stratejik önemi azalmış gibi görünse de süreç içinde özellikle bölgede önemi artmıştır. Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılması hem Türkiye için hem de İsrail için önemli sonuçlar ifade etmiştir. Bu yeni dönemde İsrail’in Ortadoğu’da ABD için Sovyetle’e karşı stratejik önemi sorgulanır olmuş ve Orta Asya ve Kafkasya bu konuda İsrail için yeni bir açılım alanı olarak görülmüştür. İsrail Bağımsızlığını elde eden devletler üzerinde stratejik önemini kazanma çabası içine girmiştir. Bu politikasında, bölgeye yönelik ilgileri olan İran ve Suudi Arabistan’a karşı Türkiye’yi doğal müttefiki olarak görmüş, bu iki ülke arasındaki ilişkileri destekleyen bir gelişme olmuştur.¹⁶⁰

Türkiye ve İsrail’in bu derece yakınlaşmasında, ortaya çıkmaya başlayan yeni uluslararası düzene uyum çabasının da rolü vardır. Tek Süper Güç olarak kalan ve Ortadoğu da yeni bir düzen oluşturmaya çalışan ABD’nin politikalarına her iki ülkede uyum sağlamaya çalışmıştır. Türkiye, Ortadoğu barış sürecinin getirdiği atmosferi Suriye ile PKK arasında ki İşbirliğine karşı İsrail ile ilişkilerini geliştirerek kullanmıştır. Böylece Türkiye’nin Filistin sorunun da izlediği Denge Politikası değişmeye başlamış

¹⁵⁷ Gencer Özcan, s. 33.

¹⁵⁸ Türkiye-Filistin siyasi ilişkileri,2008 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (29 Ocak 2008).

¹⁵⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*,s. 801.

¹⁶⁰ Mesut Özcan “Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye”, İbrahim M Turhan (dr.), **Filistin Çıkmazdan Çözüme**, İstanbul: Küre Yayınları, 2003: 63-101, s. 67.

Türkiye, İsrail'in dış meşruiyet arayışlarında katalizör görevi üstlenen bir ülke olmuştur.¹⁶¹

2.2.3.1989-2002 Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında Filistin Yaklaşımı

1991 sonlarına doğru Ortadoğu Barış sürecinin başlaması ve sonrasında ortaya çıkan duruşlar Türkiye'nin Filistin ve İsrail ile ilgili dış politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Madrid'de başlayan sürece Türkiye dâhil edilmemiş olsa bile bu dönemden sonra Türkiye İsrail ve Filistin'le Büyükelçilik düzeyinde diplomatik bir ilişki içine girmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve 1991 Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni koşullar, Türkiye'nin Filistin politikasının bu sürecin etkisiyle gelişmeye başlamıştı. Ekim 1991'de Madrid'de başlayan Eylül 1993'de Oslo ile devam eden Barış Süreci, Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi çevresinde yeni durumlar ortaya çıkmış ve Türkiye'nin bölgesel konumunu etkileyen sorunlar ve olanaklar ortaya çıkmıştır.¹⁶² Yeni oluşan bu koşulların Türk Dış Politikasında da önemli değişimlere neden olduğu ve Soğuk Savaştan sonra ABD ile ilişkilerde yeni bir dönem başlamış oldu.

Bu dönem içerisinde 1993 yılında Lübnan'ın İsrail uçakları tarafından bombalanmasına, Türkiye, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in İsrail'e yapacağı resmi ziyareti erteleyerek tepki göstermiştir. Türkiye ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü ile geleneksel dostane ilişkilerini devam ettirmiş, aynı yıl Filistin yönetimine 50 milyon dolarlık borç vermiştir.¹⁶³

FKÖ ve İsrail 9 Eylül 1993 tarihinde, mektup teatisi ile birbirlerini tanımışlar ve 13Eylül 1993'te iki taraf Washington' da, Beyaz Saray' da düzenlenen seremonide, ortak bir Filistin-İsrail Bildirgesi'nin altına imzalarını atmışlardır.¹⁶⁴ Eylül'de imzalanan Oslo Antlaşması, Filistin sorununun çözümüne yeni bir boyut getirmiştir. Oslo Antlaşması ve bunun oluşturduğu Ortadoğu'da barışa yönelik umut ortamı, Türkiye-İsrail ilişkilerinin ilerlemesine de yardım etmiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü ve İsrail' in

¹⁶¹ Mesut Özcan, s. 79.

¹⁶² Gencer Özcan, s. 87.

¹⁶³ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 570.

¹⁶⁴ Aras, s. 143.

karşılıklı olarak birbirlerini tanıdıkları Oslo Antlaşması ile Filistin Kurtuluş Örgütü şiddet kullanmayı reddederken, İsrail ile terör örgütü diye nitelendirdiği Filistin Kurtuluş Örgütü'nün, Filistin halkının yasal temsilcisi olduğunu kabul etmiştir.

Bu dönemin en önemli olgularından birisi, Kasım 1994'de Başbakan Tansu Çiller'in İsrail'i ziyaretidir. İlk kez bir Türk Başbakanı bu ülkeye ziyaret etmiştir. Önemli başka bir olay ise iki ülke arasında terörizme karşı imzaladıkları anlaşmadır. Süreç çerçevesinde Filistin ile ilişkilerde de daha derinleştirilmiş, Oslo Barış anlaşmasından sonra Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat ilk olarak Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret Filistin'in Türkiye'ye ne kadar önem verdiği bir kanıttır.

90'lı yılların sonunda Dışişleri Bakanı İsmail Cem İsrail ve Filistin taraflarına eşik uzaklıkta değil eşit yakınlıkta politikasını geliştirmiştir. Arap ülkeleri ile Diplomatik ilişkiler geliştirilmiş, Suriye ile diyalog içine girilmiş, Mısırda "ikili danışma merkezi" kurulmuştur. Bunların yanında İsrail'de Ehud Barak'ın başbakanlığa gelmesi sonrasında Barış Süreci'nin yeninde canlanması ve Türkiye'nin işini kolaylaştıran ve Türkiye'nin etkili olabileceği bir durum ortaya çıkmıştır.¹⁶⁵

Dönem itibari ile ABD'nin Barış Süreci çerçevesinde Türkiye'yi desteklemesi Türkiye'nin işini kolaylaştıran ve Bölge Devletlerce de İsrail-Türkiye yakınlaşmasını kabullenen bir durumu ortaya çıkarmıştır. Ancak Filistin ve İsrail'in Türkiye'den beklentilerinin birbirinden farklı olması sürecin gidişatında problem yaratmaktadır. Filistin'in Türkiye'yi arabulucu olarak görmek istemesine rağmen İsrail'in çıkarlarının çatıştığı bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesini istemekte, arabuluculuktan daha ziyade yardımcı bir rol oynamasını istemektedir. Bunun nedeni ise dünyada Tek Süper güç olan ABD'nin arabuluculuğa devam etmesini istemesi yatar, çünkü ABD İsrail'in bölgedeki en önemli müttefiki olmuştur.¹⁶⁶

90'ların sonuna doğru Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni toplu durum İsrail'in dış politikasında kısmen değişimlere neden olmaya başlamıştır. İsrail'in Mayıs 2000'de Güney Lübnan'dan tek taraflı bir şekilde çekilme kararı Barış Sürecinde umutları arttırmıştır. " Tarafların 11 Temmuz 2000'de ABD Başkanı Bill Clinton'ın ev

¹⁶⁵ Mesut Özcan, s. 85.

¹⁶⁶ Mesut Özcan, s. 87.

sahipliğinde Camp David’de bir araya gelmeleri Türkiye’yi memnun etmiştir. Bu görüşmelerde olumlu bir sonuç çıkması Türkiye’nin ciddi bir şekilde istediği bir gelişmeydi. Türkiye-İsrail ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası da; Camp David Görüşmelerinin sonuçsuz kalmasının Barış sürecinin geleceğini nasıl etkileyeceği ve Türkiye’nin bundan sonraki tavrının ne olacağı idi.”¹⁶⁷

Camp David görüşmelerin sonrasında Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat, çıktığı dünya turu çerçevesinde Türkiye’de gelmiş ve Barış Süreci ile ilgili destek istemiştir. Camp David sonrasında İsrail Devlet Başkanı Ariel Sharon’un, Mescid-i Aksa’yı ziyareti sonrasında Filistin sorununda ikinci bir intifa başlamıştır. Bu süreci protesto etmek isteyen Filistinlilerin arasında İsrailli askerlerin açtığı ateş sonucunda ölen ve yaralanan insanların olması önemli bir problem olarak kamuoyuna yansımıştır.

Türkiye Ekim 2000’de BM Genel Kurulunda çoğunluğunun Müslüman ülkelerin oluşturduğu bir grup tarafından hazırlanan ve ‘Filistinli sivillere karşı aşırı güç kullanan İsrail’i kınayarak, olayların soruşturmak için bir mekanizmanın oluşturulmasını destekleyen bir karar tasarısına olumlu oy kullanmıştır.’ Bu Filistin yanlısı karara İsrail ve ABD’nin muhalefetine karşı bir lehte oy verilmesi ABD’nin tepkisine neden olmuştur.¹⁶⁸

2. İntifada sırasında, İsrail güvenlik güçlerinin Filistinli göstericilere otomatik silahlarla karşılık vermesi, hatta Filistin Kurtuluş Örgütü’ nün Gamze’deki binalarına ve limanda demirli sahil güvenlik gemilerine helikopterlerle saldırı yapması, Ankara’da olumsuz karşılanmıştır. Başta Cumhurbaşkanı Necdet Sezer ve Başbakan Bülent Ecevit olmak üzere, Türk yetkililer olayların derhal durdurulmasının, Barış Süreci’nin devam edebilmesi için taşıdığı önemi vurgulamıştır. 6 Şubat 2001’de yapılan seçimlerde Ariel Şaron’ un İsrail Başbakanlığı’ ne gelmesinin hemen ardından, Filistin’e karşı izlenen politikanın sertlik düzeyini yükseltmeye başlaması, Ankara’da endişe ile takip edilmiştir.¹⁶⁹

El Aksa intifadasından sonra Türkiye İsmail Cem’in üstlendiği aracılık yapma

¹⁶⁷ Mesut Özcan, s. 87.

¹⁶⁸ Gencer Özcan, s. 96.

¹⁶⁹ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 578.

girişimi dahilinde bir takım önerileri, hem İsrail yetkililere hem de Filistin yönetimine götürmüş ve sürecin devamı için şiddet ve çatışmaların bir önce durması gerektiğini içeren mesajlar vermiştir. “Türkiye El Aksa intifadasından sonraki dönemde uyumlu eylem olarak tanımlanan bir etkinlik içine girmiştir.”¹⁷⁰

Türkiye'nin İsrail ile ilgili geliştirdiği ilişkiler Filistin Sorunu'nda meydana gelen gelişmelere karşı İsrail'e karşı vereceği tepkiyi ciddi şekilde etkilemiştir. Kamuoyu ile siyaset yapıcılar arasında İsrail'e karşı tavır farklılığı gözden kaçmamıştır. Filistin'de meydana gelen ve kamuoyunun rahatsız eden gelişmelere karşın dış politikası şekillendiren unsurlar bu tepkilere karşı pek fazla etkilenmeden tavır almıştır. Bunun en önemli örneği, İsrail'in Arafat'ı ablukaya alması ve Filistin kentlerini işgal etmesi sürecinde ortaya çıkmıştır.¹⁷¹

Sonuç olarak, baktığımızda Türkiye'nin Filistin politikası, tarihten aldığı kültürel miras ve jeostratejik konumun da ortaya çıkardığı durun gereği taraf olan iki ülke ile tarafsız bir görüntü çizmiştir. Konjoktürel anlamda ABD'nin İsrail yanlısı bir politika izlemesi ve AB ülkelerinin İsrail'i Filistin meselelerinden dolayı eleştirmeleri karşısında Türkiye bölgede güvenilir bir duruş, aktif bir politika sergilemiştir.

¹⁷⁰ Gencer Özcan, s. 97.

¹⁷¹ Mesut Özcan, s. 95.

3. AKP DÖNEMİ GENEL SİYASET VE FİLİSTİN POLİTİKASI

3.1 AKP'yi Yaratan Nedenler, AKP'nin Siyaset Yaklaşımı ve Dış Politika

AKP iktidarının oluşum sürecini ve dış politika vizyonunu ele alacağımız bu bölümde, AKP'yi iktidara getiren nedenleri açıklamaya çalışacağız. Fakat bu durumun analizini sağlıklı bir şekilde yapabilmek için öncelikli olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal hayatının oluşum ve gelişim süreçlerine kısaca değineceğiz.

3.1.1. Türk Siyasal Hayatının Gelişimi

Türk siyasi hayatı Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme hareketleriyle Türkiye'nin özgün kültürel yapısının siyasal sisteme olan yansıması ve hatta yeni oluşmaya başlayan bu alanın yarattığı etkilerle tekrar şekillenip yani merkezdeki karar alma mekanizmalarından gelen tepkilerle Türkiye'nin toplumsal yapısını iktisadi dinamiklerle de etkileşerek derinlemesine dönüştüren bir döngüye sahiptir. Batılılaşma girişimlerinin başlangıcından itibaren kolaylıkla gözlenebilecek bir olgu şudur ki Türkiye'de onu çağdaş yöne doğru değiştirmeye çalışan bir grup ve buna karşı koyan bir diğeri bulunmaktadır,¹⁷² bununla beraber gelişme talebi her zaman merkezden gelmemiş bazen çevre ilerleme sürecini hızlandırma dünyadaki olaylara ve akımlara ilgi göstermeye daha eğilimli olmuştur. Aslında, bunun sebebi olarak Cumhuriyetin kurucusu olan kesimlerin var olan düzeni korumadaki kaygıları olarak gösterilebilir, fakat bu bazen onların asıl hedefleri olan gelişmeye yönelmiş olmaktan uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Çevredeki yığınların hak ve özgürlükler ve demokrasi özlemi olarak nitelendirdikleri bu arayışların tam olarak bu kavramlara ne kadar bağlı oldukları da zaten sorunun temelini oluşturmaktadır. Düşündükleri gibi yaşamak isteyen bu geniş halk kitlelerinin temsilcilerinin öz olarak nasıl bir ileri düzeyde ülke yönetimi talep ettikleri tartışmanın asıl kısmını oluşturmaktadır. Siyasi kanat olarak tutuculuğu tercih eden bu oluşumların homojen olmadığı konusunda bir hemfikirlik bulunmaktadır, lakin ortak noktalarının da var olmadığını da iddia etmek yanlış olur. Bundan dolayı, Cumhuriyetin değerlerini ve ilkelerini ne kadar

¹⁷² Cemil Koçak, *Çağdaş Türkiye 1908-1980, Türkiye Tarihi-4*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992, s. 92.

benimsedikleri bunların nasıl hayata geçirdikleri esas sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Demek oluyor ki, Türk siyasal geçmişini ele aldığımızda hep bu aşırı uçlarda gezinme ve buna yanıt olarak egemen olan siyasi, askeri, idari ve ekonomik güçlerin bunlarla olan mücadelesine tanık oluruz. Bu açıklamaların ışığında Türkiye'deki siyasal gelişmeleri kronolojik olarak kısaca vererek genel yapı hakkında bir fikir edinebiliriz.

Osmanlı'nın yıkılma sürecinde başlayan anayasacılık hareketleri temsili bir rejime gidilişte geçirilen çalkantılardan sonra ilan edilen Cumhuriyetle memleketin her yerini ileriye götürme çabasıyla devrimler yapılmıştır. Bu sırada Tek parti yönetiminin kuruluşundan itibaren muhalefet hareketleri başlamıştır.¹⁷³ Bunların daima rejimin köküne yönelik sorgulamaları sonlarını getirmiştir. Arkalarına büyük halk desteklerini alarak bu değişimleri dengeleyici karşılıklar vermeye çalışmışlardır. Bunların güçlendiği dönemler de askeri müdahaleleri getirmiş siyasal yaşam kısır bir döngüden kurtulamamıştır. Bu çekişmeleri ana hatlarıyla inceleyeceğiz ve sistemin doğasının daha yakından tanıyabileceğiz.

9 Eylül 1923'te Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisidir. Cumhuriyet'in ilanı Atatürk ve silah arkadaşları arasında görüş ayrılıklarına yol açmıştı ve bunlardan bazı önemli şahsiyetler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir parti kurdular, fakat bu parti rejim karşıtı eylemlere sahne olmasından dolayı kapatıldı. Tek parti iktidarında Büyük Buhrana kadar Teşvik-i Sanayi Politikası uygulanmışsa da beklenen ölçüde yararlı olamamıştır.¹⁷⁴ Bunun sonucunda 1932 yılında hükümet devletin üretime yönelik temel yatırımları gerçekleştirmesini üstlenmesine karar vermiştir. Bu dönemde Avrupa'da faşizm yayılmakla birlikte Türkiye'nin doğu komşusu SSCB'de de sosyalist idare anlayışı totaliter ve merkezîyetçi bir şekilde yayılmaktaydı. Dünya da ekonomik buhran halklar üzerinde etkisini arttırarak sürdürmekteydi. Türkiye iktisadi buhranı atlatabilmek ve hızla kalkınabilmek maksadıyla devletçilik uygulamasına geçmişti. 1934 yılında I.Beş Yıllık Sanayileşme Planı devreye sokuldu. En büyük ağırlık dokuma sektörüne verilmekteydi. Fabrikaların büyük bir kısmı Sovyet kredisi ve teknolojisi ile

¹⁷³ Koçak, s. 97.

¹⁷⁴ İrvin, Cemil ve E.Ahmet Tonak Schick, **Geçiş Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Bilim Dizisi; 1992, s. 46.

kuruluyordu. Demiryolları yapımına önem verilmekteydi. Atatürk'ün ölümü üzerine Cumhurbaşkanlığına seçilen ve Milli Şef ilan edilen İsmet İnönü II. Dünya Savaşı döneminde savaştan uzak tutmaya çalıştı. Savaş yıllarındaki ekonomik ve toplumsal sıkıntılar ise, dönemin unutulmayan mirası olarak kaldı. Gene bu dönemde Hasan Ali Yücel'in öncülüğündeki Köy Enstitüleri kuruldu ve geliştirildi. Savaş nedeniyle çok sayıda gencin askere alınması ve temel ürünlerle ilgili olarak devlet stoklarının geniş tutulması nedeniyle iç piyasada büyük darlık yaşanmış ve ürünlerin fiyatları olağanüstü artmıştır. Aynı dönemde hükümet stokçu, karaborsacı ve fırsatçılarla yoğun bir şekilde mücadele etmişse de, toplumun geniş kesmi tatmin edilememiştir. Ama partinin gelişmesi, tavrın değişikliğine ve baskıların yoğunlaşmasına yol açtı. İktidar muhalefeti ihtilalcilikle suçlarken, muhalefet ise iktidarı tek parti özlemcisi olarak niteledi. Muhalefetin yasalarda ve seçim sisteminde değişiklik isteğinin iktidar tarafından kabul edilmemesi, çatışmaları arttırdı.

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, gerek uluslararası siyasetteki gelişmeler, gerekse ülke içindeki yeni oluşumlar rejimin genel niteliğinde önemli değişiklikleri gündeme getirdi. Basında ve Meclis'te çok partili siyasal sistemi savunan bir anlayış oluştu. Buna CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de yaptığı konuşmalarla destek verdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin Çok Partili Dönemi, 1946 yılından itibaren Türk siyasi hayatının CHP dışında 2. bir partinin kurularak seçimlere çok partili olarak gidilmesi ile başlamıştır. Çok partili hayat 1945 yılında Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi ile başlamıştır. AncAKP İsmet İnönü tarafından kapatılmıştır. Demokrat Parti(DP), 7 Ocak 1946'da Dörtlü Takrir'e imza atanlar tarafından kuruldu.¹⁷⁵ Ülke ve parti yönetiminde liberal düzenlemeler yapılmasını isteyen bu önerge, 12 Haziran'da reddedildi. Bu gelişmelerden sonra Adnan Menderes, Mehmet Fuat Köprülü ve Refik Koraltan partiden çıkarıldı. Celal Bayar ise önce vekillikten sonra partiden istifa etti. Parti Genel Başkanlığına Bayar getirildi.¹⁷⁶ DP, ekonomi ve siyasette liberal düzenlemeleri savunuyordu. DP'nin kuruluşu iktidar tarafından önceleri hoş karşılanmıştır. Demokrat Parti birinci iktidar döneminde (1950-54) liberalleşmede önemli adımlar attı. Yabancı yatırımlar desteklendi. Ezanın Arapça

¹⁷⁵ Ateş, s. 140.

¹⁷⁶ "Bayar'dan Menderes'e: Başbakan sensin" 2002
<http://www.milliyet.com.tr/2002/11/10/siyaset/siy00.html> (07 Şubat 2008).

okunması ve radyoda dini program yapılması yasağı kaldırıldı ve okullara din dersi kondu. 1950 yılında Kore'ye asker gönderilmesinden sonra 1952'de NATO'ya girildi. DP'nin üçüncü ve son iktidar dönemi (1957-60), iktidar ile muhalefetin yer yer sokağa taşan sert çatışmaları ile sürdü. 23. Hükümet döneminde Menderes Kıbrıs konusunda imzaladıkları ortaklık anlaşmasına garantörlük maddesini yerleştirerek uluslararası başarıya imza atmıştır Muhalefetin etkinliklerinin soruşturulması için DP tarafından TBMM içinde Tahkikat Komisyonu kuruldu. Komisyon, CHP lideri İsmet İnönü'nün TBMM'deki konuşmasını yasakladı. Bu ortam askeri bir müdahale için gerekli ortamı yarattı.

27 Mayıs İhtilali, Adnan Menderes iktidarının uygulamalarına üniversiteler, öğrenciler ve toplumun çeşitli kesimlerinden gelen tepkiler üzerine Albay ve daha alt rütbeli Subaylar tarafından 1960 yılında ordu hiyerarşisine aykırı bir şekilde askeri darbe gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁷ 1961 Anayasasının getirdiği demokratik ortamda, 12 sendikacı'nın İstanbul Valiliğine verdikleri bildirimle kurulan Türkiye İşçi Partisi, kısaca TİP, 1961-1980 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren bir siyasi partidir. Demokrat Parti'nin devamı olarak kurulan Adalet Partisi, 15 Ekim 1961 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi-Adalet Partisi koalisyonu kuruldu. 1961-1965 arası kurulan üç İnönü Hükümeti'nin de Çalışma Bakanı olan Bülent Ecevit Ortanın Solu politikasını benimsemişti özellikle Çalışma Bakanlığı döneminde işçilerle çok iyi ilişkiler kurmuştu. Bakanlığı döneminde 1963'te Grev, Lokavt ve Toplu Sözleşme Yasası'nın çıkarılmasını sağladı. Türkiye'deki toplumsal ve siyasal hareketlenmeler ve dünyadaki gelişmelerden etkilenme, Türk siyasi geleneğinin her zamanki bir sonucu olarak şiddet eğilimli ve uzlaşmadan uzak tavrıyla istikrarsızlığa sürüklenmekten kurtulamadı.

1971 Muhtırası, Parlamento'yu kapatmadan yapılan askeri darbe eylemidir. Yerine getirilmesini istediklerinin başında reformlar geliyordu. 12 Mart dönemi sol içerikli bir muhtırayla doğmuş oluyordu. Tarafsız bir Başbakan'ın başkanlığında parlamentodaki bütün partilerin katılacağı ama reformları yürütecek olan bakanlıkların birer bağımsız bakana verileceği bir hükümet modeli ortaya çıktı. Amacı, Ecevit'e göre, CHP içinde egemen olan "ortanın solu" politikasına son vermek ve partinin iktidar

¹⁷⁷ “27 Mayıs İhtilali” (t.y.) www.ansiklopedi.turkebilgi.com/27_Mayis_Ihtilali_-_36k (17 Mayıs 2008).

olmasını önlemek olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Mart 1971'deki müdahalesi, İnönü'nün Parti Genel Sekreteri Bülent Ecevit'le anlaşmazlığa düşmesine ve Ecevit'e genel başkanlığa giden yolun açılmasına olanak vermiştir.¹⁷⁸ Ulusal Solculuk 30 Haziran 1972'de toplanan CHP 21.Olağan Kurultayı partideki büyük iktidar değişimine sahne oldu, CHP Tüzüğü'nün 35 maddesi birden değiştirildi. Kurultay, Genel Başkanlıktan istifa eden İsmet İnönü'nün CHP Kurultayına son katılımına sahne oldu.Bülent Ecevit, 1085 delegeden 1032'sinin oyunu alarak tekrar Genel Başkanlığa seçildi.¹⁷⁹ Milliyetçi Cephe Hükümetleri Ecevit Hükümetinin hükümetin dağılması üzerine Süleyman Demirel'in başbakan olarak görev yaptığı AP-MSP-MCP-CGP partilerinden oluşan ve daha sonra I.Milli Cephe Hükümeti olarak adlandırılacak olan koalisyon hükümeti kuruldu. Sağ-Sol Çatışması 1970'li yılların başından itibaren bir sol-sağ çatışması ve bu çatışmanın yarattığı terör başta üniversiteler olmak üzere tüm Türkiye'yi pençesine almıştı.. Kıbrıs Barış Harekatı 1960'da Kıbrıs'ta yaşayan Rum ve Türk cemaatleri arasında kurulan ortaklık Kıbrıs Cumhuriyeti yaşanan iç çatışmalar sonucu sürdürülemez olmuş ve 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan cuntasının Kıbrıs'da darbe yaptırması sonucu 20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Garanti Anlaşması'nın III. maddesine istinaden Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirmiştir. 24 Ocak Kararları Süleyman Demirel, 1979 yılında Başbakanlık Müsteşarlığı'na getirdiği Turgut Özal'a, yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlama görevi vermiş ve bu 24 Ocak 1980'de kamuoyuna açıklanmıştır. Yaşanan ağır iç ve dış sorunlardan siyasi kadroların çıkış yolu bulamaması üzerine çare tekrar askerde aranmaya başladı.

1980 Darbesi Türk Silahlı Kuvvetleri'in 12 Eylül günü emir komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askeri müdahaledir. Yeni bir anayasa halkoyuna sunuldu ve kabul edildi. Aynı oylamayla MGK ve Devlet Başkanı Kenan Evren de 7. Cumhurbaşkanlığına seçildi.¹⁸⁰ Siyasi faaliyetler serbest bırakıldı ve seçimlerin yapılacağı açıklandı, ancak MGK işleri sıkı tutuyordu. Parti kurulurken MGK'ya kurucuları veto etme yetkisi verildi. 6 Kasım 1983 seçimleri sonucunda Anavatan

¹⁷⁸ Hikmet Bila, **CHP-1919-1999**, İstanbul: Doğan Kitapevi, 1999, s. 273.

¹⁷⁹ Bila, s. 273.

¹⁸⁰ "Demokrasi ve Darbeler" 2008

www.tercuman.com/v1/yazaryazi.asp?id=101&yazitar=14.02.2008&yaziid=27829 - 60k (15 Şubat 2008).

Partisi(ANAP) tek başına iktidara geldi ve 12 Eylül darbesinden sonra, IMF politikalarını uygulamak amacıyla Bülend Ulusu Hükümeti'nde ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcılığı görevine getirilen, 20 Mayıs 1983'de Anavatan Partisi'ni kuran Turgut Özal yeni hükümeti kurdu. 1987 yılında yapılan referandum ile siyasi yasaklar kalkmış ve Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel ile Necmettin Erbakan yeniden siyasi arenada yerlerini alabilmişlerdir. Ecevit Demokratik Sol Parti'nin(DSP), Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisi'nin(MÇP), Demirel Doğru Yol Partisinin'nin(DYP), Erbakan ise Refah Partisi'nin(RP) genel başkanları oldular.

20 Ekim 1991 genel milletvekili seçimlerini DYP kazandı Seçimlere Halkın Emek Partisi (HEP) ile birlikte katılan SHP seçimlerden sonra TBMM açılışında Kürt kökenli milletvekillerinin Kürtçe yemin etmeye kalkışması ortalığı karıştırdı. Nevruz Bayramı'nda çıkan olaylar sonucunda da SHP içindeki HEP kökenliler partiden istifa ettiler. Solda birlik çalışmalarının sonucunda CHP çatısında toplandı. Bu sırada terör sorunu baş gösterdi ve Olağan Üstü Hal (OHAL) bunu önlemeye yönelik önlemleri içeriyordu. 12 Eylül Darbesi sonucu ortaya çıkan siyasetin etkisiyle radikal sağcı gruplar güçlenmişti. 1995 genel milletvekili seçimlerinde Refah Partisi birinci parti olmuş ve Tansu Çiller Genel Başkanlığındaki DYP ile kurduğu koalisyon hükümetinde ekonomik olarak gelişmeler sağlamışsa da anayasal düzeni, dini bir rejim yerleştirmek amacıyla yönelik eylemleri ve söylemleri nedeniyle 28 Şubat Süreci adı verilen irticacın önlenmesine yönelik MGK kararlarından oluşan, postmodern nitelendirilen bir darbe oldu ve görevi bırakMac zorunda kaldı. 28 Şubat kararlarında 8 yıllık kesintisiz eğitim kanununa çok önem verilmiştir. Susurluk Skandalı, 3 Kasım 1996'da bir trafik kazası sonucu, yasadışı polis-mafya-aşiret ilişkilerinin ortaya çıkması ile patlak veren Cumhuriyet tarihinin en önemli skandallarındandır. 18 Nisan 1999 genel seçimleri Nil Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının etkisiyle DSP kazandı ve MHP ve ANAP'la koalisyona girdi. Ağustos ve Kasım büyük depremleri ülkeyi sarstı. 2000'de Ahmet Necdet Sezer Cumhurbaşkanlığına seçildi. 2001'de ülke tarihinin en ciddi ekonomik krizine girdi. Daha sonrasında ise Türk Dış Politikasında 11 Eylül'deki ABD İkiz Kuleler faciasının etkileri yaşandı.

İşte bu karışık ve ciddi sorunların yaşandığı dönemde çare olarak başvurulan AKP, çıkış noktası olarak ülkeyi yönetenlerin başarısızlığını halkın gündeminden kopmalarına bağlamakta ve seçmenleri kucaklamaktaydı. Tarihsel gelişiminde gördüğümüz merkez çevre çatışmasında cereyan eden bir nevi devrim karşı devrimlerle kurulmaya çalışılan anayasal demokrasi ve ülke idaresinde söz sahibi olanların hukuki düzenlemelerle inşasına çalıştığı istikrarlı bir gidiş için yapılan seçim sistemlerinin sürekli müdahalelerle ortaya çıkardığı koalisyon hükümetlerinin çıkar kavgalarına düşerek ortak iyiliğe yönelik politikalar üretememeleri ve basiretsiz eylemlerde bulunmaları insanları yıldırılmıştı. Kartel partileri haline gelen bu oluşumlar asıl varlık nedenleri olan anayasal demokratik hak ve özgürlükler düzeninde seçmenin isteklerini yerine getirmek olduğu halde ülkeyi etkisiz bir biçimde yönetememe ve kendi faydalarını düşünmekten halkın dertlerini önemsememekte idi, bunun sonucunda yapılan seçimlerde sandığa gömülüp tasfiye edildiler.

3.1.2. Türkiye'nin Güncel Siyasi Durumu

Yaptığı bir konuşmadan dolayı siyasi yasaklı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi 3 Kasım 2002 seçimlerinde birinci parti oldu. Abdullah Gül 58. Cumhuriyet Hükümeti'ni kurdu. Erdoğan daha sonra yapılan hukuksal değişikliklerle geri döndü. Cumhurbaşkanlığı seçimide Başbakan Erdoğan'ın muhtemel adaylığına başta CHP olmak üzere diğer siyasi partiler karşı çıkmışlardır. AKP Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ü aday göstermiştir. CHP seçimlerin açılış oturumunda gerekli sayının 367 olması gerektiği, Meclis İçtüzük ihlali yapıldığı gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne seçimlerin iptali ve seçim sürecinin durdurulması için müracaat etmiş; Anayasa Mahkemesi aldığı karar ile oturum yeter sayısının 367 olması gerektiği kararını almış ve bunun neticesinde erken genel seçime gidilmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyet Mitingi, 14-15 Nisan 2007 tarihlerinde düzenlenen AKP'yi protesto için yapılan gösterilerdir. 2007 Milletvekili seçimleride AKP TBMM'de sandalye çoğunluğunu elde etmiş Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçilmil ama tartışmalar devam etmiştir ve pek sona erecek gibi de görünmemektedir. Görüldüğü gibi bu merkez çevre çatışması Türk siyasetine damgasını vurmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin siyasi açıdan genel gidişatını ortaya koyan durumun bu kısa tarihçesinden de açıkça anlaşılacağı üzere modern anlamdaki devletin Türkiye'de yukarıdan getirilmesiyle beraber bitmek bilmeyen bir hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Daha Osmanlı devrinde oluşan saflar günümüze kadar devam etmiştir. Cumhuriyetçi ve gelenekçi olarak tanımlanabilecek bu iki taraf kamplaşmalarının her daim başka biçimlerde ama özde aynı olarak sürdürmüş, bunların hitap ettiği çevreler de ihtiyaçlarına en iyi cevap veren temsilcilere yönelmişlerdir. Bugün baktığımızda son dönemde beliren çok büyük sorunlar çare olarak seçilen AKP'nin ulusun toplumsal ve siyasi dinamiklerine iyi uyum sağladığını ve şimdilik bu politikayı büyük sapmalar olmadan, her ne kadar sistemin sınırları bazen denenmişse de, devam ettirdiğini gözlemlemekteyiz.

Türkiye'nin geçmişten gelen yapılanmalarına ek olarak hızlı kentleşme, kendini kimlik arayışında bulan bir orta sınıf, dışa açılma ve gelişen kitle iletişim araçlarıyla dünya ile teması artan ve küreselleşmeden etkilenen ve bir anlamda benliğini keşfeden, bazı yönlerden bir tür bunalıma giren, bazı yönlerden ise yabancılaşmaya karşı durup savunmaya geçen ve bunların ana olarak kaynağını oluşturduğu son dönemde yükselen birçok akımın, milliyetçilik, dincilik, Batı karşıtlığı gibi, ülkenin yönetimine katılımında da görülmemiş bir isteklilik göstermiştir. Merkez tarafından yok sayılmış ve siyasi merkez olan Ankara ve ekonomik merkez olan İstanbul'u devre dışı bırakıp Türkiye'nin kurtulamadığı meseleleri aşmak için adımlar atan, dünyadaki güç odaklarından, çeşitli güç odaklarından farklı karşılıklar alan bu inisiyatif sahibi yeni ortaya çıkan dalgalara en uygun tepki geleneksel olarak çıkarları büyük anlamda bu bloklarla örtüşen ABD'den gelmiştir. Ortaklarını seçerken aralarındaki anlaşmayı sağlayacak kadar bir demokratik yapıyı yeterli gören bu hegemonya daha önce de olduğu gibi bu akımların arkasında durmuş, onlarla yakın işbirliğine gitmiştir.¹⁸¹ Bu yüzden Türkiye'nin son dönemlerindeki halk topluluklarının derdini anlayan ve onları düştükleri bu durumdan tek çıkaracak fırsat olduğuna ikna eden ve bu partinin yönetici kadroları da köken olarak bu temele pek uzak değildirlere, bu siyasi gelişim Türkiye'deki merkezi kesimlerle pek anlaşamayan ve kendisine koşulsuz destek veren Amerikan gücüyle bir kader birliğine gidecektir. Hatta bazen ABD'nin bazı politikaları AKP'nin

¹⁸¹ Merdan Yanardağ, **Bir ABD Projesi olarak AKP**, İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2007, s. 65.

tabanına ve genel düsturuna karşıt olabilecek görüşlere sahip olsa da, özellikle Ortadoğu sorununda ki, buna ileride değinilecektir, bu ortaklık ülkenin bölücü tehlikeyle uğraştığı bazı zor konular hariç genelde sorunsuz yürüyecektir. Böylece, AKP'yi ortaya çıkartan Türkiye'nin doğasında yatan ve tarihinde görülen ve günümüzde de yeni biçimleriyle meydana çıkan bu siyasi eğilimleri inceleyerek durumu değerlendireceğiz.

3.2. AKP'nin Yükselişi ve Siyasi Anlayışı

3.2.1 Yükselen Fundamentalizm Akımına Cevap

Daha önce de belirttiğimiz üzere AKP'nin ortaya çıkışı siyasi geleneğimizde bir merkez çevre çekişmesinin klasik bir yansıması olarak nitelendirilebilir, ama tabi ki her birinin kendine özgü dönemlerinde ve yapılarından kaynaklanan farklılıkları vardır ve ayrıca AKP günümüzde oluşan bir yapılama olduğu içi konumuzu daha yakından ilgilendirmektedir. AKP bir çevre siyasi oluşumunun tipik özelliklerini taşımaktadır. Bugüne kadarki tüm çevre temelli hareketlenmelerde olduğu gibi kendisinden önceki çağlardan mirasçı kendini yönetmek ve bunun için de iktidarı ele geçirmek isteyen yükselmekte olan bir orta sınıf ve bunun yönlendiricisi iktidarın asıl sahibinin kendisi olması gerektiğini düşünen ekonomik kaynaklı bir üst kesim ve bunlar tabi görüşüne pek başvurulmayan bir alt yığınlar topluluğudur. Döneminin özel bir durumu olarak büyük değişimler yaratmaya başlayan küreselleşmeyle birlikte dünyada egemen olan yeni bir liberalizm akımının rüzgarıyla var olan tüm yapıların sorgulanmaya başlanmasıyla kendilerine yeni çıkış noktaları bulmaya başlayan itilmiş olmaktan şikayetçi bu guruplar Türkiye'nin özgün yapısının da yol açtığı bazı çıkmazların doruğa çıktığı bir zamanda gereken adımları atarak ülkenin kaderini ellerine almaya başarmışlardır. Bu bağlamda uygulayacakları politikanın da bu doğrultuda olacağını taahhüt etmişler ve programlarıyla bunu doğrulamışlardır. Buna karşın. Siyasete yön veren birçok değişkenin var olması ve görüş ve eğilimlerindeki bazı değişimlerden dolayı birçok konuda çok farklı sonuçlar ortaya çıkmış ve hem kendi taraftarlarından hem de çeşitli çevrelerden tepkiler almışlardır. Bu yüzden, şimdi mevcut iktidarın dinamiklerini ve ortaya koyduğu siyasi tercihleri inceleyerek onu daha yakından tanımaya çalışacağız.

Yukarıda da değindiğimiz gibi 12 Eylül askeri müdahalesi sağ eğilimlerin güçlenmesini de getirmişti. Göç olgusuyla yeniden şekillenen toplumsal yapı derin mutasyonlara gebe idi. İç ve dış sorunların çözümsüzlüğünden kaynaklanan halktaki olumsuz hava bunu çareyi kendi temellerinde aramaya itti. Modernleşmeye uyum sağlayamayan insanlar yavaş yavaş buna ses çıkarmaya başlamışlar alternatif yollar arayışına girmişlerdi. Diğer yandan, buna ek olarak hali hazırda siyasi iktidarların toplumsal konulara uzak duruşu durumu körükledi. Türkiye artık kendi içinden çıkıp kapılarına kadar kendisini anlatmak için gelen muhafazakâr tabana hitap eden ama bunlara da ülkede olumlu yönde batılı değerlerin bazılarını dem vuran söylemlerde bulunan bu girişimlere kulak verdi ve bunları en ileri noktalara götürdü. Kendisine başarılı olarak gördüğü batılı muhafazakâr liberal siyasi akımları örnek seçen AKP Türk milletinin yükselişte olan bu kendi değerlerine dönme yönelimini kavrayarak siyasi duruşunu belirledi.

3.2.2. AKP'nin İktidardaki Eylemleri ve Konjonktürü Kavrama

Biraz önce de değindiğimiz gibi AKP halkın temsilcisi şiarıyla göreve başladı ve ülkedeki makroekonomik politika yanlışlarının yol açtığı ve siyasal liberalizmi de yerleşmekte güçlük çektiği için bunalımdan çıkmanın yolunu ancak dış destek arandığı dönemde alınan acil önlemler çerçevesinde başlatılan politikayı esas olarak devam ettirdi ve bunu ilerletti. Bununla beraber, bunu izleyen dönemlerde takip ettiği çizginin vaat ettiği düzenden uzaklaştığı ve hareket alanını dar tuttuğu eleştirisiyle karşılaştı. Ekonomiye soluk aldırılmış, insanlardaki kısa vadeli tedirginliği gidermiş ve siyasal bakımdan demokratikleşmeye yönelik hukuki reformlara imza atmıştı, ama bunun toplumsal yansımaları aynı ölçüde olamamıştı. Gündelik hayatta eskiye oranla ciddi bir iyileşme olmamış kendisinden bekleneni gerçekleştirememişti. Belki de beklentileri gözden geçirmek gerekiyordu. Türkiye'nin tarihi bir dönemeçte olduğunu ve önemli bir fırsat yakalandığını söyleyenler bir toplumun dönüşümünün özellikle AKP gibi bir iktidarla nasıl olacağını açıklamamışlar ve bu olacakları kestirememişlerdi. Kendisini iktidara getiren halktan sonra en büyük destekçileri olan batılı devletlerle olan ilişkileri istediği gibi gitmemiş kendisine benzer devletlere örnek olarak gelişen bir ülke olma

hayalini gerçekleştirememiştir. İç siyasetteki sorunların çoğunlukla üstesinden gelinebilmiş, dış politikada da istenilen etkinlik sağlanamamıştır.

3.3. AKP Hükümetlerinin Dış Politika Program ve Pratikleri Çerçevesinde; Dış Politikası

AKP'nin dış politikasını değerlendirirken, burada geçmiş iktidarların ve konjonktürü etkileyen faktörlerin etkisi içine aldığı Türk Dış Politikasında, AKP'nin gelişen olaylar karşısında dış politika tutumunun nasıl olduğunu analiz etmeye çalışacağız. AKP'nin dış politikadaki değişimini incelerken ilk olarak göze çarpan AKP'nin hükümet programında dış politikaya atıfta bulunduğu analizlerdir. AKP iktidarında, dış politika analizinde ve hükümet programı çerçevesinde yansıtmak isteyeceği dış politika vizyonuna giriş yapılırken yeni bir siyasi düzenin ortaya çıktığı ve sistemin yeniden şekillenmeye başlayacağını belirtmiştir. Bu analiz AKP iktidarının dış politikada değişime gidileceğini ve bir dönüşüm dönemine ihtiyaç duyulduğunu gerekliliğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Hükümet programının dış politika ile ilgili bölümünde dikkat çeken başka bir konunun ise küreselleşme ile birlikte ülkenin dış politikasının iç politikayı ve ülke içindeki toplumu doğrudan etkilediğini belirtmesi ve Türkiye'nin bölgedeki jeostratejik öneminin yeni dönemle daha çok artacağı ve bu dönemde ülkenin öneminin daha yükseleceğini, bu yükselişin etkisine uygun olarak da bölgede daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiği düşüncesi savunulmuştur. Dış politika ile ilgili bölümde AKP iktidarı yeni uluslararası sisteme de ortaya çıkabilecek olan medeniyetler arasındaki uzaklaşmayı önleyebilecek bir istikrar unsuru ve güvene sahip olan ülkenin bu role soyunacağını ve medeniyetler arasında bir bağ kurmak için adımlar atacağını savunmuş, komşu ülkelerle ilgili problemlerin çözülerek uluslararası alanda daha inisiyatifli bir konum elde etme gerekliliğini belirtmiştir. Bu söylemler çerçevesinde Türkiye'nin kuruluşundan beri Batı dönük yüzünün değişmemesi gerektiğini demokratikleşme adına AB ile ilişkilerin hızlandırılacağını ve uluslararası alanda bölgeye uzak olan aktörlerle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁸²

¹⁸² "Adalet ve Kalkınma Partisi 58. Hükümet Programı ve Dış Politika", 2008, <http://www.belgenet.com/hukumet/program/58-3.html2002> (12 Mart 2008).

AKP iktidarının dış politika ile ilgili analizlerine baktığımızda, uluslararası sistemde yeni rollerin belirlenmesi ve bunun sonucu olarak ülkenin dış politikada yeni bir sürece girmesi gerektiğini belirtilmiştir. AKP'nin dış politika vizyonunun temellerine inecek olursak şu 4 temel perspektif göze çarpmaktadır.

- Kriz odaklı değil vizyon odaklı politika
- Komşu ülkeler ile sıfır problem
- Medeniyet ittifakı ekseninde dış politika
- Çok yönlü dış politika

AKP iktidarının dış politikasını incelemeden önce AKP'den önceki dönemde Türkiye'nin temel dış politikasına değineceğiz. Kuruluşundan itibaren batıya dönük bir politika izleyen Türk Dış Politikası, Osmanlı döneminde Tanzimat'la başlayan önemli bir değişim sürecini Atatürk döneminde devam ettirmiş ve bunu geleneksel bir dış politika haline getirmiştir. Atatürk dönemi sonrasında ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı başlangıcı ve devamında çatışmadan kaçınan ve düzenin devamlılığını isteyen bir politika izlemiş ve barışçıl bir yaklaşım sergilemiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında uluslar üstü kurumlarla ilişkilerini hukuksal değerler çerçevesinde izleyen bir politikayla sisteme uyumlu bir politika benimsenmiştir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde ortaya çıkan sonuç “ Türk Dış Politikasının geleneksel ve temel üç ilkesi olarak, Batıcılık, Statükoculuk ve Meşrutiyetçilik gösterilebilir.¹⁸³

Türkiye'nin kuruluşundan beri Atatürk'ün 'yurtta sulh cihanda sulh' söyleminin oluşturduğu dış politika İkinci Dünya Savaşı sırasında devam etmiş ve Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası alanda belirginliğini korumuştur. Soğuk Savaşın bitişi ve yeni ortaya çıkan uluslar arası konjonktür, yeni fırsatlar ve tehlikeler yaratırken, Türkiye'de Özal dönemi ile birlikte çok boyutlu bir dış politika arayışına girmiştir. 90lı yıllarda ise uluslararası ortamın etkisiyle ortaya çıkan çatışma

¹⁸³ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 46.

eksenli politikalar dönemin hükümetlerinin dış politika anlayışı olarak görülmüştür.¹⁸⁴ Çatışma eksenli politikaların etkisi ile dış politika yapıcıları daha çok Genelkurmayın etkisi ve işbirliği dâhilinde politikalar belirleme durumunu seçmişlerdir. “AKP’nin dış politikası ise daha çok Özal dönemini hatırlatmakta, Özal döneminde olduğu gibi, başta komşularıyla olmak üzere, tarihsel, bölgesel, ekonomik ve güvenlik açılarından önemli bağlara sahip olduğu bütün ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye amaçlayan bir politika izleyen AKP hükümeti Türkiye’nin Siyasal açıdan yaşadığı sorunların uzlaşma eksenli bir dış politika izleyerek dünyaya açılmak suretiyle aşılabileceğini düşünmektedir.”¹⁸⁵

İnal ve Duran’ın makalesinde ortaya çıkan bu dönüşümün bir boyutu olarak da Sofi Özel’in bir yazısından alıntıyla şu görüşe yer verilmektedir; “AKP’nin Türk siyasetini dönüştürme anlamında tarihi bir şansa sahip olduğu ve AKP’nin yaşama şansının da böyle bir liberal dönüşüm ve sivilleşme ile mümkün olacağı, bu yüzden AKP’nin Türkiye’de Liberal Demokrasinin pekiştirilmesinde katkılarda bulunacağı görüşündedir. Bunun partililerin söylediklerinde samimi olup olmaması ile bir ilişkisi yoktur.”¹⁸⁶ Bu konuda Oran’da AKP’nin iktidara geldiğinde demokratikleşme adına AB ile ilgili uyum yasalarında Sere Paranoyasına (“Aman demokratikleşme gelirse ülke parçalanır”) çok ciddi bir direnç ile karşılaştığını vurgularken AKP’nin ilk dönemde meşruluğunun bile tartışıldığını belirtmektedir.¹⁸⁷

AKP iktidarının dış politikasına teorik olarak ele alırsak, geçmiş dönemlerden bazı farklılıklar görülecek ve dış politikada revizyona gidildiği belirginleşecektir. Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon adlı makalesinde bu konuya değinen Ramazan Gözen; “Uluslararası politika ya da dış politika analizinin klasik okulu realizm ya da reel-politik teori, birçok devletin dış politikasının için olduğu gibi Türk Dış Politikası içinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren bir kılavuz niteliği taşır” diye aktararak Soğuk Savaş sonra için” Türk Dış Politikasının realist vizyonu, özü itibari ile değişmeden ama şiddeti ve kapsama alanı bakımından daha da genişleyerek farklı bir

¹⁸⁴ Kemal İnat ve Burhanettin Duran, **AKP Dış Politikası Teori ve Uygulama**, Demokrasi Platformu, 1.4: 1-2. ss. 1-2.

¹⁸⁵ İnat ve Duran, s. 2.

¹⁸⁶ Soli Özel, “After the Tsunami, *Journas of Democracy*”, cilt 14, sayı 2, 2003, s. 93.

¹⁸⁷ Baskın Oran, “Türkiye Kabuk Değiştirirken AKP’nin Dış Politikası”, 2004, www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx ss. 184-185 (25 Şubat 2008).

şekil aldı” diyerek devam etmiş, 2000’li yıllar içinse “ farklı bir konjonktürde askeri olmayan/yumuşak bir politika ağırlıklı bir dış politika izlendiği” fikrini savunmuştur.¹⁸⁸

Duran ve İnat’a göre ise, AKP karar vericilerinin; Realist/Neorealist geleneğin görüşlerine zıt bir şekilde uluslararası normlara ve işbirliğine kuvvetli bir şekilde vurgu yaptıklarını, rasyonalist teorilere karşı durmalarıyla değer yüklü normları tekrar, ancak farklı bir şekilde uluslararası ilişkiler teorisinin merkezine yerleştirdiklerini, böylece ortaya çıkan “Uluslararası sistemin aktörleriyle bu normlar arasındaki karşılıklı inşa sürecine vurgu yapan konstrüktivizmin, AKP dış politikasının değerlendirilmesinde faydalı bir teorik alt yapı oluşturacağını belirtmektedirler.¹⁸⁹ Konstrüktivizm’in, kurumsal geleneğe uygun bir teori olduğunu belirten Duran ve İnat, “ bir tür idealizme olarak tanımlana bilse bile temek konu dünyanın nasıl olması gerektiği değil nasıl olduğudur” Konstrüktivizm, dünyayı en az Realizm ve Marksizm kadar realizm görme ideasındadır ve dünyanın var olan sitemini açıklama konusunda Realizm’den daha iyimser değildir.” Aslında burada asıl mesele insanın doğasının iyi ya da kötü, toplumun çatışma iyi ya da işbirliğine yakın olmasından ziyade bunların karşılık inşası şeklinde belirtilmektedir.

AKP iktidarının dış politika vizyonunu oluşturma sürecini incelediğimizde iç ve dış faktörlerin bir değişimi zorunlu hale getirdiğini görebiliriz. Değişen Dünya Dönüşen Türkiye eserinde E.Fuat Kayman 2000’lerdeki temel değişim sürecini 5 ana unsur olarak belirtmiştir. Bu unsurlar;

- “1999 sonrası AB ilişkileri temelinde demokratikleşme,
- 2001 sonrasında IMF ile ilişkiler temelinde yeniden yapılanma,
- 3 Kasım 2002 seçimleri sonrası ortaya çıkan siyasal iktidar,
- 11 Eylül sonrası değişen Türk-ABD ilişkileri,

¹⁸⁸ Ramazan Gözen, **Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon, AKPlı Yıllar** Ankara:Orion Yayınevi, 2006, s. 76.

¹⁸⁹ İnat ve Duran, ss. 4-5.

- Türkiye'nin jeokültürel öneminin ön plana çıkması ve sivil toplumun gelişmesi”¹⁹⁰ olarak ayrılmaktadır.

Bu değişim sürecinde AKP iktidarını olumsuz etkileyen faktörler olarak 90'lı yılların sonu ve 2001 yılında kriziyle patlak veren iktisadi sorun, dışa bağımlı bir ülke haline gelebileceğimiz endişesi ve 11 Eylül sonrasında ABD'nin daha çatışmacı bir politika izlemeye yönelmesi olarak gösterilebilir. Başka bir açıdan bakarsak ise bir önceki hükümetin AB'ye giriş süreci ile ilgili yaptığı reformlar ve seçim sonrasında ortaya çıkan sonuçların AKP'yi tek başına iktidara getirmesi AKP hükümeti için olumlu etkenlerdi.

AKP iktidarının dış politikasını temellendiren vizyonları anlayabilmek için, Başbakan'ın dış politika danışmanlığını yapan Ahmet Davut oğlu'nun göreve geldikten kısa süre sonra yaptığı açıklamalar bize yol gösterici olabilir. Davutoğlu'na göre” Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap verecek bu yeni dış politikanın ilkeleri, komşularla sıfır problem, çok kulvarlı ve çok boyutlu dış politika, özgürlük -güvenlik ilişkisi/dengesi, ritmik diplomasi, yeni diplomatik üslup” olarak ortaya çıkan yeni bir vizyondur, yine Davutoğlu bu politika ile ilgili olarak, “çok boyutlu, çok kulvarlı ilişkiler; ne Avrupa ile ilişkilerimiz Amerika'ya bir alternatif, ne komşu ülkelerle ilişkilerimiz Avrupa'ya bir alternatiftir. Bunların hepsini büyük bir resmin içinde birbirini tamamlayan faktörler olarak görürsek, biz gerçek anlamda bir stratejik vizyon geliştirebiliriz” açıklamasını yapmıştır.¹⁹¹

Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye Merkez Ülke olmalı yazısında “ Soğuk Savaş sonrası dönemde 1989-2001 yılları arasında ki durum için “yeni şartlara uygun bir küresel düzenleme yapılmadığı için problemler sürekli ateşkeslerle çözülmeye çalışılmıştır. Benim 'uzun ateşkesler dönemi' olarak tanımladığım bu süreç 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'nın ardından Irak, Azerbaycan-Ermenistan krizi, Karabağ, Filistin, Bosna ve Kosova'da yaşanan durumlara karşılık gelmektedir. Bu süreçte küresel sistemin merkezindeki aktörler bir bütün olarak davranma kabiliyetlerini

¹⁹⁰ E.Fuat Keyman, **Değişen Dünya Dönüşen Türkiye**, İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005,ss.3-7

¹⁹¹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s.68.

kaybetmeye başlamış ve sonuçta küresel ölçekli bir parçalanma yaşanmıştır” diyerek bu sürecin 11 Eylül 2001 saldırılarıyla sonra ermek zorunda kaldığını belirtmiştir. Davutoğlu 11 Eylül olaylarından sonra ortaya yeni bir dünya düzeninin ortaya çıktığını ve bu düzen içerisinde ABD’nin Baş Aktör olduğu açıklayarak, “Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra yaşanan özgürlük kavramına dayalı yenedünya düzeni söylemi yerine, İkiz Kulelerin yıkılmasının ardından geliştirilen güvenlik kavramına dayalı bir dünya düzeni” oluşmaya başladığını iddia etmiş,¹⁹² bu süreç çerçevesinde “Türkiye’nin bu süreçten kârlı çıkması dış politikada etkin ve dinamik bir vizyon benimsemesine ve gücünü temerküz edebilmesine bağlıdır”¹⁹³ diye vizyonunu belirtmiş olan Davutoğlu, 90’larda ülkeyi etkisi altına alan üç faktörün Türkiye’nin güç temerküzüne engel olduğu belirtmiş; Terör ve bunun getirdiği iç kutuplaşma; siyasi istikrarsızlık ve çok sık çıkan ekonomik krizlerin bu süreçte birer engel olduğunu ve AKP iktidarı ile birlikte yeni vizyon için adımlar atıldığını belirtmiştir. Fakat dikkat edilecek bir husus ise AKP iktidarından önce DSP-ANAP-MHP iktidarı döneminde İsmail Cem’in dış politika vizyonunda AKP’nin dış politika parametreleri ile ilgili başucu kitabı olarak gösterdiği Stratejik Derinlik¹⁹⁴ kitabında yer alan Türkiye’nin yeni ulusla arası konumuna açılımlar yapan adımlar vardır. Ahmet Bilici’nin AKP’nin Dış Politikasında İsmail Cem’in İzleri adlı yazısında el aldığı gibi “İslam Konferansı ve Avrupa Birliğini arasını yakınlaşma fikri ilk olarak İsmail Cem’in fikriydi”¹⁹⁵ Bilici’nin de bahsettiği gibi başta Suriye ve İran olmak üzere komşularla iyi ilişkiler kurulması ve Türkiye’nin Ortadoğu’da daha aktif olması gerektiğini düşünmesi, Ortadoğu’nun yanı sıra Türkiye’nin dış siyasetinde Afrika boyutunun ihmal etmemesi gerektiği, yine o dönemde Latin Amerika’ya açılım ve Rusya ile stratejik düzeyde yakınlaşma projeleri İsmail Cem’in çabalarının eseri olarak görülebilir.¹⁹⁶

Davutoğlu, Türkiye’de takip edilmeye çalışılan dış politikanın temel esası olarak beş unsurun öne çıktığını belirtmiş ve bunların ilkinin, özgürlük ve güvenlik

¹⁹² Ahmet Davutoğlu, **Türkiye Merkez Ülke Olmalı**, 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581> (26 Şubat 2008).

¹⁹³ Davutoğlu, *Türkiye Merkez Ülke Olmalı*, (26 Şubat 2008).

¹⁹⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 70.

¹⁹⁵ Ahmet Bilici, “AKP’nin Dış Politikasında İsmail Cem izleri”, 2007, www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=494303-73k31.01.2007 (02 Mart 2008).

¹⁹⁶ Bilici, (02 Mart 2008).

arasındaki bağlantı olarak görmüştür.¹⁹⁷ Bu bağlamda, İnat ve Duran, AKP'nin önde gelen karar vericilerinin arzu ettikleri uzlaşa ve çok boyutlu politikanın ABD'den çok AB ile iş birliği yaparak olabileceğini görüldüğünü ve bu süreçte AB entegrasyonu için demokratikleşme ile ilgili olan uyum paketlerinin çıkartılarak AB'ye üyeliğin AKP İktidarının dış politikasının da temel bir parametresi olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁸

AKP iktidarı öncelikli parametrelerden biri olarak gördüğü AB'ne entegrasyon için, 1999 Helsinki Zirvesinden sonra ortaya çıkan Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi aday ülke olarak görmeyi kabul etmesi ile 2001 ve 2002'de DSP-MHP-ANAP koalisyonu ile başlayan, uyum paketleri adındaki sürecin devamı için attığı adımlar demokratikleşme sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu konu üzerine Oran; AKP hükümetinin AB eksenli politikalarının Türk Dış Politikasının temel ilkelerinden olan Batıcılığa uygunluğunu vurgulamıştır. Oran'a göre AKP hükümeti tarafından "AB eksenli bir politika ödünsüz bir biçimde izlenmiştir."¹⁹⁹ AKP iktidarının batılılaşma ve demokratikleşme yönündeki adımlarını makalesinde Gözen şu şekilde özetlemiştir; AKP hükümeti AB üyeliği için olağanüstü bir çaba sarf etti ve yaptığı birçok hukuki ve ekonomik reformlar sonucunda üç yıl gibi kısa bir sürede Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği için 3 Ekim 2005'de müzakerelerin başlamasını sağladı."²⁰⁰

2003 yılı ile birlikte dış politikada ki anlayış değişikliğinin önemli örneklerinden biri de Kıbrıs ve Irak üzerinde ki vizyon değişikliğinde görülmektedir. Soğuk Savaş döneminden beri uluslararası alanda Türkiye'nin sorunlu politikalarından öncelikli olarak görünen Kıbrıs Sorunu, AKP iktidarının dış politika ile ilgili adımlar atması ile birlikte önemli değişiklikler göze çarpmaktadır. Kıbrıs konusunun Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinde önemli sorunlar yarattığı bilinmektedir. 2004 Annan Planı ile ortaya çıkan yeni duruş Türkiye'nin çözümden yana bir tavır sergilediğinin işareti olarak görülmüş ve yıllar bu sorun üzerinde eleştirilere maruz kalan Türkiye, problemi BM'lere taşıyarak uluslararası alanda yeni bir diplomatik üslup geliştirdiğini göstermiş ve sorunun sadece kendi politikası ile ilgili olmadığını ortaya çıkarmıştır.

¹⁹⁷ Davutoğlu, *Türkiye Merkez Ülke Olmalı*, (26 Şubat 2008).

¹⁹⁸ İnat ve Duran, ss. 13-16.

¹⁹⁹ Oran, *Türkiye Kabuk Değiştirirken AKP'nin Dış Politikası*, (25 Şubat 2008).

²⁰⁰ Gözen, s. 86.

Davutoğlu'nun Türk Dış Politikası ile ilgili ortaya koyduğu parametrelerden biri olarak görölen komşularla sıfır problem; “1990'larda Avrasya endeksli ve askeri/sert politika ağırlıklı bir politika izleyerek dünya politikasında söz sahibi olmayı düşünöen Türkiye'nin 2000'li yıllarda farklı bir konjonktürde askeri olmayan/yumuşak politika ağırlıklı bir dış politika”,²⁰¹ izlemeye başlamasının bir devamı olarak görölebilir. Davutoğlu; Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir, psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeeye getiren bir ÷lke olma üzerine kurulan bu politik anlayışın Türkiye'ye yeni sistemde inisiyatif almasını ve merkez ÷lke olma sürecinde etkin davranarak uluslararası alanda yönlendirici rol oynayabileceğini belirtmektedir. Davutoğlu, 2001 sonrası uluslararası alanda ortaya çıkan koşullarda, Türkiye'nin yerini statik ve tek parametrelili politikalarla belirlenemeyeceğini ifade ederek hem Atlantik bloğunun içindeki bölgesel, hem de transatlantikle Avrasya arasındaki küresel parçalanmanın yanında Asya-Avrupa, İslam-Batı, Güney-Kuzey kutuplaşmaları içinde, kendisinin bir problem kaynağı olmayan aksine problem çözücü küresel ve bölgesel barışa katkı sağlama yönünde inisiyatif kullanan ve çekim alanı oluşturan bir ÷lke olmalıdır, düşüncesiyle çok yönlü bir dış politika kavramını açıklamaktadır.²⁰² ABD ile tezkere krizi sonrasında soğuyan aranın tekrar düzeltilmesi, AB ile müzakere sürecinde atılan adımlar, BM'nin 'Medeniyetler İttifakı' projesinde İspanya ile eş başkanlık yapması, İKÖ ile aktif ilişkiler ve AB ÷lkeleri ile İKÖ üyeleri arasında ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik ilişkiler AKP hükümetinin çok yönlü politikalarının işaretleridir. Oran, Türk Dış Politikası'nın yön değişimi ile ilgili aldığı yazısında AKP iktidarının, temel Türk Dış Politikası yönünde ilerlenerek farklı açılımlar yapıldığının ama Batıcılık, Statükoculuk ve Meşruyetçiliğe uygun davranıldığını belirtmektedir. “ AB eksenli bir politika izlenmesi Batıcılık, Kıbrıs'ta bir tür ilhaka değil AB-ABD-BM eksenli bir uluslararası çözüme gidilmesini Meşruyetçilik, ayrıca dengelerin korunması için harcanan çaba Statükoculuğa uygun olduğunu” belirtmektedir.²⁰³

²⁰¹ Gözen, s. 84.

²⁰² Davutoğlu, *Türkiye Merkez Ülke olmalı*, (26 Şubat 2008).

²⁰³ Oran, *Türkiye Kabuk Değiştirirken AKP'nin Dış Politikası*, (25 Şubat 2008).

3.3.1. AKP Hükümetlerinin Dış Politika Program ve Pratiklerin Çerçevesinde Filistin Yaklaşımı

3 Kasım 2002 seçimleri ile iktidar olan Adalet ve kalkınma partisi, Türk Dış Politikasında önemli bazı açılımlar yapmıştır. AKP'nin iktidara gelişi ile beraber nasıl bir dış politika izleyeceği konusunda oluşan bazı kuşkular, AKP'nin dış politika vizyonunu açıklaması ile beraber azalmış ve eylemde nasıl bir politika izleneceği dikkatle izlenmeye başlanmıştır. AKP'nin geçmiş itibari ile Refah partisinin bir devamı olarak görülmesi ve geçmişinde milli görüşçülük kimliği taşıması, 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan kriz ile ortaya çıkan İslam-Batı çatışması ile temellendirildiğinde kuşkuların nedeni kolayca anlaşılabilir. AKP iktidarının hükümet programlarında, demokratikleşme ve uluslararası alanda uyumlu bir tavır sergileme yönündeki açılımları milli görüş kimliğinden arınmış bir görüntü oluşturmaktaydı.

AKP iktidarının Türk Dış Politikasında yeni açılımlar yaratma üzerine kurulu vizyonunda, Ortadoğu'da aktif bir politika izlemek ve Batı ile Doğu arasındaki çatışmayı geçmişten aldığı miras etkisi ile ittifaka çevirme gibi hedefler ön plana çıkmaktadır. Kendinden önceki iktidar döneminde, dış politikadan sorumlu olan İsmail Cem'in Türkiye'nin Ortadoğu politikası ile ilgili attığı adımlar ve oluşturduğu alt yapıyı, Türkiye'de uzun yıllar sonra tek başına iktidara gelmesi ile güçlendiren AKP 90'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında oluşmakta olan yeni düzeni devam ettirme konusunda adımlar atma planı içine girmiştir. Bu süreç çerçevesinde komşularla sıfır problem başlığı altında topladığı ilişki perspektifini, diplomatik ilişki yoluyla Ortadoğu'da barış sürecinde aktif rol oynama misyonunu üstlenmiştir.

Bölgede merkez ülke olma hedefi ile komşuları ve bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışan AKP iktidarı, hem uluslararası alandaki istikrar unsuru olma isteği ve hem de kendi çıkarları açısından bu sürecin devamı için çaba harcamıştır. Bu süreçte uluslararası sistemin gereksinimi olan stratejik ortaklıklar çerçevesinde adımlar atarken hem de olaylarda toplumsal ve insancıl boyutları ele almıştır. Bu konuda örnek olarak AKP iktidarının hükümet programında yer alan dış politika açılımında “ komşuları ile diyaloga dayalı ilişkiler sürdürme çabasını artıracak, böylelikle bölgesel işbirliğinin gelişmesinde daha fazla katkıda bulunacaktır (...) Ortadoğu'da akan kan, tüm dünya

kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmemekte ve endişeye sevk etmemektedir. Hükümetimiz, din ırk ayrımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun dökülen kanın ve gözyaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır²⁰⁴” cümleleri gösterilebilir.

AKP iktidarının Filistin sorunu üzerine politikasında, İsrail ile o döneme kadar gelen ilişkilerin devam edeceği, “Filistin’de Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda ve Filistin Halkının süregelen acılarını dindirecek şekilde barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edeceğini, bu çerçevede Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Sayın Bush’un 14 Mart 2003 tarihinde yaptığı açıklamada zikredilen yol haritası ve reform vizyonu hükümetimizce desteklenmektedir”²⁰⁵ denilmektedir. Bu cümlelerle İsrail ile bölgesel işbirliğinin devam edileceği ve Filistin halkı içinde yaşanan acıların bitmesi adına adımlar atılacağı fakat bu adımların ulusla arası çözüm çerçevesinde atılacağı görülmektedir.

Hükümet programında, İktidarın desteklediği, ABD Başkanı Bush’un zikrettiği yol haritası;” ABD, Rusya, AB ve BM tarafından hazırlanan bu yol haritası, Ortadoğu’daki çatışmayı iki devlet prensibi çerçevesinde son vermeyi amaçlayan performans temelli bir plandır.”²⁰⁶

AKP iktidarı, kendisinden önceki ki Koalisyon Hükümetinde Başbakan olan Bülent Ecevit’in ‘Filistin halkına karşı dünyanın gözü önünde soykırım uygulanmaktadır’²⁰⁷ sözleri ile belirginleşmiş olan geçmiş dönem Filistin politikasını, bölgesel işbirliği ve kalıcı barış vizyonu ile devam ettirmek istemiştir.

Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan uluslararası konjonktür çerçevesi içinde İsrail ile ilişkilerini bölgesel güvenlik çerçevesinde geliştiren ve iki ülke arasındaki son

²⁰⁴ “Adalet ve Kalkınma Partisi 58. Hükümet Programı ve Dış Politika”, 2008, <http://www.belgenet.com/hukumet/program/58-3.html2002> (12 Mart 2008).

²⁰⁵ “Adalet ve Kalkınma Partisi 58. Hükümet Programı ve Dış Politika”(12 Mart 2008).

²⁰⁶ “Filistin”.(t.y), www.home.arcor.de/filistin/baissureci/ikinciintifada/yolharitası/yolharitası.html-36k, (13 Aralık 2007).

²⁰⁷ “Ecevit’ten Filistin’de Soykırım İddiası” . 2002. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=339965> (20 Mart 2008).

dönem yakınlaşma AKP iktidarının Filistin Sorunu üzerinde bazı çelişkiler yaratmaktadır. Dönem içerisinde İsrail bölgesel güvenlik adına atılan işbirliği planları ve İsrail'in Filistin'e karşı uyguladığı şiddet, AKP hükümetinin bölge ile ilgili politikasında bir takım zorluklar yaratmıştır.

AKP iktidarı, Filistin sorununa sadece siyasi açıdan değil ekonomik ve sosyal politika açısından da yaklaşmış ve Filistin Sorunu ile ilgili bir takım açıklamalar yapmıştır. Bu konuda yapılan en önemli adım 24 Aralık 2003 tarihinde açıklanan Filistin Eylem Planı adı altındaki projedir.²⁰⁸ 2004 yılı ile birlikte Filistin Ekonomik, Sosyal İşbirliği Koordinatörlüğü kurularak başına Vehbi Dinçerler getirilmiştir. Filistin'de ekonominin canlanması adına atılan bu adım Filistin Ulusal Yönetimine bu yönde yatırımlar yapılması için 900 bin ABD doları hibe edilmesi ile devam edilmiştir.

AKP iktidarının Filistin sorunu ile ilgili olarak yol haritasına verdiği desteği hem siyasi hem de ekonomik olarak sürdürmeye çalışmıştır. “Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Türk Eximbank'ın Filistin'in hazırlayacağı projeler için 50 milyon dolar tutarında kredi tahsis ettiğini açıklamış, bu çabalarımızın yol haritasının uygulanmasına, Filistin-İsrail barış sürecine ve genel olarak Ortadoğu'da barış ve refahın sağlanması çabalarına bir katkı teşkil edeceğini umuyoruz” demiştir.²⁰⁹

15 Nisan 2003 tarihinde İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shaolom, Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'ye gelmiştir. Irak savaşı ile ilgili olarak İsrail'in tavrı konusunda endişelerini dile getiren Gül, Suriye ile İsrail arasındaki gerginlik konusunda bir takım adımların atılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu görüşme sırasında Abdullah Gül Filistin sorunu ile alakalı olarak “İsrail'in Filistin topraklarında yeni yerleşim yerleri kurmaması gerektiğini belirterek, Shaolom'a Filistin sorununun çözümü için İstanbul'da geniş katılımlı bir zirve yapılmasını önermiştir. Filistin sorununda barış süreci için hazırlanan yol haritasını BM, ABD, Rusya ve AB'nin kurduğu bir "dörtlü" yapı tarafından geliştirildiğini anımsatan Şalom da Türkiye'nin katkısı konusunda, "Türkiye de AB'nin bir parçası olacağı için umuyoruz ki, o da katkıda bulunacak" diye

²⁰⁸“Türkiye'nin Filistin Açılımı ve Filistin Serbest Sanayi Bölgesinin Canlandırılması”, 2007, <http://www.trforumuz.biz/archive/index.php?t-33637.html> (21 Mart 2008).

²⁰⁹“Filistin Ekonomisi'ne Destek”, 2003, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=191900> 25.11.2003 (16 Şubat 2008).

konuşmuştur.²¹⁰ Likut Partisinin İsrail’de 2003 yılında yapılan seçimleri kazanmasıyla Ariel Şaron Başbakanlığa gelmiştir. İki yeni hükümetin ilk üst düzey anlamda ilk görüşmesi olan bu görüşme bölgesel işbirliği bakımından AKP iktidarı için önemli bir açılım olmuştur.

Türkiye’nin Filistin konusu üzerinde Sorunun uluslara arası alana taşınmasından sonraki dönemde arabuluculuk isteğine olumsuz bakmış olan İsrail Devleti bu görevin bölgede müttefiki olan ABD’nin yürütmesini istemiştir.

İsrail’in Hamas lideri Şeyh Yasin’e düzenlediği suikast sonrasında Tayyib Erdoğan 'barış sürecine atılmış bir bomba' olarak değerlendirirken, İsrail devletini terör icra etmekle suçlarken Şeyh Yasin’in öldürülmesinin barışla ilgili geleceğe yönelik umutları yok ettiğini, intikam hissini körüklediğini belirtmiştir. Açıklamasında “Vücudunun 3'te 2'si olmayan bir insanı hedef alan bu bombalar, barışa kesinlikle gölge düşürmüştü, barışla ilgili geleceğe yönelik umutları da yok etmiştir. Tam manasıyla şimdi intikam hissi körüklenmiştir, kin, nefret burada egemen hale gelmiştir. Terörist eylem bir başkasına yapıldığı zaman buna 'Oh iyi oldu' tarzıyla yaklaşmak, doğru değil. Bu şiddet sarmalının bedelini ödeyen ülkelerden biriyiz. İki taraf da terör icra ediyor. Bunun karşılıklı olarak susturulması lazım”²¹¹ diyerek İsrail’e çok sert bir eleştiri yapmış ve bölgenin istikrarsızlığından kaynaklanan durumun ülkeyi de etkilediğine ve istikrar sürecinde aktif bir rol alma isteğini dile getirmiştir.

17 Nisan 2004’de Yasin’in yerine geçen Abdülaziz Rantisi’de İsrail tarafından düzenlenen bir hava saldırı ile öldürülecektir, Dışişleri Bakanlığının açıklamasında operasyon, hukuk dışı suikast eylemi olarak nitelendirilecek saldırının barış çabasına darbe vurduğu belirtilecektir.²¹²

Abdulaziz Rantisi suikastından iki gün sonra “Gazze’de Refah Mülteci kampında göstericilere füze saldırısı yapılması sonucunda 30 kişinin ölümü ve 60

²¹⁰ “Suriye atışması“, 2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/04/15/siyaset/asiy.html> (12 Şubat 2008).

²¹¹ “Barış Sürecine Atılmış Bir Bomba” , 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=110740> (08 Ocak 2008).

²¹²“Hamas Lideri Rantisi’nin Öldürülmesi“, 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004_hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa (22 Nisan 2008).

kişinin yaralanması ile sonuçlanan facia”²¹³ ile ilgili olarak Hükümet Başkanı Tayyip Erdoğan “İsrail’i devlet Terörü yapmakla”²¹⁴ suçlamıştır.

Bu açıklamalar sonrasında AKP iktidarında herhangi bir somut adım gelmemiş sadece, Türkiye’nin BM ile birlikte hareket edeceğini belirtmiştir. 9 Haziran 2004’de Tayyip Erdoğan, AKP’nin grup toplantısında; “Biz hem ulusal çıkarlarımız, hem bağlı olduğumuz değerler ve hem de manevi sorumluluğumuz gereği daha etkili adımların atılmasını istiyoruz. İsrail’in izlemekte olduğu şiddet politikalarının kabul edilebilir bir yanı yoktur. Ne İsrail tarafından ne de Filistin tarafından, herhangi odayın masum insanların hayatını riske sokacak girişimleri meşru kabul edilebilir. İsrail ve Filistin tarafından ortaya çıkan, masum insanların ölümüne yol açan şiddet ve karşı şiddet politikaları durmalıdır” diyerek bölgedeki barışın olması gerektiğini belirtmeye çalışmıştır.²¹⁵

Temmuz 2004’de, Ankara’yı ziyaret eden İsrail başbakan yardımcısı Ehud Olmerd’e, Türkiye’den; İsrail’e üst düzey bir ziyaretin gerçekleşmesi için İsrail yönetimin bölgesel politikalarını gözden geçirmesi gerektiği söylenecek” aşırı şiddetten vazgeçin, Duvar uygulaması binlerce insanın günlük yaşamını olumsuz etkiliyor, uluslararası hukukun aldığı kararlara uymanız gerekiyor, Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat’a uygulanan abluka, bölgesel sorunun çözümü için katkı getirmez”²¹⁶, önerileri sunulmuştur.

İsrail’in Batı Şeria’da 2002 yazından intihar saldırılarına karşı ördüğü duvar, 27 Mart 2002’den beri Abluka altına alınan Arafat ve BM’nin aldığı kararlara uymaması AKP iktidarının İsrail Devleti ile arasındaki ilişkide gerginliğe neden olmaktadır. Bu yüzden AKP iktidara geldiğinden beri İsrail’e üst düzey bir gezi yapılmamıştır.

²¹³ “Böyle vahşet görülmedi”, 2004, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2004/mayis/20/d01.html>, (19 Şubat 2008).

²¹⁴ “Sabrımız taşıyor”, 2004, www.sabah.com.tr/2004/05/26/siy00.html (01 Şubat 2008).

²¹⁵ “İsrail ve Irak’ı çözmeden ‘Büyük Ortadoğu’ olmaz”, 2004, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?viewid=424400> (13 Şubat 2008).

²¹⁶ Gencer Özcan, s. 117

Türkiye Uluslararası Adalet Divanı'nın aldığı karar gereğince İsrail'in güvenlik nedeni ile ördüğü duvarın işgal edilmiş topraklara taşan kısmının yıkılması için çıkan BM kararına olumlu oy vererek kararın çıkmasına oy veren 150 ülkeden biri olmuştur.

Başbakan Erdoğan'ın Filistin politikası üzerine yaptığı bir söyleşide; "Türkiye barış sürecinde görev almaya hazırdır. Türkiye bir tarafta askeri, ekonomik, siyasi, ticari, sanayi içerisinde olan İsrail, öbür tarafta inanç bağlarıyla, kardeş Filistin halkı var. Bu iki ülke arasında ne yazık ki, arzu edilmeyen bir süreç var. Özellikle savunmasız insanlar kadınıyla çocuğuyla öldürülmesin istiyoruz. Samimi söylüyorum İsrail tarafında da olduğu zaman benim için aynı şeydir, Filistin tarafı da"²¹⁷ diyerek, İsrail ile birçok alanda yapılan işbirliğine değinirken bir yandan da Filistin Halkı'nın acılarına değinmesi, AKP İktidarı'nın Filistin Meselesi'ne bakış açısını belirtmiştir.

11 Kasım 2004 tarihinde Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'ın ölümü üzerine Türkiye Başbakan düzeyinde cenaze törenine katılmıştır. Mısır'da yapılan cenazeye Başbakan Tayip Erdoğan ve Muhalefet partisi başkanı Deniz Baykal beraber katılmışlardır. Arafat'ın ölümü sonrasında FKÖ'nün başına Mahmut Abbas seçilmiş, El Fetih başına ise Faruk Kaddumi geçmiştir.

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 3-5 Ocak 2005 tarihinde İsrail ve Filistin'e yaptığı ziyaret iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi AKP İktidarının gelmesinden beri yapılan ilk üst düzey ziyaret olması ikincisi Arafat'ın ölümünden sonra yeni Filistin liderinin belirlenmeden hemen önce yapılmasıdır. Ziyaretin, Türk Dış Politikası'ndaki yeni sürece, açılmada örnek teşkil etmesi açısından bir gösterge oluşturduğu düşünülebilir. Müslüman bir topluma yönelik saldırılardan rahatsızlık duyacak olan AKP iktidarının başa geçmesi, İsrail'in operasyonlarının Türk kamuoyunda yarattığı olumsuz etki ve kamuoyuna dayalı dış politika olarak adlandırılabilir bir anlayış çerçevesinde; hükümetin İsrail'i sert bir dille eleştirmesi, gerginliğin hızlanmasına ve su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Ziyaret, birkaç koşul nedeniyle Ortadoğu'da barış adına iyimser bir havanın doğduğu bir süreçte gerçekleşmiştir. Bunlar; Suriye'nin İsrail'le masaya oturma yönündeki istekliliği, Arafat'ın ölümü ve yeni liderin başa geçmesi, İsrail'de İşçi Partisi'nin koalisyona katılması, Gazze'den Çekilme Planı'nın

²¹⁷ "Sabrımız taşıyor", (1 Şubat 2008).

2005 yılı içinde hayata geçirilecek olması, uluslararası topluluğun soruna çözüm bulma yönündeki isteklilikleri ve en son olarak da Türkiye'nin AB'den müzakere tarihi almasının ardından prestijinin arttığı ve bölgesel konumunun güçlendiği bir dönem olması gibi etkenler Barış Süreci adına iyimser bir hava doğururken diğer yandan da Türkiye'nin bu süreçte daha aktif rol oynamasına izin veren koşullar olarak gözükmektedir. Dolayısıyla ziyaret zamanlama açısından başarılı olarak değerlendirilebilir. Gül ziyaret sonrasında Ortadoğu Barış Sürecinde Türkiye'nin aktif rol oynamak istediğini şu cümleleri ile belirtmiştir. “Suriyeliler ve Filistinliler Türkiye'ye güveniyorlar. Ayrıca İsrail ile de yakın ilişkilere sahibiz. Dolayısıyla imkanlarımız ölçüsünde bu çabalara katılma fırsatı vardır. Arabulucu olma veya bir çözüm bulmak adına yürütülecek görüşmelere ev sahipliği yapma olasılığı da bulunmaktadır.”²¹⁸

Abdullah Gül “ İsrail ziyareti sonrasında Filistin'e de gidip Filistin Devlet Başkanı Mahmut Abbas ile de görüşmüştür. Mahmut Abbas İsrail ile devam eden barış görüşmelerinde, yol haritasında etkin aktör olan dört ülkenin yanı sıra Türkiye'nin de arabuluculukta görev almasını rica etmiştir. Abdullah Gül'ün yaptığı bu ziyaret bir anlamda İsrail ile olan soğuk havanın giderilmesi bir yandan ise Başbakan Tayyip Erdoğan'ın ziyareti öncesi olumlu bir hava oluşturulmasında etkili olmuştur.”²¹⁹

İsrail ile yakınlaşmanın en önemli noktalarından biri ise Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2005'deki ziyaretidir. Ziyaretin gerçekleşmesi birçoğu açıdan ilişkilerdeki olumsuz gidişin kırılmasına neden olmuştur. Erdoğan ziyaret ile ilgili soru işaretlerine karşılık “ başkaları istediği için değil, tarih, milli, insani ve bölgesel mecburiyetten gereği yapıldığı²²⁰” karşılığını verecektir.

Filistin sorunu ile ilgili olarak dönemin en önemli olaylarının başında gelebilecek durum ise İsrail'in Gamze Şeridi'nden çekilmesidir. 15 Ağustos 2005 tarihinde 1967'den beri elinde tuttuğu topraklardan çekilmeye başlayan İsrail ordusu 48

²¹⁸ Orhan Oytun, “Abdullah Gül'ün İsrail-Filistin Ziyareti Üzerine”,2005,

<http://levantwatch.blogspot.com/2005/01/abdullah-gln-israil-filistin-ziyareti.html>, (10 Ocak 2008).

²¹⁹ Oytun, (10 Ocak 2008).

²²⁰ “İsrail Ziyareti Mecburiyetten”, 2005, <http://www.tumgazeteler.com/?a=770166> (29 Aralık 2007).

saat içerisinde bölgedeki halkın boşaltmasını istemiştir. İsrail'in Gamze'den çekilmesi üzerine Başbakan Erdoğan Şaron'a destek Mektubu göndermiştir.

25 Ocak 2006 tarihinde Filistin'de yapılan seçimlerin ardından, İsrail'in Terör örgütü olarak gördüğü Hamas'ın tek başına iktidara gelmesi dünyada çok farklı tepkilere neden olmuştu, bu konu ile ilgili olarak Başbakan Erdoğan; Filistin halkının demokratik iradesine saygı gösterilmesi gerektiğini, Hamas'a zaman ve şans tanımak lazım geldiğini, örgüte sırt çevirmenin doğru bir politik tutum olmayacağını, bunun ne demokrasiye ne de bölge barışına hizmet edeceğini belirtiyordu. Erdoğan, Hamas'a yönelik olarak da, şiddete son verip silah bırakmasını, demokratik bir tavır takınmasını ve tabii İsrail'i yok etmeye yönelik hedefinden vazgeçmesini salık veriyordu. Başbakan yine hemen her demecinde Türkiye'nin Hamas ile İsrail arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu da ifade ediyordu.”²²¹ Erdoğan Hamas'ın tek partili iktidar seçeneğini elinde bulundurmasına rağmen El Fetih ile koalisyon talep ettiğini dile getirerek önyargılardan uzak durulması gerektiğini demokrasinin zarar görmemesi için bunun şart olduğunu sabırlı davranılması gerektiğini ve Hamas'a şans verilmesi gerektiğini söylemiştir. Ehud Olmerd'in Hamas'ı tanımıyoruz açıklamasına karşılık, Filistin halkının verdiği karara saygı duyulması gerektiğini de dile getiren Erdoğan, böyle davranışların Barış sürecine zarar verdiğini dile getirmiştir.²²²

Hamas'ın hükümet kurmadan önce İslam ülkelerini kapsayan gezisi sırasında Türkiye'ye gelmesi hem ülke içinde hem de uluslararası alanda önemli tepkilere neden olmuştur. Filistin'de seçimlerden galip çıkan Hamas ile Ankara'da bir takım görüşeler yapılmıştır. “İsrail'in büyük tepkisini çeken ziyaret çerçevesinde Hamas Heyeti, dün Dışişleri Bakanı Gül'le görüştü. İki saat süren ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Genel Merkezi'nde yapılan görüşmeye partinin genel başkan yardımcıları da katıldı.”²²³ Abdullah Gül görüşmeyle bağlantılı olarak yapılan eleştirilere; Önemli olan ne

²²¹ Erdal Güven, “Sonuç belirsiz”, 2006,
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=178888> , (30 Aralık 2007).

²²² “Hamas şiddeti bırakmalı”, 2006
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3852761&tarih=2006-01-27> (15 Ocak 2008).

²²³ “Hamasın Ankara Ziyareti”, 2006
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3852761&tarih=2006-01-27.asp> (12 Ocak 2008).

konuştuğunuz, ne mesaj verdiğinizdir. Bunlar, en doğru şekilde yapılmıştır” diye konuştu.²²⁴

Hamas'ın Türkiye ziyaretini akademisyen Erol Manisalı, dış politikadan çok AKP'nin iç ve öz politikası ile ilgili bir meseledir görüşünü dile getirerek analiz etmiştir. Hamas ile ilgili olarak bir röportajda Başbakanın Dış Politika Danışmanı Davutoğlu; Irak, Lübnan ve Filistin'de yapılan seçimleri karşılaştırmış. Aynı yıl içinde yapılan üç seçimden, Filistin'de yapılanın en demokratik olduğunu; fakat Irak seçimi meşru sayılmasına rağmen, Filistin'de Hamas'ın kazandığı seçimlerin meşru sayılmadığını söylemiş, bunun, Hamas'ı ve Filistin'i izolasyona ittiğini belirtmiştir. Davutoğlu; böyle bir izolasyonun cepheleşmeyi ve ayrışmayı artıracığını belirterek, Ortadoğu'ya yönelik planlar yapan ve politika belirleyen ülkelerin anlaması gereken bir gerçek olduğunu söylemiştir. Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, Herkes bilsin ki, Türkiye Ortadoğu'ya Ankara'dan bakıyor. Biz; Irak'a da, Lübnan'a da bir Türk olarak bakar, planlarımızı ona göre yaparız demiştir. Ortadoğu'da örgütlerin, devletler kadar etkin olduğunu belirten Davutoğlu, Bu örgütlerle diyalog kuranlar sorgulanıyor. Şayet bu örgütlerle ilişki kurmazsanız, devletlerle ilişki kurmanız yeterli olmuyor” diyerek politik anlamdaki çıkmazı dile getirmiştir.²²⁵

Davutoğlu'nun söylemi; Filistin Sorunu'nun çözüm sürecinde yaklaşımların temelindeki karmaşayı anlatmaktadır. Türkiye'nin politik yaklaşımında da ortaya çıkan bu sorun AKP Hükümetini Uluslararası alanda bir takım sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. ABD'nin bu konuya soğuk yaklaşması İsrail hükümet görevlilerinden bir kişinin “biz PKK ile görüşsek acaba Türkiye ne derdi” gibi bir açıklama yapması dönem içerisinde bir takım krizlere neden olmuştur.

AKP Hükümetinin Filistin Sorununa yaklaşımındaki sorunsal, uluslararası alan ve bölgesel koşullar çerçevesinde hareket etme zorunluluğu ve AKP tabanının muhafazakâr kimliği arasında yatan çelişkiden kaynaklanmaktadır. Fakat dikkat edilirse Türkiye Devletinin 85 yıllık geleneklerinden bir kopuş olmamış ve dış politika gibi hayati önem taşıyan bir konuda ideolojiler geri planda kalmıştır. Bunun temelinde ise

²²⁴ “Önemli Olan Verilen Mesaj”, (t.y.) <http://www.ntvmsnbc.com/news/361951.asp> (5 Ocak 2008).

²²⁵ “Prof. Davutoğlu'ndan iddialı mesaj”, (t.y.), <http://www.tumgazeteler.com/?a=1872366>, (03 Mart 2008).

Türkiye Cumhuriyeti'nin idari yapısını oluşturan kolların devlet kararları çerçevesinde gösterdikleri olumlu ve güçlü duruş yatmaktadır.

Sonuç

Temelleri M.Ö 2000’li yıllara dayanan Filistin Sorunu, yaşadığımız 2008 yılında hala çözülemeyen bir sorun olarak devam etmektedir. İsrail oğullarının Kutsal kitapları Tevrat’a dayandırdıkları “vaade edilmiş topraklar” ülkesi Filistin’de bir devlet kurma istekleri üzerine 20.yy da tekrar alevlenen küller, 60 yıl içerisinde binlerce ölüme ve on binlerce insanın yaşadığı topraklardan göç etmesine neden olmuştur. Bölgenin geçmişte ticaret yollarına geçit vermesi, günümüzde ise petrol kaynaklarına yataklık etmesi dolayısı ile sadece o coğrafyada yaşayan ülkeler için değil uluslara arası alandaki aktörler içinde önemli bir çatışma alanı olarak görülmektedir. İdeolojik olarak 3 semavi din için kutsal topraklar olarak görünen Filistin bölgesi, bu topraklar için çatışmanın kaçınılmazlığını pekiştirmektedir.

Yıllardır devam eden Filistin Sorunun da artık, çözüm, çözümsüzlüğün bir parçası haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslara arası alandaki en güçlü devletlerinde içinde bulunduğu barış planlarının sonuca ulaşamadığı bu çatışma sürecinde, problemin sadece topraklar üzerinde ki anlaşmazlıktan doğduğunu düşünmek diğer önemli etkenleri ve uluslararası alandaki çatışma süreçlerinin getirdiği konjonktürel beklentileri göz ardı etmek olur. Osmanlı egemenliğinin sona erdiği dönemden beri Mandater devletlerin politikaları ile şekillenmiş olan günümüz Filistin Sorunu, İkinci Dünya Savaşından sonra ABD’nin bölgeye hâkim olması ve İsrail Devletinin ABD üzerindeki etkisi ile bölgede yaşayan Arap halklar için bitmeyen bir hal almıştır. İsrail devletinin kurulma aşaması, Arap Devletlerinin etkin ve birlik halinde hareket edemedikleri bir savaşlar sürecini ortaya çıkarmış ve bu süreçler sonucunda İsrail devleti meşruiyetini uluslararası alanda kabul ettirmiştir.

İsrail Devletinin kuruluşu ile başlayan ve günümüze uzanan süreçte, Türkiye Filistin Sorunu ile ilgili olarak, kültürel ve tarihsel bağları ile bölgesel güvenlik anlayışı arasında çok büyük ikilemler yaşamıştır. Yaşadığı çelişkinin temellerinde, uluslara arası alanda bulunduğu bölgenin önemi ve sistem içindeki diğer aktörlerin etkileri ön plana çıkmaktadır. Bölgeye hâkim olan ABD’nin İsrail yanlısı bir tutum sergilemesi ve İsrail’in bölgede askeri ve güvenlik açısından güçlü bir donanıma sahip olması,

Türkiye'nin kültürel ve manevi anlamda yakınlık taşıdığı Filistin halkına yaklaşımında çelişkiler yaratmaktadır.

Bugün Türkiye, doğu batı ekseninde Ortadoğu'daki en büyük stratejik ortağı İsrail ile bölgesel konulardaki anlaşmazlıklardan dolayı ilişkileri ve ortaklığı gözden geçirme durumuna gelmiş, mağduriyeti tüm dünya tarafından artık açık bir halde dile getirilen Filistin'e yaklaşmıştır. Tabii bunda İslami kökenli bir yapıya sahip olan AKP'nin de katkısı büyüktür, ama bu partinin Amerika'yla olan çok sıkı ilişkileri düşünülünce bu etkinin ölçeği görülmektedir.

Giderek daha da vahim bir durum alan Filistin Sorunu'nda AKP etkin bir rol üstlenme çabası içindedir, ama dış politikada da en büyük destekçisi olan ABD ile de ters düşmemeye de özen göstermek durumundadır. Tabanından ve kamuoyundan gelen baskıyla, uluslararası partnerinin farklı kamplarda olması AKP'yi zorlu günlerin bekleyeceğini bize anlatmaktadır.

EK 1

Türk Genç İşadamları Derneği(TÜGIAD) ve Mısır İşadamları Derneği (EJB) arasında yapılacak anlaşma ve Akdeniz Genç İşadamları Derneğinin kurulması için yapılan gezide ²²⁶Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanı Kemal Unakıtan ile yapılan söyleşi.

Levent Ünalın ; - Kemal Bey, AKP Hükümeti'nin Filistin Sorunu ile alakalı politikalarından bahseder misiniz?

Kemal Unakıtan ; - Filistin Sorunu konusunu düşündüğümde kişisel anlamda derin bir üzüntü içine giriyorum. Bu konu üzerinde yıllardan beri var olan çözümsüzlükte dikkat edilmesi gereken konu, oradaki masum halkın çektiği acılardır. Olaya sadece siyasi olarak ele almak, kişisel anlamda benim için ikinci planda kalmaktadır. Toplum olarak aslında bütün insanlarımız içinde sorun aslında olayın insancıl boyutudur. Filistin Halkının yıllardan beri mülteci olmaları topraklarında huzurlu bir biçimde yaşayamamaları sadece o topraklarda yaşayan insanların değil aslında bütün dünyanın sorunudur. Hükümet olarak öncelikli düşüncemiz bu acılar nasıl biter. Asıl sorun budur. Bu konu üzerinde Türkiye'nin yıllardan beri süren çabaları vardır zaten, fakat ülkenin iç politik sorunları dış politikasını etkilediği için istikrarlı bir politikanın sürdürülemediğini görüyoruz. Biz hükümet olarak, İktidara geldiğimizden beri olayı sadece siyasi tarafını değil, iktisadi boyutuna da önem veriyoruz. Baktığımızda ekonomik kalkınma, toplumsal refah düzeyinin yükselmesi, insanların hayata bakış tarzını değiştirecektir.

Levent Ünalın ; - Hükümetin Filistin Konusunda arabulucu olma çabasındaki adımlarının temelini ne olarak görüyorsunuz?

Kemal Unakıtan; - Türkiye'nin jeopolitik konumuna ve kültürel mirasını incelediğimizde bu konunun özel ya da genel nedenleri ortaya çıkıyor zaten. Filistin'de en son siyasi düzen Osmanlı döneminde vardı. Biz aynı İmparatorluğun vatandaşlarıydık. Jeopolitik olarak baktığımızda ise, biz çok önemli bir coğrafyadayız.

²²⁶ **Akdeniz Genç İşadamları Konfederasyonu'nun temelleri atılacak,**
<http://www.tugiad.org.tr/popup/ViewHtml.aspx?iD=8464> 14.01.2008

Ve bu bölgenin en güçlü devletine sahibiz. Bu bölgedeki sorunlar doğal olarak bizi de etkiliyor. Bu yüzden bizim hedefimiz bölgenin barış ve huzura kavuşması çerçevesinde aktif bir politika sergileyerek, bölgedeki devletlerin arasındaki uyuşmazlıkları gidermek için elimizden geleni yapmak.

Levent Ünalın ; - Bölgenin iktisadi durumu ile ilgili adımlar attığınız söylediniz, bu konuda hangi adımlar atıldı, biraz açabilir misiniz?

Kemal Unakıtan ; - Göreve geldiğimiz ilk dönemden itibaren bölgenin ekonomik olarak kalkınmasında ne gibi adımlar atabileceğimizi düşünmeye başladık. Bu konuda özel bir koordinatörlük kurmak için harekete geçtik. Geçmiş dönemlerde bir konuda çalışmış olan ve siyasi deneyimi olan Vehbi Dinçerler'i, Filistin Ekonomik ve Sosyal İşbirliği Koordinatörlüğüne getirerek çalışmalarımız başlattık. Bu konuda sadece hükümet olarak değil çeşitli kurumlardan da destek almak için adımlar attık. Başbakanımızın özel olarak ilgilendiği konu ile ilgili olarak, Türkiye Odalar Birliği Başkanlığı (TOBB), Türk Kızılay'ı, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) kurumlarla ortak çalışmalar yapıldı. TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu'nun özel çabaları ile Filistin Ticaret, Sanayi ve Tarım Odaları Birliği ve İsrail İmalatçılar Birliği ile görüşmeler yapılarak, Erez Sanayi Bölgesinin Yeniden Canlandırılması Projesi hayata geçirildi. Hükümet olarak ise biz bu konuda ekonomik yardımlarda bulunarak bu projenin geliştirilmesi için elimizden geleni yapmaktayız. Diğer bir projemiz ise 'Barış için Sanayi' adı altında gerçekleşmiştir. Filistin Serbest Sanayi Bölgesi'nin canlandırılması adına yapılan bu projede Türk işadamlarının bölgede yatırıma teşvik edilmiş ve ekonomik yardımlarda bulunulmuştur.²²⁷

²²⁷ Kemal Unakıtan, 58, 59,60. AKP Hükümetleri Maliye Bakanı, Filistin Sorunu'na Türkiye'nin Yaklaşımı konulu görüşme, Mısır, 15 Ocak 2008

EK 2

Türk Genç İşadamları Derneği(TÜGIAD) ve Mısır İşadamları Derneği (EJB) arasında yapılacak anlaşma ve Akdeniz Genç İşadamları Derneğinin kurulması için yapılan gezide ²²⁸Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile yapılan söyleşi.

Levent Ünalın; Cumhurbaşkanım, Dışişleri Bakanlığı yaptığınız dönemde Filistin Sorunu üzerinde Barış Sürecinde katkı yapmak adına adımlarınız oldu, Barış sürecinin ilerlemesi açısından var olan durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Abdullah Gül; Şimdi bakınız, Filistin Sorunu son 60 yıllık dünya tarihinin en büyük sorunlarından biri, birçok konu sorunun başlangıcındaki noktadan uzaklaşmış, birçok uzlaşma arayışı olmuş fakat süreç içerisinde ki yeni gelişmeler ve tarafların istekleri bu uzlaşma çabalarının sonuçsuz kalmasına neden olmuştur. Sorunun İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası alana taşınması ile beraber, konu sadece bölgedeki devletlerin değil uluslararası alandaki tüm devletlerin sorununa dönüşmüştür. Kimi zaman barış yolunda büyük aşamalar kaydedilmesine rağmen bölgedeki bazı örgütlerin kendi başlarına hareket etmesi ve tarafların kimi zaman samimiyetsiz davranışları sonuçsuzluğu doğurmuştur. Biz Türkiye olarak bölgedeki çatışmanın bitmesi için tüm samimiyetimizle çaba harcamışız ve arabulucu olma isteğimizi taraflara bildirmişizdir. Son döneme baktığımızda aslında tarafların çatışmadan yorulduğu açıkça görmekteyiz. Bu durum geç kalınmış olsa bile Barış Süreci açısından umut vadeden bir durum olarak görülebilir.

Levent Ünalın; Cumhurbaşkanım, Türkiye'nin Filistin Sorunu ile ilgili son dönem politikası nasıl değerlendirilebiliriz?

Abdullah Gül; Türkiye, bu bölgeye kültürel ve tarihi miras açısından çok yakındır. Bu bölge ile bağlarımız Türkiye'nin kuruluşundan beri hiç kopmamıştır. Uluslararası gelişmeler dönem dönem bu bölge ile bazı uzaklaşmalara neden olmuş ise de biz ülke olarak bölgede yaşayan halkların huzuru için elimizden gelen gayreti

²²⁸ **Akdeniz Genç İşadamları Konfederasyonu'nun temelleri atılacak,**
<http://www.tugiad.org.tr/popup/ViewHtml.aspx?iD=8464> 14.01.2008

göstermişizdir. Filistin Sorunu'nda sorunun tarafları olan ülkelerle sürekli diyalog halinde olmuş ve bölgedeki çatışmaların bitmesi için öneriler ve yardımlarda bulunmuşuz. Geçmişte ne yaptıysak bugünde aynı şekilde adımlar atılacak hatta daha fazla dikkat edilecektir. Bölgede ki huzur ve güvenlik, oradaki topluluklar kadar bizim için de önemlidir. Türkiye büyük bir devlettir ve bölgedeki barış sürecini destekleyecek ve sürecin olumlu olması için adımlar atacaktır.²²⁹

²²⁹ Abdullah Gül, - Türkiye Cumhuriyeti 11. Cumhurbaşkanı- Türkiye'nin Filistin Sorunu'na Yaklaşımı, Mısır, 15 Ocak 2008

EK 3

Filistin Toprakları'nın Süreç İçerisindeki Değişimini Gösteren Haritalar

LAND IN DISPUTE

Palestine before creation of Israel

UN partition plan for Jewish and Arab states. Rejected by Arabs

Limits of newly-created Israel

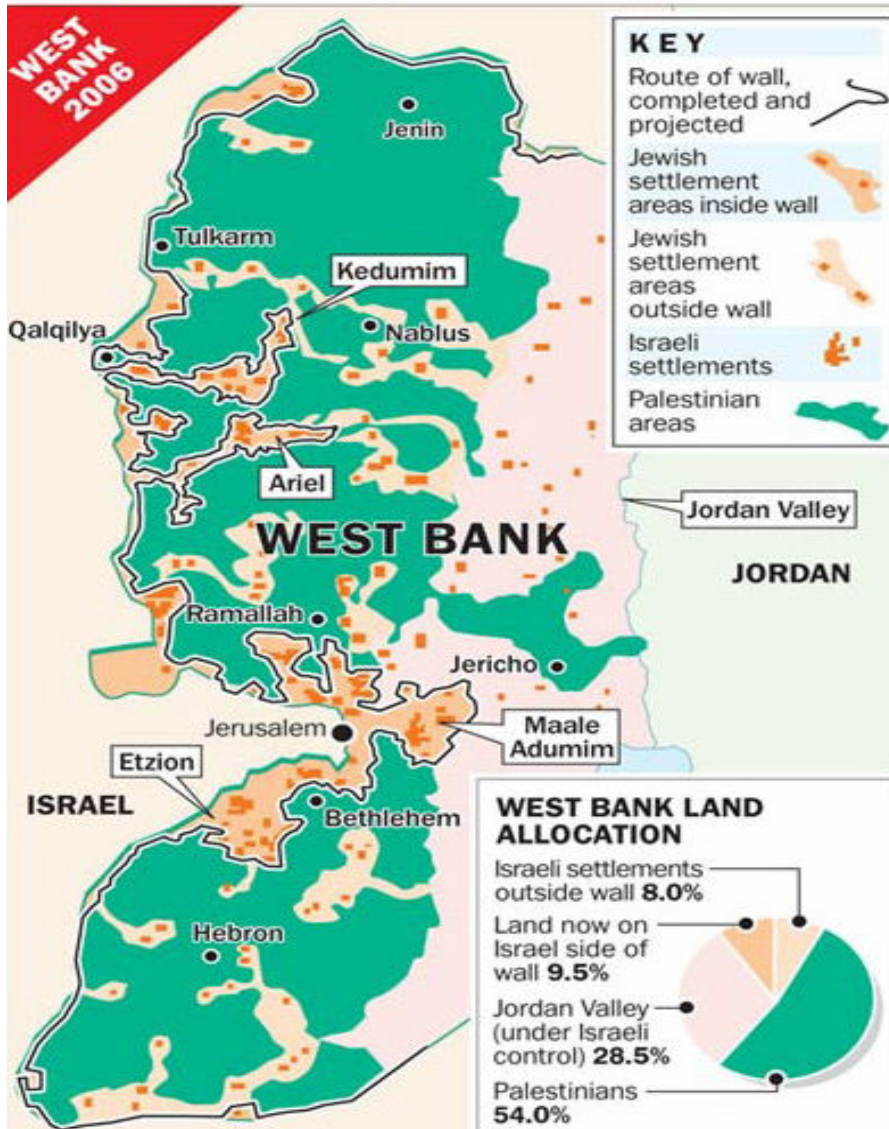
Victory in Six-Day War vastly expand Israeli-controlled territory

Oslo agreements give control of some land to new Palestinian Authority

Israeli government seeks to impose final borders by 2010

Kaynak:

<http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://www.haberalemi.net/resimler/haberler/4024.jpg&imgrefurl=http://iintifada.wordpress.com/category/filistin-tarihi/&h=200&w=267&sz=34&hl=tr&start=3&sig2=YwweIy2Hgztc2IeFJFIdQ&tbnid=JQ4KqikZ6IPvPM:&tbnh=85&tbnw=113&ei=WCVESLrHHoWmpATipa2cDw&prv=/images%3Fq%3Dfilistin%2Bharitas%25C4%25B1%26gbv%3D2%26hl%3Dtr>

KAYNAKÇA

“27 Mayıs İhtilali” (t.y.) [www.ansiklopedi.turkcebilgi.com/27_Mayis_Ihtilali - 36k](http://www.ansiklopedi.turkcebilgi.com/27_Mayis_Ihtilali_-36k) (17 Mayıs 2008).

“Adalet ve Kalkınma Partisi 58. Hükümet Programı ve Dış Politika”.2008. <http://www.belgenet.com/hukumet/program/58-3.html2002> (12 Mart 2008).

Akşin, Sina, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980**. İstanbul: Cem Yayınları. , 1989.

Almaz, Ahmet ve Pelin BATU, **Yahudilik Tarihi**. İstanbul: Nokta Kitap, 2007.

Aras, Bülent, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**. 1. Baskı, İstanbul: BağlamYayıncılık, 1997.

Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.

Arien, Asher, **The Second Republic: Politics In Israel**. CQ Press; 2Rev Ed edition, 2001

Massoulie, Francois (1999). **Crisis in the Middle East: A Century in Focus**. Translated: By: Angela Parker. Gloucestershire: The Windrush Press

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**. Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

Ateş, Ahmet, Emre, “**Demokrat Parti’nin Muhalefeteleşebilmesinde Recep Peker Başbakanlığı’nın Önemi**”, Ayşegül Komşuoğlu (drl.), Türkiye’de Siyasal Muhalefet. İstanbul: Bengi Yayınları, 2008: 135-151.

“Barış Sürecine Atılmış Bir Bomba” , 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=110740> (08 Ocak 2008).

“Bayar’dan Menderes’e: Başbakan sensin”, 2002
<http://www.milliyet.com.tr/2002/11/10/siyaset/siy00.html> (07 Şubat 2008).

Bayraktar, Bora, **Oslo Barışı'ndan El Aksa İntifadasına Ortadoğu**. İstanbul: Aykırı Yayınları, 2003.

Benbassa, Esther ve Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**. İstanbul: İletişim yayınları, 2001.

Bila, Hikmet, **CHP 1919-1999**. İstanbul: Doğan Kitap, 1999.

Bilici , Ahmet, “**AKP’nin Dış Politikasında İsmail Cem izleri**”. 2007.
[www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=494303 - 73k 31.01.2007](http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=494303-73k31.01.2007) (02 Mart 2008).

Bowman, Steven, **The Jews of Byzantium**. University of Alabama Pres, 1985.

“Böyle vahşet görülmedi”. 2004.
<http://yenisafak.com.tr/arsiv/2004/mayis/20/d01.html>, (19 Şubat 2008).

Çağlar Keyder, “Geçiş Sürecinde Türkiye”, **Bilim Dizisi**; İrvin Cemil Schick ve E.Ahmet Tonak (drl.), İstanbul: 1992: 46.

Dağı, Zeynep, **AKP’li Yıllar**. Ankara: Orion yayınları,2006.

Davutoğlu, Ahmet, **Filistin-Çıkmazdan Çözüme**. İstanbul: Küre Yayınları,2003.

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**. İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

Davutoğlu, Ahmet, “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”. 2004.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581> (26 Şubat 2008).

“Demokrasi ve Darbeler” 2008
www.tercuman.com/v1/yazaryazi.asp?id=101&yazitar=14.02.2008&yaziid=27829 -
[60k](http://www.tercuman.com/v1/yazaryazi.asp?id=101&yazitar=14.02.2008&yaziid=27829) (15 Şubat 2008).

Dış Politika, “**Filistin dosyası**”, No:3, İstanbul, 1988.

Durant, Will ve Roger Lambelin, **Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri**. İstanbul: İnkilap Yayınları, 1992.

“Ecevit’ten Filistin’de Soykırım İddiası” . 2002.
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=339965> (20 Mart 2008).

Epstein, Mark, Alan, **The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries**. Fribourg: Klaus Schwarz, 1980.

“Filistin”.(t.y)
www.home.arcor.de/filistin/baissureci/ikinciintifada/yolharitasi/yolharitasi.html-36k,(13 Aralık 2007).

“Filistin’de Politika: Nereden Nereye”.
2004.www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx (16 Şubat 2008).

Goldschmidt, Arthur ve Lawrence Davitson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**. İstanbul: Doruk Kitapevi, 2008.

Gorny, Yosef, **Zionism and The Arabssy**. Clarendon Press ,1987.

Gözen, Ramazan, **Türk Dış Politikasında Vizyon ve Revizyon, AKP’li Yıllar**. Ankara: Orion Yayınevi, 2006.

Gülyüz, Naim, **Türk Yahudileri Tarihi**. İstanbul:Gözlem Gazetecilik ve Basın Yayın, 1993.

Güven, Erdal. 2006.”Sonuç Belirsiz”
<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=178888> (30 Aralık 2007).

“Hamis Lideri Rantisi’nin Öldürülmesi“. 2004. http://www.mfa.gov.tr/no_62--18-nisan_-2004_hamis-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa (22 Nisan 2008).

“Hamis Şiddeti Bırakmalı”.
2006.<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3852761&tarih=2006-01-27.asp> (15 Ocak 2008).

“Hamas’ın Ankara Ziyareti”. 2006..
<http://www.ntvmsnbc.com/news/370811.asp> (12 Ocak 2008).

“Filistin Ekonomisi’ne Destek”. 2003.
<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=191900> (16 Şubat 2008)

İnat, Kemal ve Burhanettin Duran “AKP Dış Politikası Teori ve Uygulama”,
Demokrasi Platformu 1.4: 1-2.

Irvin, Cemil ve E.Ahmet Tonak Schick, **Geçiş Sürecinde Türkiye**. İstanbul:
Bilim Dizisi,1992.

“İsrail ve Irak’ı çözmeden ‘Büyük Ortadoğu’ olmaz”. 2004.
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?viewid=424400> (13 Şubat 2008).

“İsrail Ziyareti Mecburiyetten”. 2005.
<http://www.tumgazeteler.com/?a=770166> (29 Aralık 2007).

Johnson, Paul, **Yahudi Tarihi Gorny, Zionism and The Arabs (1882 – 1948)**. Clarendon Press, Oxford, 1987.

Karaman, Lütfullah, M. , **Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu**.
İstanbul: İz yayıncılık,1991.

Keyman, Fuat, E. , **Değişen Dünya Dönüşen Türkiye**. İstanbul: Bilgi
Üniversitesi Yayınları, 2005.

Kitap-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitap-ı Mukaddes Şirketi,
Tevkin-i Bab, 1976.

Kocabaş, Süleyman, **Vaat Edilmiş Toprak Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm**. İstanbul: Vatan Yayınları,2005.

Koç, Bileydi, Malike, **İsrail Devleti’nin Kuruluşu**. İstanbul: Günizi
Yayıncılık, 2006.

Koçak, Cemil, **Çağdaş Türkiye 1908-1980, Türkiye Tarihi-4**. İstanbul: Cem

Yayınevi,1992.

Komsuoğlu, Ayşegül, **Türkiye’de Siyasal Muhalefet**. İstanbul: Bengi Yayınları,2008.

Kürkçüoğlu, Ömer E, **Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Politikası.1945-1970**. Ankara: Ankara Üniversitesi SiyasalBilgiler Fakültesi Yayınları,1972.

Lewis, Bernard, **Ortadoğu**. Ankara: Arkadaş Yayınevi 2007.

Lewis, Bernard, **Semitizm ve Antisemitizm**. İstanbul: Everest Yayınevi, 2004.

Makovsky, David, **Making Peace with The PLO, The Rabin Government’s Road to theOslo Accord**. Oxford : Westview press,, 1996.

Mendelson, Everett, **A Compassionate Peace**, Journal of International Affairs, 1982

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası-Cilt II 1980-2001**. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001.

Oran, Baskın, “Türkiye Kabuk Değiştirirken AKP’nin Dış Politikası”. 2004.
<http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=167&dyid=2865>
(25 Şubat 2008).

Oytun, Orhan. “Abdullah Gül’ün İsrail-Filistin Ziyareti Üzerine”. 2005.
<http://levantwatch.blogspot.com/2005/01/abdullah-gln-israil-filistin-ziyareti.html> (10 Ocak 2008).

“Önemli Olan Verilen Mesaj”. (t.y.)
<http://www.ntvmsnbc.com/news/361951.asp> (5 Ocak 2008).

Özcan, Gencer, **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**. İstanbul: TESEV, 2006.

Özcan, Mesut, “Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye”, Turhan, İbrahim M.(drl.), **Filistin Çıkmazdan Çözüme**, İstanbul: Küre Yayınları, 2003: 63-101.

“ Prof. Davutoğlu`ndan iddialı mesaj”, (t.y.), <http://www.tumgazeteler.com/?a=1872366>, (03 Mart 2008).

Reich, Bernard , **An Historical Encyclopedia**. Greenwood Pres,1996.

Rubin, Barry ve Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

“Sabrımız taşıyor”. 2004. <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/03/siy101.html> (1 Şubat 2008).

Sander, Oral, **Türkiye'nin Dış Politikası**. 3. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi, 2006.

Smith, Charles D. , **Palestine and Arab-Israeli Conflict**. New York: St. Martin's Press, 1996.

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**. 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2000.

“Suriye atışması”. 2003. <http://www.milliyet.com.tr/2003/04/15/siyaset/asiy.html> (12 Şubat 2008).

“Türkiye-Filistin Siyasi İlişkileri”. 2008. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (29 Ocak 2008).

“[Türkiye'nin Filistin Açılımı ve Filistin Serbest Sanayi Bölgesinin Canlandırılması](http://www.trforumuz.biz/archive/index.php?t-33637.html)”. 2007. <http://www.trforumuz.biz/archive/index.php?t-33637.html> (21 Mart 2008).

“XII. Atatürk Sonrası Türkiye Dış Politika (1938-1995)” (t.y.) <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf> (24 Şubat 2008).

Yanardağ, Merdan, **Bir ABD Projesi Olarak AKP.** İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları, 2007.

Yehoshua, Porat, **The Palestinian- Arap Nationalist Movement, The Palestinians, People, History and Politics.** Transaction Books, New Jersey, 1975.